

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 10 красавіка 1987 г. № 15 (3373) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

15 красавіка ў Мінску пачнецца фестываль «Прыбалтыйская тэатральная вясна»

Юрый МІХНЕВІЧ,
міністр культуры БССР

ПРЫМАЕМ ЭСТАФЕТУ, САРДЭЧНА ЗАПРАШАЕМ!

Сёлета наша сталіца, пасля Вільнюса, Рыгі і Таліна, прымае эстафету надзвычай важнай справы, якая ўжо мае свае традыцыі. Адноўлены ў 1984 годзе фестываль тэатральнага мастацтва рэспублік Прыбалтыкі, Беларусі і Калінінградскай вобласці РСФСР завітаў, нарэшце, у Мінск. Адказная задача паўстала перад арганізатарамі «Прыбалтыйскай тэатральнай вясны-87» — Міністэрствам культуры БССР і Саюзам тэатральных дзеячаў рэспублікі, — зберагчы тыя традыцыі, прадоўжыць іх, узбагаціць новымі фарбамі і адценнямі.

За час свайго існавання «Прыбалтыйская тэатральная вясна» набыла славу вельмі аўтарытэтнага творчага форуму. У ім удзельнічалі вядучыя сцэнічныя калектывы братніх рэспублік, а перамагалі сапраўды высокамастацкія, сацыяльна значныя творы, якія шмат у чым вызначалі тэатральнае «надвор'е» нашага рэгіёна. Спектаклі, пазначаныя яркім аўтарствам рэжысёраў М. Міківера, В. Раеўскага, А. Шапіры, зрабіліся важкім укладам у скарбонку шматнацыянальнай савецкай тэатральнай культуры.

Плённым быў удзел Беларусі ў папярэдніх аглядах. Прыгадайма, што фестывальных узнагарод удастоены акцёрскія здабыткі спектакляў коласаўцаў («Вечар» А. Дударова — Вільнюс, 1984) і горкаўцаў («Знак бяды» В. Быкава — Талін, 1986), а рыжскі трыумф купалаўскіх «Радавых» (1985) з'явіўся своеасаблівым пралагам прысуджэння гэтаму выдатнаму сцэнічнаму твору Дзяржаўнай прэміі СССР. Сёлета наша рэспубліка па праву гаспадыні фестывалю прадстаўлена двума спектаклямі — «Бурай» У. Шэкспіра ў пастаноўцы Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы і «Апошнім наведвальнікам» В. Дазорцава Рускага тэатра БССР імя М. Горкага (па-за конкурсам купалаўцы таксама пакажуць адну з апошніх сваіх работ — «Апошняга жураўля» А. Дударова і А. Жука).

Умовы «Прыбалтыйскай тэатральнай вяс-

ны» такія, што фестывальная праграма не абмяжоўваецца тэматычна. Разнастайная і афіша мінскага агляду — на ёй, апроч згаданых, пазначаны «Дзядзька Ваня» А. Чэхава (Малдзёжны тэатр Літоўскай ССР) і «Апошняя жанчына сеньёра Хуана» Л. Жухавіцкага (Калінінградскі абласны драматычны тэатр). «Заўтра была вайна» паводле Б. Васільева (Тэатр юнага глядача Латвійскай ССР) і «Час пачатку — час развітання» А. Х. Тамсаара (Акадэмічны тэатр Эстонскай ССР «Ванемуіне»). Тым не менш, як сведчыць вопыт мінулых гадоў, кожная «Вясна» вылучалася адметным гучаннем, важкім зместам, загадзя акрэсліць які — немагчыма. Напэўна, не стане ў гэтым сэнсе выключэннем і мінскі фестываль.

Намаганні арганізатараў «Прыбалтыйскай тэатральнай вясны» скіраваны сёння на тое, каб стварыць найбольш спрыяльныя ўмовы для кожнага сцэнічнага калектыву — удзельніка конкурснай праграмы. Нам вельмі хочацца, каб на гасціннай беларускай зямлі талент нашых сяброў раскрыўся найбольш поўна і ярка, каб ажыццявілася галоўная мэта фестывалю, створанага дзеля ўзаемаўзбагачэння нацыянальных культур, далейшага ўмацавання дружбы народаў.

Вялікія спадзяванні ўскладаем мы і на іншае фестывальнае «вымярэнне» — рабочасе. Сёння, калі ў нашым грамадстве адбываюцца рэвалюцыйныя пераўтварэнні, тэатру надзвычай важна самавызначыцца, знайсці сваё месца ў глыбінных і неадназначных працэсах. Думаецца, што абмеркаванне спектакляў фестывалю вядучымі практыкамі і тэарэтыкамі сцэны з братніх рэспублік, зацікаўленая, змястоўная і прынцыповая гаворка пра стан і перспектывы развіцця тэатральнага мастацтва дапаможа ў гэтых пошуках.

Сардэчна запрашаем гасцей і ўдзельнікаў «Прыбалтыйскай тэатральнай вясны» ў Мінск! Няхай і сёлетні фестываль стане сардэчным святкам жывога тэатра!

Акадэмічны тэатр Эстонскай ССР «Ванемуіне». «Час пачатку — час развітання» А. Х. Тамсаара.

Фота Л. ЮЛА.

Калінінградскі абласны драматычны тэатр. «Апошняя жанчына сеньёра Хуана» Л. Жухавіцкага.

Малдзёжны тэатр Літоўскай ССР. «Дзядзька Ваня» А. Чэхава. Фота А. ДЗМІТРЬЕВА.

Тэатр юнага глядача Латвійскай ССР імя Ленінскага камсамола «Заўтра была вайна» В. Васільева. Фота Э. ФРЭЙМАНЭ.

загаварыла пачуццё самазаха-
вання?

Перад вачыма—плакат. Маг-
чыма, гэта яго ўмовы ўраду
дзяржавы, якую ўладары зра-
білі атамнай боегалоўкай све-
ту, ад якога цягне холадам кас-
мічных войнаў?

А побач цячэ рака чалавеча-
га жыцця. Ён чуе абрыўкі раз-
моў, смех дзяцей...

Часам так хочацца ўстаць са
свайго крэсла, зліцца з натоў-
пам, забыцца на гэты жудасны
сон памірання...

— Доктар Хайдэр, не памі-
райце!—чуе ён галасы тых, хто
занепакоены яго лёсам, піша ў
адрас Галоўнага паста салідар-
насці з доктарам Хайдэрам,
што знаходзіцца на Праспекце
Міру, 36, у Маскве.

Але доктара Хайдэра наўрад
ці ўжо можна выратаваць—
збыт доўгай аказалася гала-
доўка,—і ён ведае гэта, можа,
лепей за тых, хто звяртаецца да
яго з наўнай просьбай «не па-
міраць».

Так, доктар Хайдэр памірае!
Памірае свядома, даючы чала-
вечтву бяспрыкладны ўрок гу-
манізму. «Людзі, я гіну за вас!
—нібыта гаворыць учынак
Чарльза Хайдэра.— Гіну, каб
абудзіць свядомасць людзей,
каб, адарваўшыся ад уласных
праблем, вы схаміянуліся на-
рэшце і зразумелі, што наш кас-
мічны век, апрача цудоўных
перспектыў, якія абяцае ўме-
лае скарыстанне навукова-тэх-
нічнага прагрэсу, нясе нам яшчэ
адно агульнае «благое»—небя-
спеку атамнай смерці. Перад
жудаснай перспектывай усялен-
скага пажару нават перспек-
тыва персанальнага пахавання
здасца вялікай раскошай. Таму
кінце гібець у самоце: што б
вас ні чакала ў жыцці—гэта не
самае горшае. Хай мой сумны
прыклад навучыць вас аднасці
перад тварам агульнай небя-
спекі—пагібелі Зямлі, што та-
кая ж асязальная, як мае
жыццё і смерць».

Вось што бачыцца за ўчы-
нак доктара Хайдэра—гэтага
Дон Кіхота XX века, і так хо-
чаша, каб людзі зразумелі яго
і адгукнуліся справай...

Валяціна КУЛЯШОВА.

І галадоўка не канчаецца,
І пазмрачнёў зямлісты твар.
Сумленне Хайдэра змагаецца,
Сябе нідае на алтар.

Канечне, Вам было вядома,
Што змагароў, як Вы,—не раць.
Адзін у схватцы з Белым
дамам.

Не боязна Вам паміраць?
Хоць Вы знясілены,
Вы—волат,
Свой дух высока узнялі,
Страшнейшы, ён—духоўны
голад,—
Мацнейшы самы на зямлі.

Вы, хвалі гневу, не сціхайце,
Расціце грознаю сцяной.
Не памірайце, доктар Хайдэр—
Нязгода з атамнай вайной.
4 красавіка 1987 года.

сні, Адам Мальдзіс, Алясей
Гардзіцін. Размова ішла аб да-
лейшым пашырэнні братніх
творчых сувязей паміж белару-
скімі і польскімі пісьменніка-
мі, аб наладжанні супрацоўні-
цтва паміж літаратурнымі вы-
даннямі, аб абмене публікацыя-
мі.

Кіраўнік дэлегацыі польскіх
пісьменнікаў Януш Конюш на
развітанне сказаў:

— За гэтыя некалькі дзён
знаходжання на Беларусі я ат-
рымаў шмат уражанняў. Мы ба-
чылі маленькі домін, у якім на-
раджаецца вялікая партыя. Нам
было радасна і цікава сустра-
цца з прадстаўнікамі беларускай
літаратуры. Мы дамовіліся аб
першых творчых пачыненнях
паміж «Над Одрай» і «Літарату-
рай і мастацтвам». І ў час гутар-
кі з беларускімі пісьменніка-
мі, і ў музеях Яніні Купалы і
Адама Міцкевіча мы яшчэ мац-
ней адчулі і ўсвядомілі ірзуную
сувязь нашых народаў і літара-
тур, наша ўзаемнае жаданне і
надалей развіваць творчае па-
браціцтва.

Л. ЧАРЭШНЯ.

ВІНШУЕМ!

За заслугі ў развіцці тэатраль-
нага мастацтва і ў сувязі з ша-
сцідзесяцігоддзем з дня нарад-
жэння Прэзідыум Вярхоўнага
Савета БССР узнагародзіў ар-
тыста Дзяржаўнага акадэмічна-
га тэатра оперы і балета БССР
народнага артыста рэспублікі
МІРОНАВА Валерыя Паўлавіча
Ганаровай граматай Вярхоўнага
Савета Беларускай ССР.

КОЖНЫ, каго хвалюе
лёс Айчыны, накіру-
нак сусветнага гіста-
рычнага працэсу,
жыве ў гэтыя дні ў
стане і радасці, і трывогі. Ра-
дасці — што пачаліся перамя-
ны сур'ёзныя, якасныя, трыво-
гі — што надта складаная сі-
туацыя, надта вялікая інерцыя
старага, звыклага.

На фоне растуць намаган-
няў па перабудове не-не ды і
гучаць галасы, якія ўносяць
нейкія дзіўныя ноты ў інтэр-

кратыя сацыялістычныя — дзве
розныя дэмакратыі: буржуаз-
ная служыць для забеспячэн-
ня панавання капіталу і ўлады,
сацыялістычная павінна слу-
жыць для забеспячэння ўсё
большай сацыяльнай справяд-
лівасці і сацыяльнай роўнасці,
чаго, на жаль, забяспечыць мы
ў сябе ў краіне ў пэўнай меры
пакуль не здолелі.

Мне здаецца, ёсць і будуць
жаданні раставіць працэс дэ-
макратызацыі жыцця для пра-
цоўных у дыскусіях аб «дэма-

ных актаў падаўлення яе ў
часы культуры, у выніку чаго бы-
лі страчаны тысячы інжынераў,
педагогаў, урачоў, вучоных і
г. д. Вывучаючы ўсе прычыны,
мы непазбежна сутыкнемся і з
каварнымі контррэвалюцыйны-
мі дзеяннямі імперыялізму, які
рабіў усё, каб «утапіць не-
адукаванага мужыка ў балоце
чырных хімер». Нарэшце, мы
ўбачым, якія неабгрунтаваныя
спробы прадставіць наша гра-
мадства ў мінулым у выглядзе
суполкі поўных аднадумцаў.

гарнасці, што тармозіць раз-
віццё сацыялізму на самым ад-
казным яго гістарычным этапе.

Я так думаю: самыя галоў-
ныя нашы страты — паслаб-
ленне калектывісцкіх пачаткаў
у грамадскім жыцці. Мы пару-
шылі прамую залежнасць паміж
велічыняй працоўнага
ўкладу і яго аплатай, паміж
магчымасцямі грамадства і
магчымасцямі чалавека. Паміж
чалавекам і яго справай узлезла
інструкцыя, голы лозунг, больш
частая «выпадкі» фактычнага
нераўнапраўя людзей, звыдзен-
не працоўніка да адзінкі «раб-
сілы». Менавіта адсюль —
бескантрольнасць, усёдаволь-
насць, служэнне пасадае, а не
справе.

Не без дальняга прыцэлу
распаўсюджаецца ідэйка, быц-
цам роўнасць асоб перахва-
джае спаборнасці іх працы.
Прыхільнікі гэтай хлуслівай і
небяспечнай ідэйкі знарок
блытаюць роўнасць з ураўні-
лаўкай ці нават, кажучы пра
роўнасць, абмяжоўваюць яе
юрыдычным раўнапраўем. Усе
гэтыя катэгорыі маюць свой
самастойны сэнс. Маюць дася-
нення пэўнага ўзроўню матэ-
рыяльнага дастатку і культур-
най сталасці менавіта сцвяр-
джэнне роўнасці асоб робіц-
ца найбольшай творчай сілай,
бо стварае абстаноўку поўнай
свабоды выбару: няма бессэн-
соўнага насілля, няма адміні-
стравання, няма «выбараных»,
няма абібокаў, якіх абараняе
становішча... Гаворачы аб
прыцыповым адмаўленні ад
ураўнілаўкі, трэба мець на
ўвазе, што атрыманне грошай
за бачнасць справы значна
больш небяспечнае ў сацыяль-
ным сэнсе, чым пераплачаны
ці недаплачаны за канкрэтную
работу рубель, бо першы пралі-
к уздымае пытанне аб харак-
тары грамадства, другі — аб
здольнасці кіраўнікоў вы-
творчасці.

Умацаванне і развіццё пра-
цоўных калектываў на базе гас-
падарчага разліку і самафінан-
савання паможа нам пазбаві-
ца ад адміністрацыйнага невуц-
тва, пакалочыць з многімі мо-
страмі найпростага эканаміч-
нага росту, у тым ліку са сла-
вутым валам. Я не сумняваюся,
што больш высокі ўзровень
арганізацыі грамадскай гаспа-
даркі скасуе масу цяпер прак-
тычна невырашальных праблем,
народжэнных нашай адсталасцю.
Вырашэння, канечне, праблемы
зарплаты і цэнаў, прычым, я
мяркую, узровень зарплаты
будзе ўсё больш вызначацца
навукова абгрунтаваным опти-
мумам спажывання, які дазва-
ляе забяспечыць паўнакроўнае
і ўсебаковае развіццё асобы,
а цэны ўсё ў большай ступені
будуць арыентавацца на вы-
даткі грамадскага часу, неаб-
ходнага для вытворчасці тавар-
раў, сыравіны і паслуг.

Само жыццё будзе няспынна
падтурхоўваць нас у бок ка-
муністычных адносін, паколькі
любыя мадыфікацыі буржуаз-
ных прынцыпаў усё больш вы-
яўляюць сваю поўную варо-
жасць сацыялізму. Рана ці
позна мы адкрыем, што пра-
сцей і танней у маштабах гра-
мадства забяспечыць апты-
мальныя патрэбнасці чалавека,
чым вылічваць долю яго пра-
цы, вызначаць кошт тавара ў
залежнасці ад гэтай долі і
аплачваць армію наглядчыкаў
за колькасцю і якасцю працы.
Але гэта абдуццё тады і
толькі тады, калі мы перака-
наемся, што, атрымаўшы па
патрэбнасцах, чалавек сам за
хоча працаваць па здольнас-
цах, — яго культура і раўна-
праўнае з усімі астатнімі ста-
новішча ў грамадстве запатра-
буюць ад яго гэтага мацней,
чым любое стымуляванне ва
ўмовах толькі частковай матэ-
рыяльна-культурнай роўнасці,
характэрнай для цяперашняй
стадыі грамадскага развіцця.

Таму-сяму перабудова ўсё
яшчэ далёкая і незразумелая,

(Заканчэнне на стар. 4).

Эдуард СКОБЕЛЕЎ

СПЛОЧВАЦЬ ДОЎГ

ДУМКІ АБ ПЕРАБУДОВЕ

прэцякую партыйнага і, ска-
жам цяпер, усенароднага курсу.
Грывожаць не меркаванні,
як такія, — супастаўленне роз-
ных меркаванняў — гэта як-
раз нармальна. Трывожыць,
што гэтыя меркаванні выдаюць-
ца за адзіна правільныя, і гэта
ненармальна: любы мані-
палізм супярэчыць духу пера-
будовы, самому характару на-
шага грамадства.

Бяда, калі да рампай, мікра-
фонаў і трыбунаў, адцяняюць
людзей працы і дзяржаўных ін-
тэрэсаў, працісваюць хуткія на
пераніцоўку лаўкачы, пачнуць
гаварыць ад імя грамадскасці і
навязваць гэтай грамадскасці
свае пазіцыі як пазіцыі самой
грамадскасці.

То тут, то там мільгаюць
шкадаванні, што няма і быц-
цам не прадбачыцца бязмеж-
нага «рыначнага сацыялізму»,
усе мадыфікацыі якога, дарэчы
сказаць, даўно і канчаткова вы-
явілі сваю поўную неспрыдат-
насць для сацыяльнага раз-
віцця, то тут, то там чуваць
празрыстыя намёкі, што гонэр
барацьбы за дэмакратыю «ўсе
гэтыя гады» неслі так званыя
«дысідэнты», што толькі «разум-
ны кар'ерызм» можа абудзіць
сілы абнаўлення. Ківаючы на
агульнавядомыя факты пера-
раджэння, некаторыя падво-
дзяць да вываду, што ва ўсіх
бедах вінавата калі не партыя,
то камуністычная ідэалогія, як
быццам адно можа існаваць
без другога, як быццам гады
застаю і росквіту бюракратыі
вызначаліся не адступленнямі
ад марксісцка-ленінскай тэорыі
пазнання і сацыяльнага ства-
рэння!

Падаплёка такіх выступлен-
няў, вядома, зразумелая, і
спекуляцыі на галоснасці бу-
дучы, канечне, працягваюцца.
Але мяне, як, відавочна, і ін-
шых, для каго камунізм не ло-
зунг, не мімікрычны сродак
укаранення, а сутнасць і сэнс
народнага жыцця, сутнасць на-
роднай мары і галоўны рэва-
люцыйны абавязак, турбуе, ці
заўсёды мы ўмеем разгле-
дзець новых дэмагогаў, ці
заўсёды гатовы даваць адпор
тым, хто хацеў бы скампраме-
таваць ідэі перабудовы размы-
вам класавых грунтаў нашага
грамадства.

Чытаю ў паведамленнях з-за
акіяна прыкладна такое: не
здолелі ўлажыць камунізм у
яму бюракратыі, дык уложым
яго ў яму «дэмакратыі»!

Прыгадваю ў гэтай сувязі ін-
тэрв'ю з пісьменнікам Олдры-
джам, які нядаўна наведаў Ма-
ску. Ён папярэдзіў, каб савец-
кія людзі не вельмі паддавалі-
ся на галасы зазывалаў, бо дэ-
макратыя буржуазная і дэма-

кратычныя правах» для тых, ін-
тэрэсы каго не супадаюць з ін-
тэрэсамі працоўных. Мне зда-
ецца, ёсць і будуць спробы
расцягнуць грамадскую энер-
гію на тысячы бескарысных
раўчэкоў. Так рабіў бюракра-
тызм, гэтак жа робіць і дэма-
гогія, — гэта трэба добра разу-
мець. І тое, і другое аднолька-
ва згубнае для сапраўднае дэ-
макратыі, якая на першае мес-
ца ставіць пытанне аб прак-
тычным забеспячэнні матэры-
яльнай і духоўнай роўнасці
людзей і роўнасці іх магчы-
масцей на пашырэнне сваіх ма-
тэрыяльных і духоўных магчы-
масцей.

Паўстае маса пытанняў, і
перш за ўсё пытанне: чаму, з
якіх прычын у сямідзесятыя
гады пачало моцна тармазіцца
рэвалюцыйнае развіццё савец-
кага грамадства, чаму ўсё і ўся
пранізвалі вялікія і малыя
культы, што губілі творчую
думку, заэвочвалі бюракра-
тызацыю і перараджэнне?

Нам яшчэ прадстаіць выя-
віць нямаля завуліраваных
цяпер прычын беспаспяховасці
многіх пачыненняў у папярэд-
нія гады. Гэта трэба зрабіць
без паспешлівасці і сенсацыі,
але з той грунтоўнасцю, якая б
выключыла паўтарэнне памы-
лак.

На самай справе, чаму гра-
мадства знаходзілася ў заган-
ным коле кампаній: часта бу-
дала не там і не тое, затпа-
ляла землі, прыдатныя для
эксплуатацыі, і ўкладала срод-
кі ў акультурванне неспрыдат-
ных плошчаў, займалася сся-
леннем сельскага насельніцтва,
хапалася то за кукурузу, то за
торфа-перагнойнай гаршчочкі,
то за аўтаматызаваныя сістэмы
кіравання прадпрыемствамі,
дзе пераважала ручная праца і
састарэлая тэхналогія? Як і
чаму з'яўляліся гэтыя тупі-
ковыя ідэі? Хто віноўнік усяго
гэтага? Стоячы на старой па-
зіцыі «вінаватых у нас не ад-
шукцаць», мы не перабудуемся.

Увогуле кажучы, паўнакроў-
нае даследаванне ўсіх прычын
нашых нарастаньшых пралікаў і
памылак было б надзвычай кар-
ныста як з пункту гледжання
вопыту камуністычнага будоў-
ніцтва, так і з пункту гледжання
грамадзянскіх працэсаў у
грамадстве. Баюся, аднак, што
такая задача пакуль не па сіле
нават адметнаму, скажам, літара-
турнаму таленту, паколькі
многія прычыны адыходзяць
усё далей і далей — да сот-
няў аб'ектыўных праблем і ты-
сяч суб'ектыўных рашэнняў,
напрыклад, да негатывага
стаўлення траціцкістаў у рэвалю-
цыйныя і паслярэвалюцыйныя
гады да старой нацыянальнай
інтэлігенцыі, да неабгрунтава-

Мы ўбачым і тое, што наша
жыццё не было суцэльным
ланцугом памылак і перагі-
баў.

Асабіста я перакананы, што
прычына ўсіх нашых эканаміч-
ных і сацыяльных хвароб — у
парушэннях першапачатковых
прынцыпаў марксісцка-ленін-
скага падыходу да пабудовы
сацыялізму і камунізму, сярод
якіх я хацеў бы вылучыць пра-
блему дасканалага чалавека
як мэты ўсіх грамадскіх нама-
ганняў.

У абстаноўцы славаслоўя і
ўзвелічэння пасады мы паслабі-
лі ўвагу да тэорыі і разлічвалі
больш на прагматычныя ра-
шэнні, чым на магчымасці на-
вуковай марксісцка-ленінскай
тэорыі, дакладнае следаванне
якой дае ключ для вырашэння
ўсіх праблем рэвалюцыйнага
развіцця як у сферы сацыяль-
ных, так і ў сферы эканамічных
адносін. Мы недаацэньвалі пра-
гматычнае значэнне марксісц-
ка-ленінскай спадчыны, якія
раз пераканаваліся, што пабу-
дова новага грамадства —
строгая навука, а не імправіза-
цыя і асабісты захваленні.

Мы пераканаліся, што гра-
мадская актыўнасць працоўных
прама прапарцыянальна кан-
крэтным умовам дзяржавы па
забеспячэнні справядлівасці і
парадку, спыненні ўсялякага
роду беззаконнасці. Там, дзе
матэрыяльны і маральны кра-
дзеж робіцца фонам жыцця,
дзе пра беззаконнасці і ска-
жэнні савецкага ладу жыцця ў
асноўным гавораць, цяжка
разлічваць на актыўнае садзе-
няне грамадзян. Маральнасць,
маральны ідэал, барацьба за
яго робіцца важнейшай фор-
май перабудовы.

Мы імкнемся авалодаць пра-
цэсамі, што ахапілі цяпераш-
нюю моладзь. Але ж не менш
складаныя працэсы перажыва-
юць і дарослыя, хоць тут не
ўсё на віду. Ідзе, ідзе разме-
жаванне сіл на базе перабудо-
вы, здаровай, калектывісцкай
сілы імкнуча ў адзін бок, не-
здаровай, рвацкай, схільняй да
групавышчыны, — у другі!
Працэс гэты не толькі нармаль-
ны, а і ў вышэйшай ступені не-
абходны: ён прывядзе да кары-
сных вынікаў, да поўнага
здольнага грамадства, калі мы
здолеем весці перабудову на
базе рэвалюцыйных, карды-
нальных перамен паўсюдна: у
нашым народным грамадстве
не павінна быць месца замк-
нёным, аўтаномным, закры-
тым групам, на якой бы глебе
яны ні склаліся, — шкурніцкай,
«нацыянальна-культурнай» і
г. д. Святало сацыялізму, пром-
ні камуністычных ідэалаў па-
вінны паказаць грамадскасці
ўсе патаемныя закуткі парази-

Мікрафон — звычайны, нават, можна сказаць, неабходны атрибут у рабоце сучаснага лектара. І зусім натуральна, што ў дзень з'езда таварыства «Веды» ўсе мікрафоны — і на трыбуне, і проста ў зале мінскага Палаца культуры Беларусі працавалі — працавалі з поўнай нагрузкай. 28-га сакавіка звыш 400 дэлегатаў з'езда абмяркоўвалі актуальныя праб-

5—8 чалавек. «Нецікава!» — такая ацэнка работы лектара пакуль далёка не выключэнне. XXVII з'езд КПСС, студзенскі (1987 г.) Пленум ЦК партыі паставілі новыя, сапраўды рэвалюцыйныя задачы перад усім грамадствам. Як мага хутчэй павярнуць усю лекцыйную прапаганду тварам да гэтых задач — патрабаванне часу. Аб гэтым гаварыў у справаздачым

дзе звярталася ўвага на тое, што вельмі слаба выкарыстоўваецца пакуль што патэнцыял навукова-педагагічных кадраў вышэйшай кваліфікацыі. З 67-і тысяч навуковых работнікаў і выкладчыкаў ВНУ рэспублікі толькі 14 тысяч з'яўляюцца членамі таварыства «Веды». Прыводзіўся на з'ездзе і такі сумны факт: сярэд лектараў у апошнія гады амаль не суст-

казвалася думка, што нельга ацэньваць работу таварыства толькі на аснове выканання фінансаванага плана. Што ж датычыць якасці лекцый — ацэньваць яе павінен у першую чаргу слухач. Кантроль за якасцю на падставе рэцензавання лекцый, як паказала практыка, часцей за ўсё застаецца пустой фармальнасцю.

Уменне знайсці кантакт з аўдыторыяй — вось адзін з галоўных крытэрыяў, паводле якога можна ацэньваць работу лектара. Вельмі многае залежыць ад культуры яго мыслення. Гэтая тэма не раз гучала ў выступленнях на з'ездзе. Гаварылася, што любая аўдыторыя не прымае фальшу, няшчырасці. Але асабліва востра рэагуе на іх моладзь. Яна не першым павучальнасці, маралізатарства, пустаслоўя. Найбольш ахвотна моладзь ідзе на дыялог, удзельнічае ў дыскусіях, спрэчках. Практыка паказала, што маладыя слухачы аддаюць перавагу маладым лектарам, з якімі можна гаварыць, як кажуць, на роўных. І ў сувязі з гэтым многія дэлегаты з трывогай звярталі ўвагу на тое, што моладзь складае ўсяго некалькі працэнтаў сярэд членаў таварыства. Прыток маладых, свежых сіл у лекцыйную прапаганду часам стучна прытарможваецца. Была выказана прапанова ўвесці на некаторых факультэтах ВНУ спекурс «Асновы лектарскага майстэрства».

Дэлегаты заклікалі адмовіцца ў лектарскай рабоце ад казёншчыны, фармалізму, раменіштва, ісці ў аўдыторыю з «адкрытым забралам», гаварыць з людзьмі на мове праўды, несці ў сваім слове адпаведны выхавачы зарад. Слова таксама можа быць справай. Але — слова жывое, праўдзівае. Толькі такое слова можа аб'ядноўваць людзей, узнімаць іх на вялікія справы, на далейшае абнаўленне грамадства.

У абнаўленне, прынятай з'ездам, адзначаецца, што перад таварыствам перш за ўсё стаіць задача растлумачыць людзям сутнасць і сэнс рэвалюцыйных пераўтварэнняў, якія адбываюцца ў нашай краіне, садзейнічаць мабілізацыі працоўных на паскарэнне перабудовы, на дастойную сустрэчу 70-годдзя Вялікага Кастрычніка.

Перад дэлегатамі з'езда выступіў другі сакратар ЦК КПБ Г. Г. Барташэвіч.

Наш кар.

ПАЧАТАК
АБЯЦАЕ ПРАЦЯГ

У выдавецтве «Навука і тэхніка» толькі што пабачыў свет першы том «Гісторыі Беларускага мастацтва», падрыхтаваны аддзелам выяўленчага мастацтва Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Акадэміі навук БССР (загадчык аддзела Л. Дробаў). Пакладзены пачатак выданню, якое даўно чакалі даследчыкі мастацтва, самі творцы, выкладчыкі і студэнты мастацкіх навуковых устаноў, шматлікія аматары.

У томе (выдадзены ён, заўважым, надзвычай прыгожа, з густам) тры раздзелы — «Мастацтва першабытнаабшчыннага ладу», «Мастацтва заходне-рускіх зямель (IX—XIII стст.)» і «Мастацтва перыяду фарміравання і станаўлення беларускай народнасці (XIV—XVI стст.)». Разглядаецца зараджэнне і развіццё ўсіх відаў і жанраў выяўленчага мастацтва і архітэктуры на тэрыторыі Беларусі.

А ўся «Гісторыя Беларускага мастацтва» выйдзе ў шасці тамах.

Аб задуме гэтага унікальнага выдання, падрыхтоўцы яго і значэнні па просьбе нашага карэспандэнта расказвае намеснік галоўнага рэдактара «Гісторыі...» доктар мастацтвазнаўства Л. Дробаў:

— Думка аб напісанні «Гісторыі Беларускага мастацтва» узнікла даўно, яшчэ ў пачатку дваццатах гадоў. Але тады не было адпаведных кадраў, каб сабраць звесткі, якія б дазволілі прасачыць зараджэнне і станаўленне мастацтва на значны працяг часу. Першыя крокі ў гэтай важнай справе зрабіў М. Шчакацін, калі выдаў свае «Нарысы...» У пасляваенны час з'явіліся «Нарысы...» доктара мастацтвазнаўства М. Кацара. Тым не менш і даследчыкі, і чытачы марылі аб грунтоўным выданні, якое б ахапіла гісторыю нацыянальнага мастацтва ва ўсім яго аб'ёме.

Калі ў 1957 годзе быў створаны наш Інстытут, а значыць, і аддзел выяўленчага мастацтва ў ім, пачаўся марш гэтай пачала набліжацца да ажыццяўлення. З'явілася магчымасць грунтоўнага вывучэння асобных відаў і жанраў мастацтва. Зыходам прац, прысвечаных графіцы, жывапісу, шматлікіх архітэктуры і г. д., былі зроблены падступы і да напісання «Гісторыі Беларускага мастацтва», план выдання якой Акадэмія навук БССР зацвердзіла ў 1976 годзе. На працягу 1977—1983 гадоў мы падрыхтавалі ўсе шэсць тамоў. Затрыма са задачай першага тома ў набор узнікла ў сувязі з тым, што спачатку не маглі вырашыць, у якім выдавецтве ажыццяўляць выпуск «Гісторыі...» Спыніліся на «Навуцы і тэхніцы».

Цяпер у аддзеле вычытаем грані другога тома, які ахоплівае выяўленчае мастацтва і архітэктуру XV—XVIII стагоддзяў. Па багаці, шматграннасці жанраў і відаў — гэта самы насычаны перыяд у дзяржаўным мастацтве Беларусі. Трэці том у часе ахопіць канец XVIII пачатак XX стагоддзя, чацвёрты, пяты, шосты — ад пачатку стагоддзя да нашых дзён. Шосты том будзе складацца з дзвюх кніг. Савецкі перыяд у гісторыі Беларускага мастацтва даў — без перабольшвання — велізарны матэрыял. Набыты яго больш, чым за ўсе папярэднія... 500 гадоў. Падрабязна будзе асветлена творчасць вядучых беларускіх майстроў.

Такое выданне, сказаў у заключэнне Леанід Міканавіч, у рэспубліцы ажыццяўляецца ўпершыню. Мы не былі гарантаны ад памылак, магчыма, не ва ўсім і не заўсёды дасягнулі належнага даследчыцкага ўзроўню ў асэнсаванні і сістэматызацыі матэрыялу. З тым большым нецярпеннем чакаем чытацкіх водгукаў, заўваг, пажаданняў спецыялістаў.

НАШ КАР.

Каб слова было справай

З X з'езда таварыства «Веды» БССР

лемы лекцыйнай прапаганды, задачы таварыства.

З інфармацыйнага бюлетэня, выпушчанага да з'езда, можна было даведацца: «Веды» аб'ядноўваюць сёння ў рэспубліцы амаль 90 тысяч чалавек. Сярод актывістаў таварыства — вучоныя, кіраўнікі прадпрыемстваў, рабочыя і калгаснікі — наватары вытворчасці, інжынеры, эканамісты, юрысты, партыйныя і савецкія работнікі. У рэспубліцы працуюць цяпер сотні народных універсітэтаў — грамадска-палітычных, прававых, тэхніка-эканамічных ведаў і перадавога вытворчага вопыту, сельскагаспадарчых ведаў, педагагічных ведаў, культуры. Амаль паўтара мільёна чалавек вучацца ў народных універсітэтах.

Аднак не па колькасцым росце членаў таварыства і не па «ахопе» слухачоў мяркуюць аб якасці лекцый.

«Наша задача — даваць людзям канкрэтную дапамогу ў справе перабудовы і паскарэння, вучыць перабудова. Але пачынаць нам у гэтай справе трэба з саміх сябе». Такую думку, у той ці іншай форме, выказвалі многія ўдзельнікі з'езда.

Апладысментамі сустраля за прапанову аднаго з выступаючых увесці ў лекцыйную работу дзяржпрыёмку. Канечне, у наш час ужо не сустранеш лектара, падобнага на персанаж кінакамедыі, які разважаў на тэму «ці ёсць жыццё на Марсе». А вось далёкіх ад «зямных» праблем, прымітывных па змесце і форме лекцый, на жаль, яшчэ няма. На з'ездзе прыводзілася такая лічба: на лекцыі ў інтэрнатах рабочай моладзі прыходзіць у сярэднім

дакладзе старшыня праўлення рэспубліканскага таварыства «Веды», міністр вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі БССР М. М. Мяшкоў. Ён самакрытычна адзначыў, што перабудова ў дзейнасці таварыства адбываецца яшчэ вельмі і вельмі марудна, не жывы сябе старыя метады і стэрэатыпы ў прапагандзе словам. Дае аб сабе знаць слабая падрыхтаванасць, а іншы раз і некампетэнтнасць некаторых, з дазволу сказаць, «лектараў».

Далейшага ўдасканалвання, надкрэслівалася ў дакладзе, патрабуе фарміраванне тэматыкі лекцый. Важнейшай тэмай была і застаецца эканамічная рэформа, паскарэнне навукова-тэхнічнага прагрэсу. Аднак жа такія тэмы, як сацыялістычная дэмакратыя, галоснасць, сацыяльная справядлівасць, нацыянальныя адносіны, раскрываюцца ў большасці лекцый яшчэ вельмі слаба, рэдка можна пачуць сур'езную размову на такія тэмы паміж лектарам і аўдыторыяй. А гэта ж пытанні, якія хваляюць сёння ўсё наша грамадства. І людзі чакаюць ад лектараў не агульных слоў і дэкларацый, а жывой, праўдзівай размовы, канкрэтнай дапамогі ў вырашэнні надзённых праблем.

Узровень сённяшняй аўдыторыі такі, што вымагае ад лектара не толькі дасканалы веданні галіны, аб якой ён вядзе размову, але і іншых якасцей — перакананасці і ўмення пераканаць, па-майстэрску валодаць словам. Востра стаіць пытанне аб прыцягненні спецыялістаў вышэйшага класа да лекцыйнай прапаганды. На з'езд-

рэнеш пісьменнікаў, мастакоў, рэжысёраў, акцёраў, музыкантаў. Ці варта здзіўляцца пасля гэтага, што прапаганда савецкай літаратуры і мастацтва грашыць неканкрэтнасцю, адарванасцю ад жыцця творчых саюзаў? Ці варта здзіўляцца, што так званы «металічны рок» за апошнія гады ператварыўся ў асяроддзі юнацтва са з'явы музычнай у з'яву сацыяльную? Бездухоўнасць, спажывецтва, уцёкі ад рэчаіснасці... Хто, як не дзеячы культуры, могуць і павінны супрацьпаставіць гэтым з'явам высокія маральныя каштоўнасці і грамадзянскія ідэалы?

Аб важнасці прапаганды ведаў па гісторыі і культуры народа гаварыў, у прыватнасці, на з'ездзе першы сакратар праўлення Саюза пісьменнікаў БССР Н. С. Гілевіч. Горкі плён, адзначыў паэт, прыносіць аслабленне ўвагі да гісторыі роднай зямлі, да народных звычаяў і традыцый, у тым ліку сямейных.

— Ці можна гаварыць аб тым, што лектараў сёння не хапае? — такое пытанне прагучала ў выступленні аднаго з прамоўцаў. Адказаць на яго, як высветлілася, не так проста. Калі ў сталіцы рэспублікі і абласных цэнтрах назіраецца ўжо пэўная «перавытворчасць» лектараў, то іх часта не хапае ў «глыбінцы». У любым выпадку можна гаварыць аб тым, што не хапае кваліфікаваных кадраў. Многія выступаючыя звярталі ўвагу на неабходнасць нефармальнага правядзення атэстацыі лектараў. Трэба рашуча збаўляцца ад рознага роду халтурчыкаў, цытатнікаў і проста несумленных людзей. Вы-

творчасці. Мы павінны больш рашуча абараняць родную прыроду ад абыякавых гаспадарнікаў і прыроднае маральнае пачуццё ад шкоднага ўплыву «культурных шабашнікаў». Лясы, рэчкі, азёры, балоты, птушкі і зьяры — мы перад імі ў даўгу. Гістарычныя помнікі, наша неаглядная духоўная спадчына — мы перад імі ў даўгу. Здаровы быт чалавека, арганізаваная, высокаэфэктыўная праца, якая прыносіць задавальненне, — мы перад імі ў даўгу. Камуністычная мараль, новы лад жыцця — мы перад імі ў даўгу. Нарэшце, мы ў даўгу перад сваім уласным талентам, які патрабуе несупынай шліфоўкі, несупынай работы, паколькі мы страцілі за нейкі час званне ўладароў дум, — цяпер значна мацней за раманы гучаць выступленні нашых палітычных лідэраў, філасофскі і маральны зарад галоўных партыйных дакументаў непамерна вышэй за філасофскі і маральны зарад нашых твораў, у тым ліку і тых, што ўрачыста выцягнуты на святло са старых папак. Гэта сведчыць пра тое, што мы абавязаны ісці да вяршыняў майстэрства, а гэта значыць, перш за ўсё, — жыць жыццём народа, пакутаваць яго пакутамі, марыць яго мараю. Спрэчкі і сваркі паміж пісьменнікамі не на прынцыповай аснове сёння не толькі выклікаюць абурэн-

не, але і нараджаюць горкае пытанне аб здольнасці да абнаўлення ў самім творчым асяроддзі.

Такім чынам, перабудова для пісьменніка — гэта, мне здаецца, узмацненне народнага, партыйнага пачатку ў творчасці. Толькі народ, які шырока разгарнуў сваю інтэлектуальную, культурную і навукова-тэхнічную магутнасць, які ўсведамляе значэнне рэвалюцыйных пераменаў для ўласнага ідэалаў Кастрычніцкай рэвалюцыі, можа быць паўнацэнным удзельнікам гістарычнага працэсу.

Канечне, задачы стаяць самыя складаныя. Нельга самазадавальнацца, заспакойвацца, спадзявацца на заклікі. Маючы на ўвазе сумныя вынікі самых радасных пачынанняў, трэба выключыць псеўдапатрыятычную цягу да юбілейных рэпартаў, а крок за крокам дамагацца хутчэйшага і няўхільнага выканання прынятых рашэнняў, асабліва што датычыць новага арганізацыйнага і сацыяльнага клімату на прадпрыемствах, у калгасах, школах, інстытутах, лабараторыях.

Прыкладзём усё сілы да таго, каб у грамадстве не было месца новым ілюзіям і беспадстаўным разлікам. Сцвердзім новае мысленне як бязлітасны рэалізм, накіраваны на рэвалюцыйнае абнаўленне ўсіх сфер грамадскага быцця!

СПЛОЧВАЦЬ ДОЎГ

(Заначэнне.
Пачатак на стар. 3).

той-сёй спадзецца, што ўсё заціхне і паціхеньку вернецца «на кругі своя», а той-сёй хацеў бы выкарыстаць момант у сваіх эгаістычных мэтах. У гэтых умовах я пытаюся ў сябе: якая сённяшняя роля пісьменніка?

Галоўная яго задача, вядома ж, у тым, каб разам з найбольш дынамічнымі сіламі партыі і народа дамагацца практычнай перабудовы, — удасканалення сацыяльных адносін, паглыблення і пашырэння дэмакратызацыі, павышэння палітычнай актывнасці людзей! Трэба выкрываць тых, хто толькі перафарбоўвае фасады, памяншае, што ступень дэмакратызацыі жыцця народа — гэта тэпуны яго культуры, яго самасвядомасці. Тут нашы абавязкі асабліва вялікія. Не забяўляюнасць, не «масавая культура», а настойлівае развіццё патрэбнасці ва ўсё больш глыбокім разуменні гістарычнага працэсу, сутнасці жыцця, сапраўднай паэзіі, сапраўднай літаратуры. Наш абавязак — абуджаць у чалавеку твор-

чую энергію, тую самую мудрую народнасць, якая паслаблена рознымі сацыяльна-культурнымі зрушэннямі апошніх дзесяцігоддзяў.

Належыць зрабіць многае — абнавіць інтарэс да фальклору, роднага слова, адрадыць на новым грунце такія спрадвечныя якасці нашага народа, як працавітасць, майстэрства, сардэчнасць і чulásць, вернасць ідэалам справядлівасці, раўнапраўя і высокага жыцця духу. Патрэба ісціны рэвалюцыйнага дзеяння павінна стаць сутнасцю кожнай натуры — тут ужо кожны сам разбярэцца ва ўсіх праявах жыцця і ацэніць навамодны псеўдакультурны імпарт у кіно, музыцы, літаратуры, пакрыў адзення, форме прычоскі і г. д.

Я разумею так, што перабудова — гэта рэнесансны парыв у сферы культуры. Павінны рэзка ўзрастаць адказнасць інтэлігенцыі перад народам, яе значэнне ў народным жыцці.

Праблемы сацыяльнай справядлівасці ў горадзе і вёсцы, новага стаўлення да працы і векавых каштоўнасцей ставяцца на першы план у нашай

За сапраўдную паэзію часам лічыцца тая, што абуджае жаданне заставацца з творам самісам, у зацішкі ад людскіх турбот і клопатаў. Але, відаць, яшчэ большае права на званне сапраўднай мае паэзія, што выклікае імкненне ісці да людзей, дзяліцца з імі атрыманым зарадам духоўнай энергіі, сумесна дзейнічаць. І калі б сёння трэба было спыніцца менавіта на такіх цікавых, але не частых з'явах літаратурнага жыцця, то, відаць, многія з чытачоў назвалі б найперш падборку П. Панчанкі, апублікаваную ў «ЛіМе» 8 жніўня 1986 г. «Не магу маўчаць», — менавіта гэтымі словамі хочацца выказаць першае ўражанне ад знаёмства з ёй. І сфарміравана яно перш за ўсё «Паэмай сорамаму і гневу». Па сваіх намерах яна набліжаецца да верша, але яе духоўныя ёмкасці гавораць аб тым, што мы сапраўды маем справу з паэмай. Па аналогіі з мікраманам яе можна было б назваць мікрапаэмай.

Атакуючая сіла «Паэмы сорамаму і гневу» ўвабрала ў сябе духоўную энергію многіх год грамадзянскага роздму сучасніка. У творчым набытку П. Панчанкі ўжо былі падобныя з'явы — «Паэма майго лёсу», «Мы з тых беларусаў», дзе адлюстраваны важныя этапы духоўнага станаўлення сучасніка, сканцэнтраваны істотныя моманты эвалюцыі беларускай лірычнай паэмы наогул. Адметнасць мастацкага зместу лірычных паэм П. Панчанкі складае і своеасаблівы спосаб лірычнага перажывання. Яго можна было б ахарактарызаваць словам сінхроннасць. Менавіта праз сінхроннасць, адначасоваць успрымання самых супрацьлеглых з'яў жыцця найбольш поўна перадаюцца ў творах П. Панчанкі істотныя асаблівасці духоўнага жыцця асобы сацыялістычнага грамадства.

Беларуская літаратура яшчэ ў даваенны час шмат увагі ўдзяліла праблеме духоўнага развіцця чалавека. Дэвіз К. Чорнага «чалавек — гэта цэлы свет» характэрны для ўсіх праграмдзянска сумленнага пісьменнікаў, што прыйшлі ў літаратуру ў 20-я і на пачатку 30-х гадоў. Паэзія, акрамя ўсяго іншага, — гэта яшчэ, як гаворыцца ў аднайменным вершы М. Танка, і «вызваленне з няволі і лекла». Лірычны герой П. Панчанкі — чалавек сацыялістычнай явы, яго свядомасць не прызнае ўлады межэй, улады нары. Яго духоўны свет смела і прагна раскрыты насустрэч усім нававам часу, навалінічам і бурям планеты. За кожным радком верша П. Панчанкі адчуваецца чалавек, які адначасова ўбірае ў сябе і боль, і радасць планеты, перажывае іх усёй сваёй істотай і без астатку дзеліцца з людзьмі здабытым вопытам:

І тапаліны пах, і шорах зерня,
І над труною горкі матчы плач,
І выкрыс развіталыны паравоза,
І галасы з касмічных караблёў,
І смех дзяцей, і ворагаў
пагрозы —
Жыццё сваё навек я з вамі
сплёў.

У паэтычных імгненнях лірыкі П. Панчанкі дзейнічаюць процілеглыя лініі напружання, характэрныя для эпохі, але паэт заўсёды імкнецца авалодаць імі. Вытокі такога мыслення паэта — у народнай культуры. М. Бахцін характарызаваў падобную з'яву як амбівалентнасць. (У апошнія гады аматары гладкапісу пастараліся дыск-

редытаваць гэты тэрмін). У лірыцы П. Панчанкі з чуйнасцю да рытмаў і арытміі эпохі пачынаецца і відучасць лірычнага героя. Неабходнасць перабудовы, якая сёння стала адметнай рысай часу, паэт бачыў тады, калі негатыўныя з'явы, пра якія мы сёння гаворым,

што новыя пакаленні таленавітых пісьменнікаў ідуць у рэчышчы купалаўскіх традыцый:

Ты — сум, паэзія, Ты — суд
І мрояў нашых і здзяйсненняў.
Хай душы шчырыя існуюць
Высокі над ваіх паміненняў!

Гэта — праграмныя радкі са зборніка вершаў «Таёмнасць агню» — першай кнігі Л. Галубовіча. Для паэтаў старэйшага пакалення суд здзяйсненняў, зразумела, мае большы сэнс, чым суд мрояў. Каму-небудзь такое разуменне функцыі сучаснай паэзіі пакажаша звужаным, але было б яшчэ горш, калі б яна адмовілася ад акрэсленых азнак, выразных паэзіі.

Дзейнасць сучаснай літаратуры ўзрастае ад таго, што яна, распрацоўваючы матыў бяды і трагічнай віны чалавека за тупікі прагрэсу, акцэнтуюць усё большую ўвагу на яго віне і тым самым абуджае грамадства ад ідылічных спадзяванняў. І там, дзе гэта робіцца з поўнай самааддачай, — там сучасная крытыка не заўсёды падрыхтавана да адэкватнай размовы. Не так лёгка ўкласці ў рамкі традыцыйных паняццяў складаную эмацыянальную гаму «Паэмы сорамаму і гневу»:

Я рос бяздумным дурнем, як і
Усе,
І славіў росквіт,
Светлы век машыны.
Глядзеў з пагардай на каня ў
аўсе,
На воз бацькоўскі свежай
канюшыны.

Я цэрывы закрываў,
Я абразы паліў,
Сляянскую маёмасць
перапісваў.
І нюхалі нішчымныя палі
Кароў галодных
Родныя мне пысы...

Пры ўсёй складанасці сэнсава-эмацыянальнага зместу «Паэма сорамаму і гневу» не мае нічога агульнага з рэзінячым пацярпеўшым паражэнне легкадумных рамантыкаў. Якраз надумных наступальна, атакуючы дух паэзіі П. Панчанкі ў ёй праяўляецца з незвычайнай сілай. Паэт скіроўвае нашу ўвагу на вельмі істотнае пытанне нацыянальнага духоўнага жыцця — праблему адказнасці інтэлігенцыі за ўзровень грамадска-палітычнай свядомасці народа.

Існуе як бы маўклівае пагадненне, што беларуская творчая інтэлігенцыя нібыта заўсёды цесна звязана з народам, заўсёды ведае і выказвае яго патрэбы. Яна, бачыце, ад сахі і касы. І сапраўды, у беларускай літаратуры не знайшлі свайго развіцця матывы, характэрныя

для «каюшэгося дворянства», але гэта яшчэ не значыць, што сённяшнія інтэлектуалы і творцы так выконваюць перад народам свой абавязак, як у свой час яго выконвалі Багушэвіч, Цётка, Купала, Колас, Багдановіч.

На памяць прыходзіць папярэджанне — радкі з верша Я. Коласа «Покліч» (1921):

Але памятайце — на вашым сумленні
Не сплечаны доўг векавы:
То доўг прад народам, то доўг разумення,
Якое зачэрпалі вы

З народнага сярбу душы
самабытнай
І сярбу яго мазалёў:
То ён, працавік наш, то ён, старажытны,
На гору вас моўчкі ўзвёў.

«Доўг векавы» беларуская інтэлігенцыя атрымала ў спадчыну яшчэ з дакастрычніцкага часу, а Колас папярэджаў, што і ў новым часе безадказнасць перад народам — тое ж марнатраўства, разбазарванне сіл і таленту, якія складаюць нацыянальны скарб:

Але сцеражыся: балотная бросня
Іх кожную хвілю сачыць,
А гніллю зацягне — душа не ўваскросне,
Угару над зямлёй не ўзляціць.

«Балотная бросня» — гэта тая ж «казенная трухляціна», ад якой вызвалюцца перадавыя інтэлігенцы ў трылогіі «Наростанях». Літаратура 20-х гадоў умела змагацца, адрозніваць жывое ад гнілі, але бывае, што набыты вопыт забываецца, і вось П. Панчанка сёння мужна ставіць творчым сучаснікам перад неабходнасцю даць адказ:

Дык хто ж мы?
Песняры ці хлусняры?

Прывычнай стала пахвальба сучаснага лірычнага героя сваёй узорнасцю, сваімі талентамі: без мяне, маўляў, нічога б на зямлі і не стаяла. Герой П. Панчанкі бярэ на сябе перш за ўсё адказнасць за існуючыя беды і несправядлівасць.

Перад налекамі —
За ўсе іх пакуты,
Перад сінімі рэнкамі —
За патокі атрутны,
Перад птушкамі —
За брананьераў,
Перад памяццю мудрых —
За чыёсці нявер'е,
Перад старымі —
За ніжак убогасць.
Перад маладымі —
За хлусню дэмагогаў.

Тупікі гісторыі стварае наша палітычная пасіўнасць, і таму асаблівая адказнасць сёння кладзецца на кожнага з тых, хто па сваім абавязку павінен клапаціцца пра духоўнае жыццё народа.

Шчырую паэзію ў наш час прынята называць споведдзю, але такое вызначэнне зусім не вычэрпвае змест твораў П. Панчанкі. «Паэма сорамаму і гневу» — гэта суровы і бескампрамісны суд. Над тымі, хто, кажучы словамі Купала, «знячужлі ў сытасці, віне», і над тымі, хто ім патурае. Не даравання шукае паэт, а выйсця...

Чытаючы вершы П. Панчанкі, мусіш пагадзіцца, што нядбала ўсё ж мы ахоўваем і памнажаем скарбы, падараваныя нам Семнаццатым годам — у чым яшчэ адзін з доказаў неабходнасці ачышчэння і перабудовы. Усёй логікай мастацкага аналізу П. Панчанка прыводзіць чытача да вываду, што самай небяспечнай крыніцай «інфекцыі» з'яўляецца бюракратызм — паразітычная нарасць на грамадскім арганізме. Імітатары актыўнай дзейнасці — «гросмайстры ашуканства, пахвальбы», «канцылярскія арлы» і іхняя абслуга, «званары» і «хлусняры» — прагнуць аднаго: навек узаконіць за сабой права быць «даярамі» ў дзяржаве, хапаць для сябе «і марнатраўцаў-дэтак»:

З іх кожны дбае толькі пра сябе,
Па-новаму ўжо хлусіць —
Звыклая карціна...

Бюрократ дзеля сваіх шкурніцкіх мэт гатоў фальсіфікаваць вартасці сацыялістычнага ладу. У змаганні з гэтым злом раскрываюцца вялікія магчымасці рэальнага самаствярджэння мастака:

Жыццё — з любові, працы і пакут,
Адновім чалавечую іх вартасць!
А гнеў і сорама мне душу плякуць,
І гне маё сумленне вінаватасць.
Дык хто мы?
Песняры ці хлусняры?
Я добра жыў:
Пакутаў і спагадаў,
Я веру Леніну
З дзіцячае пары...

Сёння паэзія добра ўсведамляе, што «прайсці праз вернасць» (Максім Танк) — гэта сур'ёзнае выпрабаванне для чалавека і для літаратуры. Думаецца, што крыніца яе сілы — у паглыбленні сацыяльнага мыслення, Слова «сацыяльнасць» сёння ў крытыцы не ў пашане. А дарэмна. Сапраўдная паэзія якраз такі моцная асэнсаваннем сацыяльных канфліктаў. Не дураецца яна і сацыяльных тыпаў, без якіх нельга даць адказ на пытанні: хто ёсць хто і што ёсць мы, і што ёсць што? І ў гэтай повязі сучаснай паэзіі з лепшымі традыцыямі фальклору і класікі — зарука паспяховага асваення рэчаіснасці. Не выпадкова ў адным з праграмных вершаў П. Панчанкі так настойліва сцвярджаецца ідэя паслядоўнай вернасці:

Я ў творчасці
Маці сваёй паслядоўнік,
Бо знаю сакрэт,
Чаму кнігаўні жалыцца.
Яна прывучыла мяне
спачуванню
І птушцы падбітай, і дрэву
зламанаму.
Яна навучыла нас без
павуцання,
Заўжды засланыя ад слова
падманнага.

Пры такой арыентацыі паэзія зможа паспяхова пераадолець хваробу «марыць ні аб чым».

Здавалася, што ўжо гэтыя радкі, напісаныя ў пачатку 60-х гадоў, вычэрпалі пафас асуджэння нашай пасіўнасці і абьяквасці, а вось з'явілася «Паэма сорамаму і гневу» — і мы бачым, што маштабы гістарычнага мыслення героя значна ўзраслі: ён дае дакладную ацэнку «эры паразітаў і папер».

Здавалася, што ўжо гэтыя радкі, напісаныя ў пачатку 60-х гадоў, вычэрпалі пафас асуджэння нашай пасіўнасці і абьяквасці, а вось з'явілася «Паэма сорамаму і гневу» — і мы бачым, што маштабы гістарычнага мыслення героя значна ўзраслі: ён дае дакладную ацэнку «эры паразітаў і папер».

Здавалася, што ўжо гэтыя радкі, напісаныя ў пачатку 60-х гадоў, вычэрпалі пафас асуджэння нашай пасіўнасці і абьяквасці, а вось з'явілася «Паэма сорамаму і гневу» — і мы бачым, што маштабы гістарычнага мыслення героя значна ўзраслі: ён дае дакладную ацэнку «эры паразітаў і папер».

Здавалася, што ўжо гэтыя радкі, напісаныя ў пачатку 60-х гадоў, вычэрпалі пафас асуджэння нашай пасіўнасці і абьяквасці, а вось з'явілася «Паэма сорамаму і гневу» — і мы бачым, што маштабы гістарычнага мыслення героя значна ўзраслі: ён дае дакладную ацэнку «эры паразітаў і папер».

Здавалася, што ўжо гэтыя радкі, напісаныя ў пачатку 60-х гадоў, вычэрпалі пафас асуджэння нашай пасіўнасці і абьяквасці, а вось з'явілася «Паэма сорамаму і гневу» — і мы бачым, што маштабы гістарычнага мыслення героя значна ўзраслі: ён дае дакладную ацэнку «эры паразітаў і папер».

Здавалася, што ўжо гэтыя радкі, напісаныя ў пачатку 60-х гадоў, вычэрпалі пафас асуджэння нашай пасіўнасці і абьяквасці, а вось з'явілася «Паэма сорамаму і гневу» — і мы бачым, што маштабы гістарычнага мыслення героя значна ўзраслі: ён дае дакладную ацэнку «эры паразітаў і папер».

«Жыццё — з любові, працы і пакут...»

Аляксей РАГУЛЯ

ВЯРТАННЕ СПАДЧЫНЫ

Складаны жыццёвы і творчы шлях у Міхайлы Грамыкі. Сталі вытонаў беларускай літаратуры, з першымі творами выступіў у друку яшчэ ў 1907 годзе, карыстаўся вялікай папулярнасцю ў чытача ў дваццатыя гады. Пасля доўгі час вымушаны быў жыць за межамі рэспублікі. І вярнуўся М. Грамыка да чытача толькі ў 1967 годзе, калі ў выдавецтве «Беларусь» выйшла яго кніга «Выбранае».

Праўда, у гэтым зборніку былі прадстаўлены далёка не ўсе творы, якіх заслугоўваў увага. Чакалася, што з'явіцца кніжка, якая дасць найбольш поўнае ўяўленне аб асобе пісьменніка. Такія кніжкі толькі што выйшлі ў выдавецтве «Мастацкая літаратура» — падны том «Родная пшча», укладзены Станіславам Шушкевічам.

Укладальніку давялося нямаля парупіцца, каб адшукаць у архівах рукапісы і здымкі, весткі перапіску з сынам пісьменніка, прагледзець ранейшыя выданні М. Грамыкі ў бібліятэках. У выніку можна сказаць, што гэты самабытны пісьменнік нарэшце па-спраўдному вернуты чытачу.

Адкрываецца аднатомнік грунтоўнай прадмовы «Усё гэта трэба нам», напісанай С. Лаўшуком. А далей змешчаны драмы «Змітрок з Высокай Буды», «Калія тэрасы», камедыя «Віно бушуе», драматычнае апавяданне «Воўк» і п'еса «Над Нёманам». Чамусьці няма тут толькі гістарычнай драмы «Снарнін сын з Полацка», знаёмства з якой сёння, калі ўсе мы рыхтуем адзначаць 500-гадовы юбілей першадрукара, для чытача было б і карысным, і пазнавальным. Змешчана нямаля паэтычных твораў, у тым ліку паэма «Гвалт над формай», аўтабіяграфічныя матэрыялы, вытрымкі з лістоў да С. Шушкевіча, С. Ліхадзёўскага, А. Вялюгіна, А. Марціновіча...

А. КУНЦЭВІЧ.

НА СТАРОНКАХ «РОМАН-ГАЗЕТЫ»

У адным з апошніх нумароў «Роман-газеты» змешчаны роман Івана Чыгрынава «Свае і чужыныцы» ў перакладзе на рускую мову І. Сяргеявай. З твораў І. Чыгрынава чытачы «Роман-газеты» знамяцца не ўпершыню: у 1979 годзе ў двух нумарах былі апублікаваны «Плач перапёлкі» і «Апраўданне крыві». На гэты раз чытачы самі пакадалі прасачыць далейшы лёс герояў двух раманаў.

Справа ў тым, што летась упершыню было вырашана склаці план «Роман-газеты» чарговага года на аснове чытацкіх заявак. У выніку анкетавання сто найбольш папулярных твораў шматнацыянальнай савецкай літаратуры атрымалі найбольшую колькасць прыхільнікаў. Сярод іх — і роман «Свае і чужыныцы».

Высокую ацэнку твораў І. Чыгрынава і, у прыватнасці, роману «Свае і чужыныцы» дае і вядомы крытык А. Аўчарэнна, які ў пасляслоўі зазначае: «Эпічнае палатно Івана Чыгрынава поруч з цыклам партызанскіх апавесцей Васіля Быкава, яго «Знакам бяды» і «Кар'ерам» пераканаўча паказвае і даказвае: аб барацьбе з акупантамі народ стаў думаць з першых жа сустрэч з імі і іх паслугачамі; ініцыятарамі і арганізатарамі барацьбы на ўсё яе этапах заставаліся камуністы; партызанскі рух узнімаўся з глыбінь народных і таму, што фашызм нёс з сабой рэпрэсіі, грабеж, голад, папіраючы элементарныя правы людзей, і яшчэ ў большай ступені таму, што ні ў чым не сумяшчаўся з духоўным і душэўным ладом, з ладом жыцця, нормаў, звычаямі народа».

З. СОМАУ.

Адзін са старэйшых крытыкаў некалькі назваў Я. Брыля тэндэнцыйным пісьменнікам, другі — з маладзейшых, цяперашніх — сцвярджае, што ён не мараліст, не публіцыст, не псіхолаг, не філосаф, ён — мастак. Абедзве ацэнкі — ухвальныя. Але пагадзіцца ні з адной, ні з другой не выпадае. Тэндэнцыйны пісьменнік — гэта той, для каго

і грамадства непакоіць Я. Брыля перадусім. Ён і псіхолаг, і філосаф, і сацыяльна адукаваны, сацыяльна мыслячы, сацыяльна заангажыраваны пісьменнік. Ён, вядома, і пісьменнік з высокаразвітай нацыянальнай свядомасцю. Толькі ўсё гэтыя якасці інтэгруюцца і працягваюцца ў яго творчасці своеасабліва, па-брыль-

пачыналі гучаць насмешка, іронія, пагарда.

Найбольш цікавыя сатырычныя апавяданні Я. Брыля «Субардынацыя», «Прывал» (1955), а таксама «Бывае...» (1956). Гэтыя творы перадусім даюць адчуць асноўны напрамак Брыльвай сатыры. І Лопух з «Субардынацыя», былы партызан, і Хамут з «Прывала», які «з па-

кай і, галоўнае, халоднай ракі. — Ну, як жывеш? — крычаў я са свайго берага.

Жыццё аднаваў важна, ці ча, але так, што я ўсё ж такі чуў:

— Нічога. Дзякую. Як вашы поспехі?..

— А што гэта ты, Жыццё, пачаў са мной выкацца?! — гукнуў я, стараючыся перадаць на той бок і ўсмішку сваю, і ўсё пачуццё нашай даўняй дружбы.

...Рана пачала пашырацца ў мой бок, насядаючы шэра-халоднымі хвалямі на мае туплі і калошыны штаноў, а з таго берага ледзь чуўся голас:

— Ды... што... вы... што... вы...»

«Хто ёсць хто» гіпербала і гратэск выяўляюць надта добра.

Другая сустрэча — у кабінце — перададзена зусім рэалістычна, толькі іронія не пакідае апавядальніка. І не дзіва: тое, што і як гаворыць Лопух, гучыць як вельмі добра знаёмае ды шмат разоў чутае: «крытыка зніў у сучасны перыяд нам вельмі патрэбна», «я, па сваёй лініі, параіўшыся ў адпаведных інстанцыях», «ёсць думка, што імяна нам з вамі неабходна...». За гэтымі фальшывымі кіраўнічымі клішэ можна шмат чаго схаваць: бездапаможнасць і некампетэнтнасць, абьякавасць і прыстасавальніцтва, безыніцыятыўнасць і безадказнасць, нарэшце, карысліваць. Так яно і ёсць: Лопух выклікаў былога таварыша, спадзеючыся, што той дапаможа яму застацца ў гісторыі, давеўшы да друку бяздарны рукапіс, дзе, як ён кажа, «нашы з вамі імёны займаюць адпаведнае месца».

Яшчэ ў вечар першай, нечаканай сустрэчы з Лопухам, слухаючы яго нудны і прэсны даклад, апаўдальнік успамінае сваё вынаходства, над якім думае «ўжо цэлых пяць гадоў» (не забудземся, мы гаворым пра сатырычнае апавяданне, у якім можна карыстацца і фантазіяй):

«Гэта трыбуна з механізмам, які вымяраў бы і колькасць, і якасць слоў дакладна. Лічальнік — галоўнае ў механізме, які павінен прынесці мне славу і ўдзячнасць суайчыннікаў, — будзе працаваць з абмежаванымі, гранічна чужым да слова — на даўжыню, шырыню і глыбіню яго. Як толькі дакладчык пачне, што называецца, цягнуць вальніку, лічальнік націсне на абмежавальнік, абмежавальнік, у сваю чаргу, на выкідальнік, і воль, на радасць слухачам, дакладчык правальваецца на глыбінным ліфце пад сцяну, дзе атрымлівае па выбару, вядро вады альбо халодны душ — і тое, і другое заношт таварыства па распаўсюджванню ведаў...»

«МНЕ Б ТОЛЬКІ ЗНАЙСЦІ ТОЙ ПРАКЛЯТЫ МОМАНТ...»

ПЕРАЧЫТВАЮЧЫ АПАВЯДАННІ ЯНКІ БРЫЛЯ

тэндэнцыя, ідэя — даражэй за праўду. Брыль не такі. Другі камплімент наогул вельмі сумніцельны, бо мастак, што не псіхолаг, не мараліст, не філосаф — які ж гэта мастак? «Што я вам, тэнар які?» — сярэдзіта-пакрыўджана звярнуўся некалькі Брыль да тых, хто надта нахвальваў яго як чыстага лірыка.

На маю думку, будзе правільней сказаць пра Брыля, што ён — ідэйны мастак. Падкрэсліваючы, што для яго як для мастака галоўнае — «наша свяшчэннае адно — чалавечасце», Я. Брыль далёкі ад таго, каб лічыць, быццам шчасце асобнага чалавека не залежыць ад дасканаласці ці недасканаласці грамадскага ладу. Яго асабісты вопыт і гістарычны вопыт яго краю абвяргаюць магчымасць такога падыходу. Дый наогул, і ў наш час асабліва, мастак, які не бачыць такой залежнасці або не хоча лічыцца з ёю, па сутнасці, здраджвае чалавеку. Таму што пры цяперашнім стане рэчаў кожны адзінкавы чалавек цесна «звязаны» з сацыяльным ладом, пакутуе ад яго недасканаласці і, у сваю чаргу, моцна ўплывае на яго стан сваёй недасканаласцю.

Але як сапраўдны мастак, да таго ж мастак «личностны», Брыль паказвае гэтую сувязь вельмі тонка і псіхалагічна абгрунтавана. Ён, безумоўна, мараліст — абвяргаць гэта можа толькі той, хто вельмі слаба знаёмы з яго творчасцю, як яму, вучню Талстога, не быць маралістам? Маральнасць чалавека

ску — без педальвання і націску, у натуральных і высакародных прапорцыях. Менавіта ў жанры апавядання асабліва відавочная шырыня мастацкіх інтэрэсаў і эмацыянальна-стылявога дыяпазону пісьменніка: тут і лірыка, і сацыяльная сатыра, і героіка, і філосафскі роздум.

Як для ідэйнага мастака, творчасць для Я. Брыля, апроч усяго іншага, — барацьба. Праўда, мне асабіста слова «барацьба» адкрытым тэкстам сустракаецца ў яго ці не аднойчы: у эсе «Мой Чэхаў». Брыль пісаў, што тая стала любоў, якой ён палюбіў Талстога пасля «ачышчэння» яго Чэхамым, неабходна яму для жыцця і барацьбы. Але бываюць такія перыяды ў жыцці грамадства, калі нават такія тонкія і гарманічныя мастакі, як Брыль, выходзяць на барацьбу са злом з адкрытым забралам.

У сярэдзіне 50-х гадоў увагу чытача і крытыкі прыцягнулі сатырычныя апавяданні Я. Брыля. Спалучэнне ў адной асобе, у адной пісьменніцкай індывідуальнасці лірыка і сатырыка сустракаецца не часта. Яшчэ ў партызанскія гады адначасова з паэтычнымі нарысамі пра Радзіму і таварышаў-партызан Брыль пісаў вострыя сатырычныя замалёўкі, вершаваныя подпісы да карыкатур. Некалькі год працы ў сатырычных выданнях таксама ўмацавалі сатырычную струну ў таленце Брыля. Ды і ў літаратурных яго творах, пачынаючы ад самых першых, як толькі гаворка заходзіла пра ворагаў чалавечнасці, у голасе пісьменніка

рабка ў людзі выйшаў», маглі б быць у сваім мінулым станоўчымі персанажамі якіх-небудзь ранейшых твораў пісьменніка. Гэтая асаблівасць надае сатырычнаму выкрыццю гэтых людзей адценне нейкага падтэкставага здзіўлення і горчы, і прымушае нас глыбей задумацца: чаму так змяніліся, зазналіся, абюрэкаціліся, так адарваліся ад сваіх працоўных каранёў гэтыя людзі? Чаму яны так убога, абразліва для людзей разумеюць сваю ўладу і дадзеныя ёй (ці ўзятыя імі без дазволу закона) правы? Якія псіхалагічныя і сацыяльныя якасці чалавека, якія грамадскія ўмовы і прычыны могуць прывесці да такога перааджэння?

Асноўныя сатырычныя сродкі, якімі карыстаецца Брыль у абодвух творах, — гратэск і гіпербала. Узбудзіваючы з'яву, робячы яе карыкатурна смешнай, яны не пазбаўляюць яе пазнавальнасці.

«Субардынацыя» напісана ад імя газетчыка-фельетаніста, што тлумачыць нязвыклую для апавядання форму фельетона ці нават памфлета. Як дакладна зазначыла ў свой час крытык Л. Гусева, «Брыль, так сказаць, «засякае» бюракрату ў некалькіх найбольш характэрных пазях: пры сустрэчы з былым сябрам, ва ўласным кабінце, на трыбуне».

Вось як малое пісьменнік першую — выпадковую сустрэчу сяброў па партызанскім атрадзе:

«Мы апынуліся на двух розных берагах шырокай, глыбо-

НЕСПАКОЙНЫЯ РАДКІ

Ф. Янкоўскі. Само слова гаворыць. Філалагічныя з'юды, абразкі, артыкулы. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1986.

Перада мною новая кніга Фёдера Янкоўскага — «Само слова гаворыць». І першая частка яе, названая «Нібы клятвы, нібы прысяга», успрымаецца сапраўды як клятва вернасці роднаму слову: «Акрэсліў. Цвёрда і назаўсёды: на святанні ці змярканні, зложка ці ведранае ноччу, хмурым ці сонечным днём — заўсёды і ўсюды жыццё маё будзе не дзеля кавалка хлеба; найгалоўнейшае, ад чаго не адступлюся, хоць апынуся ці ў акапах, ці ў шпіталі, хоць буду халодны ці галодны, — маё роднае слова, сама родная натура вялікага краю, сама родная Савецкая Беларусь. Вы — мая радасць і ўдеха. Вы — мая скруха і боль. Вы — маё шчасце, жыццё». Так, жыццё аддадзенае беларускаму слову, якое чуйна ўспрымае філосаф, пра якое напісаў багата навуковых і метадычных прац, якое так гнутка кладзецца ў пісьменніцкі радок.

І раней даводзілася задум-

вацца, чаму вядомы гісторык мовы, фразеолог і дыялектолаг пачаў публікаваць філалагічныя з'юды, абразкі, якіх потым набралася не на адну кнігу. І манатрафіі прафесара Ф. М. Янкоўскага, і яго навуковыя артыкулы не пазбаўлены страпаснасці і такой дарогай (праўда, не кожнаму!) «суб'ектыўнасці», абумоўленай неабываюсцю да ўсяго, звязанага з беларускай культурай. Рамкі навуковых прац, аднак, цеснаватыя, каб выказаць тую пачуцці (захапленне, заміланне, а то і абурэнне, пагарда), што перапаўнялі і перапаўняюць душу даследчыка і педагога. Самы пам'ярковы рэдактар не прапусціў у манатрафіі або вучэбным дапаможніку такіх ацэнак, якія ёсць у абразках:

«Роднае слова, родная фразема, родная прыказка, родная песня, казка!»

Ацэньваць іх як золата, як залацінкі? Не, яны не золата. Золата — усяго толькі дарагі метал».

Не ўбачыш у навуковай пра-

цы і такіх наказаў: З «ім (родным словам. — Г. М.) працуй вымытымі рукамі, адгортвай ад сябе ўсялякае мурзатае, здрадлівае, адгортвай пацярху, смецце».

Менавіта так умее гаварыць і пісаць Ф. Янкоўскі. І тэды, калі раскавае, як упершыню ўбачыў, «узляў у рукі, гартаў акадэміка Карскага на той зямлі, дзе хадзілі ногі, засталіся назаўсёды сляды, чуюцца дыханне, біццё сэрцаў Янкі Купалы, Антося Лявіцкага, Браніслава Тарашкевіча, Рака-Міхайлоўскага, юнага Максіма Танка...», і тэды, калі прыгадае кнігі Канстанціна Паўстоўскага, Карнея Чуккоўскага, Уладзіміра Сапухіна, Льва Успенскага, што вучаць не толькі рускай літаратурнай мове, не толькі яе культуры.

Здольны назіраць і бачыць. Слухаць і ацэньваць, думаць і асэнсоўваць, вобразна перадаваць тое, што радуе ці баліць, пісьменнік Ф. Янкоўскі ў асаблівай форме і манеры раскавае пра паходжанне слоў, знаходзіць арыгінальныя спосабы расказаць пра ўжыванне асобных выразаў і канструкцый. Вось як пачынае пісьменнік філалагічны з'юд «Рупліва, рупліваць...»:

«Руплівы і рупліваць, рупны і рупнасьць, руплівец, рупеск... Сямейка. Сама сямейка слоў аднаго караня. Яна жыла, жыве і на старонках кніжак, часопісаў. Яна — даўні набытак бе-

ларускай народнай і літаратурнай мовы». Аўтар прыводзіць выразныя ілюстрацыі са старажытных рукапісных тэкстаў, з дарэвалюцыйных і сённяшніх выданняў. Сярод прыкладаў і Багдановічова крылатае выслоўе: «Рупная пчала ўмее ў соцы мёд сабраць і з горкіх кветак». Быццам бы спакойныя мовазнаўчыя назіранні, але другая частка з'юдца пачынае гучаць публіцыстычна: «І даўно, і сёння людскім абавязковым спадарожнікам ёсць і будзе беларускае клопат, — без яго няма і не будзе брыгадзіраў і настаянікаў, дактароў і навукоўцаў, сястрычак міласэрдыя і акушэрак, пчалароў і леснікоў... умельцаў і рупліўцаў».

Былі і заўсёды будуць з людзьмі рупліваць, шчыраванне, неспакой. Як і самі словы». Але ўжыванне гэтых слоў, на думку Ф. Янкоўскага, не заўсёды апраўданае: «нам не трэба няўмелага нібы пазычання, такога няроднага, як сустрэце за апошнія гады ў перыёды: «клапатлівая» (гаспадыня), «клапатлівая» (адносіны да статка, асабліва да маладняку), «клапатлівы» (догляд)».

Ёсць у нас руплівыя (мамыны рукі), руплівая (бабуля, мама), руплівыя (адносіны), руплівая (пчолка, птушка). І хочацца дадаць — руплівыя даследчыкі, руплівы настаўнік, які не прымае непатрэбнага запазычвання слоў, не прымае выкарыстання граматычных мадэляў, неўла-

«Ядро вады альбо халодны душ на выбару» робяць трохі веселішым гэты вельмі сур'езны і сумны жарт. У фінале апавядальнік зноў, але іншым, больш гнеўным і горкім тонам гаворыць пра сваё «вынаходства»: «Мне б толькі знайсці той пракляты момант у жыцці чалавека, калі ён пачынае рабіць свінней, — каб налажыць на яго, на той зародак хамства, абмежавальнік, а потым, калі спатрэбіцца, дык ужыць і глыбінны ліфт...»

Фамут (апавяданне «Прывал») з яго неабдымных паме-раў кабінетам і пісьмовым сталом, на якім чарнільны прыбор — дзве сіласныя вежы («драбіны трэба. Узлез, абмачыў, злез, падлісаў паперку, зноў палез...»), з яго фанабэрыяй, пагардлівасцю да падначаленых і непахіснай упэўненасцю ў сваіх правах уяўляецца фігурай яшчэ больш небяспечнай для грамадства, чым Лопух. «У адным месцы заваліць работу — яго на другое... Як быццам у начальства толькі клопату з Фамутом, каб ён не пахудзеў, каб яму без машыны не жыць», — гэта жаж пра Фамута малады хлопец Санька Будай, які не вытрымаў «лёгкай службы» Фамутовага персанальнага шафера.

І яшчэ адно, вельмі істотнае, сказаў Санька пра Фамута:

«Калі я, скажам, вазіў начальніка і ўсю яго сям'ю, нуды ка-му ўздумаецца, дык гэта ж не я першы... а бензін — ён казёны. І машына таксама казёная, і шафер на казёнай зарплате. Казну спрадвечу да-лі, дык воль і ён, Фамут, прысмантаваўся... А на сходах, глядзі, і сам крычыць аб перажытых капіталізму. Толькі і новага ў яго, што гэты маскіраваны крык».

Так, Фамут, як і Лопух, — гэта адраджэнне ці рэстаўрацыя старога («казну спрадвечу да-лі») пад прыкрыццём новага, з маскіроўкай пад новае. І што вельмі цікава — як парадокс, — актыўныя носьбіты старога могуць не разумець, хто яны такія, і, у меру сваёй абмежаванасці, лічаць сябе карыснымі і ганаровымі грамадзянамі таго грамадства, асно-вы якога яны падрываюць, пры-стасоўваючы яго пад свае па-трэбы і меркі, карыстаючыся дзяржаўным, як сваім. Што ж да згрызот сумлення, дык за-гана, якая ўвайшла ў звычай, не выклікае іх.

Як жа гэта? Зусім нядаўна вялікай цаной было парушана старое. Ужо кулаку Грыбу не

пад сілу было ўтрымаць сваю ўласнасць, а кулак Хамёнак памёр, бо не мог змірыцца, што ўлада перайшла ў рукі тых, хто «век нічога не меў». І воль з нетраў, з асяроддзя тых са-мых людзей, хто век нічога не меў...

Вялікія мудрацы і змагары мінулых часоў ведалі, як гэта бывае, вучылі дыялектыцы і папярэджвалі нас: «Подорван-ный порохом весь мир буржуазный, когда уляжется дым и расчистятся развалины, снова начнет, с изменениями, какой-нибудь буржуазный мир. Потому что он внутри не кончен...» Унутры — гэта значыць у са-мім чалавеку. Мусіць, гэтыя папярэджальныя думкі А. І. Герцэна маюць дачыненне і да нашых праблем.

Праблемы бюракратызму, злоўжывання сваім службовым становішчам не былі выраша-ны грамадствам у 50—60-я га-ды. Таму яны не толькі працяг-валі жыць, але і абстралялі, пашыраліся і па-свойму дэма-кратызаваліся: ужо не толькі Фамут, але і яго шафер стаў карыстацца дзяржаўнай машы-най для сваіх прыватных спраў, а падначаленыя Фамута зрабі-ліся «несуамі» і г. д. Зло за-разлівае, а непакаранае зло, што ідзе зверху, ад людзей на «пасадах» — тым больш. Таму цяпер, калі пасля XXVII з'езда партыі ўсё грамадства ўключа-ецца ў барацьбу за выкаранен-не гэтых і падобных ім хібаў, сатырычныя творы Брыля ўс-прымаюцца як вельмі актуаль-ныя. Жартоўна-фантастычнае вынаходніцтва, над якім пра-цаваў у свой час герой апавя-дання «Субардынацыя», сёння ўспрымаецца як прапанова ўда-сканаліць грамадскі механізм такім чынам, каб ён аўтамат-ычна скідаў кожнага, хто ад-даны не народнай, дзяржаў-най справе, а ўласнай карысці, хто не адпавядае па сваіх ма-ральных і прафесійных якасцях пасадае, якую займае.

Засталася сказаць, што для сатырычных апавяданняў Я. Брыля характэрна аргані-чнае суседства сатырычна-пера-большанага і рэальна-канкрэт-нага, а таксама спалучэнне памфлетнай, саркастычнай іро-ніі да Лопухаў і Фамутоў з цёплым, лірычным стаўленнем да нармальных, звычайных лю-дзей, што жывуць у гэтых тва-рах побач з персанажамі, вар-тымі сатырычнага асмяяння, выкрыцця.

Юлія КАНЭ.

сцівых беларускай мове.

Ф. Янкоўскі добра ведае тра-дыцыі свайго народа, шануе і абараняе тых, хто трымаецца патрабаванняў народнай мар-алі, асуджае няўважлівасць, лёг-кадумнасць, безгаспадарлі-васць. У нядаўнім лімаўскім ар-тыкуле В. Жыбуля ёсць разва-жэнні пра сучасных «тутэйшых», якія, трапіўшы ў горад, саро-меюцца сваёй высковасці, бо ба-чаць у ёй адну несучаснасць. Адзін з такіх «тутэйшых» і стаў персанажам абразка Ф. Янкоў-скага «Клічуць». Ён размаўляе з настаўнікам, якога былыя вуч-ні нядаўна запрасілі на вясельле. Воль канец іх дыялога:

— Ну, то чаго ж? Паехаў бы.

— Мяне запрашаюць, а жон-кі нават не ўспамінаюць. Нібы няма яе.

— Вёска. На тое з вёскі.

— З вёскі... І што, па-твойму, калі з вёскі? Няўжо ў вёсцы бы-ло калі-небудзь так? Прыдзе плямённік да дзядзькі, шпук здыме і скажа яму аднаму: «Вы, дзядзька, прыходзьце да мяне на вясельле». Так кажа дзядзька, а дзядзька — толькі сьлях, стоячы пры печы... Бульо так?»

Невялікі дыялагічны абра-зок мае моцны выхавальны «за-рад». І такіх мастацкіх зама-лёвак нямала ў кнізе.

Прызвание Ф. Янкоўскага — быць настаўнікам усюды і ў-жыды. Гэта асабліва адчуваець, чытаючы раздзел «Пустадомкі». Сапраўды, іх не сеюць, іх не густа, але, на жаль, не звяліся

яшчэ на нашай зямлі людзі, якіх народ трапа называе пу-стадомкамі. Гэта і намеснік, які спяшаецца «хоць бы заспець» свайго загадчыка ў бальніцы, гэта і тыя дэсертанты, што без належнай падрыхтаванасці, без збору фактаў і матэрыялаў, без творчай самастойнасці «скрэ-лі» і «наскрэблі» дысертацыі, гэта і настаўнік — дыплама-ваны бяскніжнік. Пісьменнік добра карыстаецца мастацкай дэтальлю.

Адзін абразок кнігі Ф. Ян-коўскі назваў «Неспакойныя радкі». Гэтую назву можна пе-ранесці не на адну пісьменніка-ву замалёўку. Фёдар Янкоўскі не мае грамадзянскага права змаўчаць, калі сустракаецца з «малоўчанымі», «спрактыкава-нымі» людзьмі, якія выкары-стоўваюць тых, «хто трэба»... «калі трэба»... «пакуль трэба». Неспакойны ён і тады, калі ба-чыць, як карыстаюцца роднай моваю, не дабуючы пра яе чы-сціню і асаблівацы. Неспакойна пісьменніку... Не раз прыходзіць на памяць працятанае раней: пра сталасць і вертасць народа, нацыі сведчыць не тое, якіх герояў нарадзіў народ, нацыя, а тое, як ставіцца народ, нацыя да народжаных сваіх талентаў, геніяў... Вельмі хацелася б, каб як мага болей людзей падзяля-ла гэты грамадскі неспакой аў-тара.

Галіна МАЛАЖАЙ.

г. Брэст.

Чарговы агляд чытацкай пошты хацелася б пачаць з канстатацыі факта ўспешнага: наш чытач актывізаваўся.

Прыток пошты з'яўляецца, несумненна, вынікам вялікага грамадскага ўздыву, які назі-раецца сёння ў нашай краіне. Воль што ў гэтай сувязі піша нам журналіст А. Зэкаў: «Све-жы вецер перамен, які ўсё больш актыўна пранізвае роз-ныя сферы жыцця краіны, за-гучаў і на нашых літаратур-ных калідорах. Гэта, вядома

ным друкаваць вершы для ма-ленькіх не толькі ў «Вясёл-цы», але і ў іншых выданнях. Ён спасылкаецца на такія ўсе-саюзныя выданні, як «Ого-нёк», «Известия», «Неделя». Чаму б не падумаць пра гэта, — прапануе аўтар ліста, — і нашым газетам і часопісам? У многім не пагадзіўшыся з ацэнкай пазыччых зборні-каў, выказанай у артыкуле А. Бадака, ён заключае: «Ду-маецца, што рэцэнзіі на тва-ры для дзяцей павінны пісаць

Не вельмі ўважліва ставяцца да «правінцыйных» аўтараў і ў выдавецтвах, «Юнацтва», у прыватнасці, ледзь не штогод выдае зборнікі аднаго вядома-га «пасаднага» паэта, упарта адсоўваючы ў планах іншых, асабліва маладых. Аўтар спа-дзяецца, што літаб'яднанням дапаможа ў справе выдання Саюз пісьменнікаў БССР. Бо ў многіх выпадках «сцэжка да вялікай творчасці пачынаец-ца ад літаб'яднання. З іх да-памогай вырашаецца ў нейкай

«УЗНЯЛІ СВАЮ ПРАЎДУ ВЫСОКА...»

ж, радуе. Больш распрыгоне-най стала творчая думка, па-ступова знікаюць здавалася б, «забароненыя» дасюль тэмы, пасмялела крытыка. Праўда, наіўна б было думаць, што старыя выпрацаваныя стэрэ-атыпы здадуцца без бою. Бо ўсё новае, перадавое (у тым ліку і, можа, нават у большай ступе-ні — думка) заўсёды зава-ёўвала сваё права на існаван-не ў змаганні з усталяванымі канонамі. Пара-джэннем такіх стэрэатыпаў падаліся А. Зэкаву і лісты-рэплікі «пакрыўджаных» аўта-раў. «Ці настолькі неабгрунта-ванай была крытыка, каб прымаць яе ў штыкі?» — пыта-ецца чытач.

Да крытычнай думкі, трэба сказаць, у нашых чытачоў да-волі шмат прэтэнзій. Нашы крытыкі — лічаць яны, — заня-тыя сваімі, часам меркантиль-нымі інтарэсамі, мала цікавя-цца тым, што робіцца ў літара-турным цэху. У гэтым, на дум-ку чытачоў, вінаваты і рэдак-цыі, якія прывучылі аўтараў да «заказных» рэцэнзій.

«Пра паэзію нельга пісаць, як пра матэматыку ці хімію, яе нельга раздымаць на са-стаўныя часткі, бо поўнае ўяў-ленне атрымаеш душою». Так піша М. А. Дубоўскі з Мінска, узрушаны пачутымі па радыё вершамі Анатоля Вялю-гіна. «Гэта былі якраз такія вершы, па якіх сёння чамусьці нудзяцца ў навуковападобных артыкулах, рэцэнзіях «метры» ад пазычнай крытыкі», — заўважае чытач. І слухна да-дае: «Паэзія вымагае пра ся-бе такога слова, як яна сама».

Значны рэзананс выклікала падборка крытычных матэры-ялаў, прысвечаных дзіцячай лі-таратуры («ЛіМ», 01.87). «Трэба глядзець на кніжкі для дзяцей, як на важнейшыя срод-ка выхавання чалавека, а не як на звычайную цацку, нах-талт плюшавага мішкі». Аўтар гэтага ліста Ф. Рамашка (г. п. Шаркоўшчына Віцебскай вобл.) згадвае пра тое, што пытанні далейшага развіцця дзіцячай літаратуры ўзнімалі-ся і на апошнім з'ездзе пісь-меннікаў Беларусі. Маючы пэўнае дачыненне да літара-туры (выдаў кнігу для дзяцей), Ф. Рамашка лічыць неабход-

высокакваліфікавання аўта-раў». Справядлівае патрабаван-не. Але тут не варта забываць, што кожны з «высокаквалі-фікаваных» у свой час таксама быў пачаткоўцам — у якім бы жанры ні выступаў.

І. У. Сазановіч, які жыве ў г. Пушкіна Маскоўскай воб-ласці, адгукнуўся на артыкул С. Кавалёва «Ад казак жы-цця» да жыцця без казак». «У апошні час пачалася нейкая «індустрія» казкі, — лічыць ён. — Слова «казка» пры гэ-тым ставіцца нашымі пісьме-нікамі не толькі пад загало-вак, але і ў загаловак. Аднак жа нярэдка трапляюць у гэты жанр творы, вельмі далёкія ад казкі, — пераважна звычай-ныя замалёўкі, расцягнутыя вершы... І стала сучасная каз-ка такая суконная, нясмачная, яна так адрозніваецца ад каз-кі класічнай, як шніцель у дрэняй сталаўцы, які мясам і не пахне, ад шніцэлю сапраўд-нага».

Настаўніца М. Барысёнак, — працягвае чытач, — разглед-зела толькі апавяданні з кнігі З. Бяспалага «Лясныя хітруны». На думку Сазано-віча, у пісьменніка не ўдаліся і казкі: гэта толькі «слабыя карэспандэнцыі пра жыццё жывёл, поўныя блытаніны і недакладнасцей».

Клопатам пра дзяцей — удзельнікаў школьных дра-матычных калектываў — пра-сякнуты ліст Васіля Лаўрыно-віча. Настаўнік з сярэдняй школы г. Глуска піша пра не-дахоп аднаактовых п'ес і інс-цэніровак для аматарскай сцэ-ны, адрасуючы папрок кніга-выдаўцам, а таксама рэдактар-ам «Бярозкі», «Вясёлкі», «Чырвонай змены», піянерскіх газет. Мы ж, са свайго боку, у пачатак гэтага спісу паставілі б Міністэрства культуры БССР з яго навукова-метадычным цэнтрам.

Рыгора Бохана з Барысава хваляюць адносіны рэспублі-канскага друку да раённых літаб'яднанняў. «Амаль пры кожнай газеце групуецца па-чаткоўцы, — піша ён. — Між іх нямала людзей здольных». Часцей маглі б друкаваць іх творы, працягвае чытач, і «ЛіМ», і часопіс «Малодосць».

ступені і сацыяльная задача — выхаванне людзей».

Некаторыя нашы чытачы звязваюць тую або іншую публі-кацыю з працэсам перабудо-вы, з атмасферай абнаўлення. Напрыклад, выхавальца П. Сычоў (г. Мінск) дзелячы-ся ўражаннем ад твораў Піме-на Панчанкі, змешчаных у ну-мары за 9 студзеня г. г., пі-ша: «Што для мяне важна — гэта тое, што ў асэнсаванне актуальных праблем са сваім важным словам уключыліся В. Быкаў і П. Панчанка. Вер-шы П. Панчанкі, — расказвае аўтар ліста, — я чытаў сваім знаёмым і вучням, ва ўсіх яны выклікалі вялікі энтузіязм і веру ў сілу перабудовы. Як чытач, — працягвае А. Сычоў, — я хацеў бы пажадаць боль-шай грамадзянскай расшчэ-пачы і маладым літаратарам».

Шчырую падзяку Пімену Панчанку за яго новыя вершы выказвае інвалід І групы Станіслаў Лосеў. «Прачытаў — і не магу ўстрымацца ад унут-ранай узрушанасці, ад глыбо-кага супражывання. Нібыта новы Маякоўскі прыйшоў ачы-шчаць нас... А гэта ж мы са-мі ўзялі, узнімаем сваю праў-ду высока! Гэта ж мы на ўвесь голас смела загаварылі пра тое, што раней замоўчва-лі, што балела ў нас даўным-даўно. Паклон Вам нізкі, Пі-мен Емяльянавіч!»

Гэтыя ўсхваляваныя словы — іскравы доказ таго, што пранікнёнае пазычнае слова заўсёды знойдзе свайго чыта-ча. І своеасаблівы папрок пра-фесійным крытыкам, якія га-дамі збіраюцца адгукнуцца на той ці іншы надзённы твор.

«Я ведаю многіх франтаві-коў-беларусаў, — піша далей С. Лосеў. — Яны са слязьмі на вачах расказваюць, як нат-хнялі іх на перамогу сапраўд-нага паэзія, выказаная душой на роднай мове».

Пажадаем жа і сённяшняй нашай літаратуры мець у люд-скіх сэрцах такі самы водгук. Зрэшты, ёсць надзея, што пра-цытаваныя лісты — добры знак на будучае.

Алдзел крытыкі.

ПІСЬМЕННІКІ ПРЫДНЯПРОЎЯ

Так называецца буклет, вы-пушчаны Магілёўскім аблас-ным аддзяленнем СП БССР, абласной арганізацыяй таварыства аматараў кнігі і літаб'-яднаннем «Прыдняпроўе» пры газеце «Магілёўская праўда».

Гаворка пачынаецца з рас-казу пра выданне ў Магілёве ў XVII стагоддзі «Букваря сла-вянскай мовы», «Баркулабаў-скай хронікі» і іншых даўня літаратурных падзеяў, а заканч-ваецца сённяшнім днём.

Значнае месца адведзена М. Герэцкаму, які нарадзіўся і

вырас у вёсцы Малая Багаць-каўка Мсціслаўскага раёна; на-роднаму песняру Беларусі А. Куляшова, музей якога створаны ў роднай вёсцы паэ-та Саматэвічы Касцюковіцка-га раёна; паэту А. Ушакову з вёскі Рэбяткі Чавускага раёна, які загінуў на фронце, а так-сама пісьменнікам-землякам, якія жывуць у іншых гарадах рэспублікі і краіны.

У раздзеле «Душой і сэрцам з Прыдняпроўем» гаворыцца

пра паэтаў А. Пысіна і В. Ма-тэвушава, прэзаікаў П. Шасце-рыкова і А. Іванова, крытыка-літаратурнаўца Я. Усікава і іншых.

У асобных раздзелах букле-та расказваецца пра творчасць маладых пісьменнікаў, членаў літаб'яднанняў, якія гуртуюцца вакол пісьменніцкага ад-дзялення, пра сувязі пісьме-нікаў Магілёўшчыны з літара-тарамі Габраўскай акругі На-роднай Рэспублікі Балгарыі і Таруньскага ваяводства Поль-скай Народнай Рэспублікі, Ровенскай вобласці УССР і г. Клайпеды Літоўскай ССР.

А. РАЖОК.

Пятрусь МАКАЛЬ

Нядаўна ў выдавецтве «Мастацкая літаратура» выйшла мая ліста «Асенняя пошта лістоты», у якую ўключаны вершы апошніх год і драматычная паэма «Людзі і гузікі». Зараз працую над новым паэтычным зборнікам «Азбука любові», у якім хочацца спалучыць грамадзянскія і лірычныя матывы з сатырычнымі і іранічнымі фарбамі. Прапаную ўвазе чытачоў некалькі вершаў з новай кнігі.

Аўтар.

З НОВАЙ КНІГІ

Наступнае тысячагоддзе
У нашы стуквецца дзверы,
Гаворачы ўладарна «годзе!»
Таму, хто ў ладкі біў без меры.
Сэнс не спасцігнушы высокі,
Шумім усё: «Перабудова»...
Дах падпіраў ужо аблогі—
І вось перабудова дома.
Мы ўсе надзею гадавалі,
Што гмах наш вырасце да неба.
Навоста ж гэтак будавалі,
Што зноў перабудоўваць трэба?
На вас цяжкая ноша легла,
І муляры, і інжынеры,—
І тых, хто клалі ў сцены цэглу,
І тых, што клалі ў стос паперы.
Як ні ківайце, а нікуды
Ад горкай праўды не збяжыце.
Яна вас адшуквае ўсюды—
Дык па сумленню адкажыце.
І толькі не прыгожым словам,
А тым, чым ратавацца можам:
Усім сваім перабудовам
Мы толькі справаю паможам.
Даходзіць мудрасць не без мукі:
Калі штодзённа б'еш у ладкі,
Тае напаленыя рукі
Зняты для вышыннай кладкі.
Ахвярна трацім і знаходзім.
Няхай нашчадкі дом наш новы,
Які цяпер упарта ўзводзім,
Заселяць без перабудовы.

Усе мы, хто жыццю жадзён,
Бяром адлегласці таропка,—
Ад першых да апошніх дзён...
За крокам крок. За кропкай кропка.

Каб нас люляла вышыня,
Выходзім з маладой маліны.
І, падростаючы штодня,
Усё-ткі чуюмся малымі.
Я на кійку, як на кані,
Гайдаўся жэўжыкам не марна,
Галёкаў: «Дожджык, секані!»
І вось гляджу на неба хмарна.

Мудрэц вучоны, як дзіця,
Вяшчае лепетам павучым...
Ах, гэта азбука жыцця,
Якую з веку ў век мы вучым!

Экспрэс сучаснасці—прагрэс,
Свае раскручваючы колы,
Прастуе ці не ў цёмны лес,
Дзе ні адной пчалінай школы?

Куды сягоння мы зайшлі,
Пара як след нарэшце змераць,
Пакуль і небу і зямлі
Яшчэ не перасталі верыць.

Мы казкай лучымся з былым,
Калі ўздымаў людзей за хмары
Чароўны самалёт-кілім,
Што ткалі продкі з нітак мары.

Стаптаўшы роднасці радно,
Ламаем і сягоння коп'і,
Якіх ужо няма даўно...
Жыццё—бясконцае шмакроп'е.

...І камень маўчаць перастане
аднойчы—
так дзень аддзяляецца ўранні
ад ночы.

Рука мастака,
як прамень,
трапяткая
з граніту
жывое жыццё высыкае.
У каменя—
драпіны і зарубкі,
у каменя—вочы,
у каменя—рукі,
у каменя—слых,
у каменя—вусны,
у каменя—твар,
малады і бязвусы...
І з тым, хто да болю знаёмы

з маленства,

знаходзіць былы франтавік
падабенства.
Калісьці ў акопах,
іх грэлі шынелі,
пад градам свінцовым
яны камянелі...
І хочацца помнік
пакратаць рукамі—
жыццё ад людзей
пераходзіць у камень.
Тут чуйнасць людская твая
на паверхы,—
паслухай,
як б'ецца
каменнае сэрца!
Граніт
чалавечыя рысы паўторыць—
дзе людзі змаўкаюць,
там камень гаворыць.

Васіль БЫКАЎ

«Слотным ветраным днём позняй восені на другім годзе вайны атрадны разведчык Бураў ехаў на станцыю Масцішча, каб застрэліць свайго знаёмца Сушчэню. Гэты Сушчэня быў тутэйшы вясновы мужык, яшчэ з даваіны рабіў на чыгунцы, але месяц назад, будучы арыштаваны паліцыяй за дыверсію ля Высплянскага моста, купіў сабе жыццё тым, што выдаў саўдзельнікаў, сваіх жа чыгуначнікаў, якіх яму памаглі развінціць рэйкі...» Так пачынаецца новая апавесць Васіля Быкава «У тумане», так выглядае яе галоўны сюжэтны вузел. Апераджаючы крыху ціканасць чытача, скажам, што смяротны прыговор, вынесены ў партызанскім атрадзе Сушчэню як здрадніку, не мае пад сабой рэальнай падставы—акалічнасць, якая вызначае далейшае развіццё дзеяння апавесці, узаемадачыненне яе герояў. Твор—пра трагічны тупік, у які чалавек «загналі немцы, вайна і жыццё» (словы з апавесці). Змяшчаем ніжэй раздзел з апавесці «У тумане», якая будзе надрукавана ў майскім нумары часопіса «Полымя».

ВАРАЖЭ

РЭШТУ таго нешчаслівага дня Сушчэня скамянела і моўчкі сядзеў ля мёртвага Бурава. Спяраў ён чакаў, што той, можа, яшчэ ажыве, заварушыцца, можа, азавецца нават, і час ад часу кратаў яго за плячо, ціха гукаў: «Коля, а Коля...» Аднак усё было марна: Бураў не кратаўся і не адзываўся. Спакутаваны твар яго ўсё болей драгнэў пад адрослаю шчэцію, крыводліва зламаныя вусны засмяглі ў нерухомасці, да гладкага белага лба ўспатнела прыліпла высахлая пасма валасоў. Рудая мурашка аднекуль узбегла на лоб, спынілася ля гэтай пасмы, чагось памарудзіла і порстка скаціла па скроні ў траву. Муціць, пільнаваць нябожчыка тут ужо не мела вялікага сэнсу, нічым памагчы яму было нельга. Але і ісці адсюль... Куды Сушчэня мог цяпер адгэтуль пайсці? Зноў жа, муціць, трэба было «дачкакацца Войціка, які нешта бавіўся, не вяртаўся. Хоць бы дзе не налез на якую бяду, занепакоена падумаў Сушчэня. Клопат гэтых двух партызан некалькі неўпрыхны рабіўся ўжо і ягоным клопатам, і страціўшы аднаго, ён ужо турбаваўся за лёс другога.

Вецер дужа шумеў у недалёкіх старых соснах, і хоць тут, у хвойным гущары, увогле было зацішна, Сушчэня скалеў ад сцюжы і нерухомасці ў адной кашулі, без майкі. Даўно, з перапынкам стракатала недзе сарока—можа, на яго, а можа, на каго іншага, і Сушчэня ўстаў, каб паазірацца на ўкола. Чорны наган, што тырчэў з-пад шыняля нябожчыка, Сушчэня асцярожна пацяг за рукаўтку. Муціць, наган быў зараджаны, але Сушчэня не стаў

у яго зазіраць, націскаць курок, каб не шчоўкнуць ці, яшчэ горш, неўзнарок не стрэліць. Засунуўшы наган у кішэню, ён асцярожна прадрэўся між хвоек, вылез на прасеку. Тут, аднак, усё было ціха і пуста, сарока якраз таксама прыціхла, і ён паазіраўся, маючы іволу надзею ўбачыць дзе Войціка. Ды Войціка нідзе не было. Тады ён паціху вярнуўся да свайго прагаліны і аж устрывожыўся ад таго, што тут згледзеў.

Блізка ад прагаліны на тонкім верхавінні хвоек насела зграя варон, якія ціха пагойдваліся на ветры і ўсё касавурыліся сюды — пэўна, на мёртвага чалавека ў доле. Сушчэня ўзняў голаў — той першы груган сядзеў ужо зусім побач, ледзь не на крайняй хвойцы і, звесіўшы чорную дзюбу, утаропіўся ў яго—чакаў. Сушчэня абурана махнуў рукой раз і другі, крыкнуў ён не наважыўся. І груган, муціць, зразу меўшы тую яго неварухасць, не скраіўся нават, не вярнуўшы крылле — сядзеў, як прывязаны, на галіне і толькі з боку на бок паварочваў чорную галаву, каб лепш бачыць наўкола. «Ах ты, пракаляты крумкач!»—сказаў сабе ў думках Сушчэня і пашукаў на зямлі якую ламачыну, каб кінуць у яго. Ды ні ламачыны, ні каменя нідзе не было побач, і не было чым адагнаць гругана.

Разважыўшы, Сушчэня, аднак, паспакайнеў—што ўжо яму гэты груган! Можа, на жывога не кінецца, а Бурава ўжо ён абароніць. Бурава ён ім не дасць, пакуль сам жывы. Можа, тым і адплаціць свой доўг перад нябожчыкам—усё ж Сушчэня яму аба-

З ПАЭТЫЧНАГА СШЫТКА

Алесь ЖАМОЙЦІН

ДУДКА МІЖ КАЙДАНАЎ

Ад пустых слоў ніва не зазелінее.
Усходняя народная мудрасць.

1. Клічуць сыны народ

Звіняць праз Расію ў Сібір найданы,—
Цар скасаваў прыгон...
Заходняга краю удалыя сыны
Змесці кілянуцца трон,
Бывай жа, навука, нар'ера, бывай,—
Нельга ўбану стаць.

Праз меру салодкі імперскі рай,
Зубы ажно трашчаць,
Усеў Беларусі на грудзі арол,
Хоча ў дзве дзюбы піць...
Устаньма, браты, хто ў лёце сакол,
Станьма арла зваліць!

«Бязмоўны, панорны тутэйшы мужык;
На думкі-жаданні—няўрод»,—
Дарма задавалены тронны язык;
Клічуць сыны народ!..

2. Доцішскі настаўнік

Дарогі і сценкі—хто ж вас палічыць!
А трэба на кожную сына ступіць...
Паўстала наперадзе вёскі аблічча,—
Вось тут Багушэвічу клінаць-вучыць.

Настаўнік для бедных у панскім палацы,
Найпершы настаўнік тлумачыць урок.
Выразна смануюць гаротныя пальцы
Нязнаных літараў няпэўны папрок.

Асыпала двойчы ўжо восень лістоту,
Шырэе святло ў дзіцячых вачах,
Карэніцца ў сэрцайнах крывуда-спякота,
Яшчэ ім пазвоніць свой час на мячах...

Уражана вёсна; затухла лучына...
Вось толькі ад'ехаў Кастусь дарагі.
«Мужыцкая праўда» выпростае спіны,
Апальвае гневамі старыя даўгі!..

3. Хто ж там

у жыцце ляжыць?..

Марна шукаць той разрыў-травы,
Каб найданы скурушыць.

Стрэльбы і носы дадуць правы,
Іначай — не трэба й жыць.

Коні імчаць да святой мяжы;
Ваота жыццё аддаць!..
...Хто ж там у жыцце з нанём лляжыць,
Цяжка спрабуе ўстаць!..

Блізкія стрэлы паветра рвуць,
Шаблі адтуль чуваць;
Там касінеры на смерць ідуць;
Коннік спрабуе ўстаць!..

— Божа!.. Настаўнікі! Нага... і кроў...
— Янка, хутчэй наня!..
Ногі—ў страмёнах, штучэр узвёў,—
Дзякуй, сакаляні!..

4. Змоўклі Лукішкі..

За такіх хвіліны ненавідзяць дзесльп
гадоў, помсцяць усё жыццё. Гора тым,
хто даруе за такіх хвіліны. А. Герцэн.

Колькі братаў зламалі галовы,
Колькі сатне іх нат!..
Выплыла слізнае здраднае слова,—
Душыць усё падрад.

Справа святая ў мучах канае.
Стаў пад пяццю й Кастусь.
Радасна дзюбы арол трымае.
Дзеліць жалобу Русь.

Змоўклі Лукішкі, чуюцца ўскліпы,
Сцяліся дзеці!..
Вунь як настырчлівы боляна хібы
Штатныя ганчакі.

Светлы Кастусь, як апошняя зорка,
Зараз ужо згарыць...
Ныне нага, і жыццё агорыла,
Заўтра—пятлей вісіць!..

5. Пятнаццаць год

галосіць вецер...

Гады расстання—не сустрэчы...
Галосіць вецер чужыны,
Гартуе горасныя плечы
Боль Тарасовай стараны.

Украйна—родная сястрыца,—
Найданы звані і духа стогі,—
Даўно захмарана імжыцца;
Тані ж няпэўны лёсу чоўн.

...Праз мукі скончана навука.
Матае праца з годам год,
І колькі вулачак і брукаў
Пазначыў той таропкі пот...

Ідуць гады—амаль пустэчы,
Напоўніў сэрца большы гнеў.
...Спяшае дзень, цяпло сустрэчы:
Браты! Радзіма!.. ветру спеў!..

6. Мужыцкі адвакат

Пад дых мужыку законаў дышла,
Мераюць праўду за тоўсты капшук.
Сядзіць у талмудах гной велькапышы,
Крывіць ад мовы тутэйшы лямчук.

...Самому сабачыя вочы пазычыць?
Грошы на справах судовых хапаць?

взяны. Жыццём абавязаны. Іншая справа, чым урэшце абярнецца тое яго жыццё. Што прынясе далей—збаўленне ці яшчэ горшую смерць?

Груганы і смутнае жаданне дачакацца Войціка прымуслі Сушчэню адмовіцца ад намеру пайсці туды з гэтага месца, і, хоць было страхавіта і сцюдзёна, ён цяплява чакаў. Ён сеў на траву каля ног нябожчыка, сцяўся, угнуўся, затуліў пад пахі азызлыя ад сцюжы рукі. Бураў ляжаў у непатрэбным цяпер для яго шынелку, ды Сушчэня не наважваўся распрануць нябожчыка—не паднімаўся на тое рукі. Ён усё думаў, што вось-вось паявіцца Войцік з фурманкай, і тады яны паедуць адсюль. Куды паедуць? А хоць бы куды, абы далей ад гэтага здзічэлага хвойніку, ад груганя, можа, куды да людзей...

Ды мінаў час, а Войцік не паяўляўся, груганы нікуды адсюль не ляцелі, азіраліся, гойдаліся на тонкім вяршаллі, часам мяняючыся месцамі, і ўсё шчыльней абступалі прагаліну. Пад вечар іх ужо сабралася тут з тузін, і наперадзе, на самай верхавіне хвойкі, бліжэй да іншых усё тырчэў той першы груган—цяплява і пільна сачыў за двума чалавекімі ўнізе.

Неяк неўпрыкмет насунуўся вечар; хмарнае неба яшчэ болей захмарылася, з-пад хвойніку папоўз зморк, усё шчыльней атуляючы маленькі лапкі прагаліну. Тры вароны з далніх вяршалін паяцелі кудысь адна за адной, рэшта ж засталася, чагось цяплява чакала. «Але чорта вам, во!»—лаяўся ў думках Сушчэня, усё махаючы на іх рукамі. Толькі дарма: чалавек іх не па-

лохаў, мусіць, яны разумелі марнасць яго пагроз. Было падобна, што гэтыя ўжо не збіраліся нікуды ляцець, ці не мелі яны намер і наважыць тут? Калі ўжо добра сцягнула і ў небе засталася відаць адно счарнелае вяршалле хвоек, недзе прапалі ў зморку і вароны. Аднак час ад часу там адчувалася нейкае варушэнне, некаторыя вяршаліны неспакойна пагойдваліся—значыць, варанні ўсё чакала.

Войціка ж нідзе не было. Сушчэню ўсё болей пачала агортваць стома. Ужо колькі разоў ён лавіў сябе на тым, што пачынае драмаць, тады трывожна прахопліваўся, уставаў, махаў рукамі, прысядаў і ўскокваў—разганяў сон і грэўся. Але гэта не саргавала—стамляла яшчэ болей, хацелася легчы і забыцца ў сне. Зусім знямогшыся, урэшце не стрываў і лёг побач з нябожчыкам—бокам на пале ягонага расхінутага шыняля. Бураў даўно ўжо астыў, аддаўшы зямлі рэшту свайго жывога цяпла, але Сушчэню ўсё ж здалося ля яго ўтульнай, нават нібы бяспечнай. І ён сцішыўся са сваімі журботнымі думкамі, шчыльнай месяцачы спыной да скалелага цела нябожчыка. Усё думаў, чаму яму так не пашэнціла ў гэтай вайне, у чым ягоная віна перад людзьмі ці перад Радзімай, самім сабой? Чаму менавіта яго напаткаў гэты нялюдскі лёс? Чым ён заслужыў такую горкую долю?

Уся вялікая сушчэнеўская сям'я, без бацькі, колькі яе памятаў старэйшы Сушчэня, жыла ў нейкім хвараным імкненні да праўды і чысціні ў адносінах з іншымі—вяскоўцамі, радней, суседзямі. За гады сваёй мала-

досці Сушчэня не мог уявіць, як гэта можна, напрыклад, пазычыць і не аддаць або нават не пазычыць каму, хто прасіў, калі гэта можна было зрабіць. Самі жылі трудна, бадай што бедна, кожны пуд збожжа, кавалак сала, якая капейчына былі надта патрэбны самім, але калі прыходзіла да іх бедная бабылка Хрысціна з прыкрытым без мужа дзіцём, Сушчэні аддавалі апошняе—які кавалак хлеба, ці трант, ці рубель на ленту. Яно заўжды было шкада, заўжды не хапала самім, але маці ды баба Хвядора ў такіх выпадках казалі, што нельга гнявіць бога, не памагчы і без таго пакрыўджанай людзьмі і богам. Баба Хвядора вельмі сачыла і за імі—малымі, і пасля, як падраслі, каб не было якой несправядлівасці ў дачыненні да іншых, малодшых ці там вясковых сяброў і суседзяў, і часам, калі што здаралася, сварылася на сваіх болей, чым на чужых, хоць часта свае і былі найменш вінаватыя. Або зусім не вінаватыя, як у тым прыкрым і памятным выпадку з Піліпавымі снапкам.

Здарылася так, што дзядзька Піліп, які жыў у другім канцы вёскі за станцыяй, вазіў каля іхняга гарода зяты ячмень ад ракі і згубіў чатыры снапкі. Снапкі гэтыя бачылі ўсе Сушчэні, і маці, і дзеці, і бабка Хвядора, — тыя ляжалі сабе на сцезцы ўвесь адвечорак, дзядзька Піліп, мусіць, яшчэ не згледзеў прапажу, а як згледзеў і назаўтра вярнуўся па іх на сцезку, снапкоў ужо не было. Снапкі прапалі. Вядома, дзядзька Піліп зазмудзіўся, калі пачуў ад Сушчэняў, што снапкоў ніхто з іх не браў, а куды яны зніклі—хто ведае? Пабедаваў дзядзька і пайшоў, а ў Сушчэняў усчалася трывога. Бабка Хвядора ледзьве не плакала: гэта ж ён падумае на іх, тых Сушчэняў, якія за жыццё не сачылі чужога стручка праз плот, не пакарысталіся чужым яблыкам-ападам з узмежка. Увесь вечар Сушчэні раліся, як ім уравацца ад ганьбы. Справа ўскладнялася яшчэ тым, што свой ячмень яны ўжо абмалцілі, у пунцы не засталася ніводнага снапка. І тады бабка Хвядора пабегла праз тры хаты да кульгавага Змітрака, у якога і пазычыла чатыры снапкі ячменю, і Сушчэня аднёс іх дзядзьку Піліпу, сказаў, што малыя, дурэжы, учора іх прыбралі са сцезкі, нікому не сказаўшы пра тое. Дурная ўвогуле сітуацыя, тым больш, што тыя піліпаўскія снапкі сапраўды нехта прыбраў са сцезкі. Але падэрэнне ўсё ж было адведзена ад Сушчэняў, і бабка Хвядора сказала: «А чорт іх бяры, тых снапкоў, цяпер хоць спакайней спяць будзем». І ўсё яно было б добра, дзядзька Піліп не злаваў, калі б у душы ў Сушчэні не засталася маялая стрэмка: нехта ўсё ж пакарыстаўся тымі піліпаўскімі снапкам, як і сушчэнеўскім прастанушам таксама. Ну, але ці першы і ці апошні раз? Заўжды ў такіх выпадках бабка Хвядора ці маці казалі: «А хай! Сабе спакайней будзе». Яны надта імкнуліся да ладу і спакою ў душы, але во ўрэшце гэтая яго гісторыя перавярнула ў Сушчэні ўсё дагары нагамі і гатова была адабраць жыццё, не толькі спакой душы...

Жахлівая тая ноч цягнулася для Сушчэні бясконца, але то драмаў нядоўга, то прахопліваўся ад сцюжы ды

і трывогі таксама, паднімаў галаву, слухаў. Калі ўсчаўся дождж, стала зусім кепска, ад дажджу тут не было схову, хіба апроч хвойнага вецця. Ужо змакрэлы, ён перацягнуў Бурава пад нізка навислыя лапкі суседняй бухматай хвойкі, урэшце наважыўся, зняў з яго ноглы, скрываўлены шынелак. Сам зноў прытуліўся поруч, як з жывым, і разам накрыўся яго шынялём. Так стала лепей, прынамсі, не цягло на твар, а да нябожчыка можна было прыхінуцца спіной—нават утульна стала ў ямыцы пад хвойй. І ён, здаецца, заснуў.

Спаў доўга ці не—невядома, толькі раптам пачуў блізка здзічэлы крык—плач дзіцяці, ён адразу пазнаў той голас—галасіў яго Грышачка. І плач яго быў такі распачны, столькі было ў ім адчаю, што Сушчэня з абмерлым сэрцам кінуўся на яго—за вуголю хлява, у гародчык, здалося, менавіта там плача сыноч. Ды плач пачуўся ўжо далей—за крайнім радам вішанніку ў садку. Баючыся спазніцца, Сушчэня пабег туды, за садок, пералез праз тухлявы, аброслы крапивоў плот на мяккі з бульбоўнікам, аднак нікога там не было—плач ужо чуўся аднекуль з падворка. Грышачка захлынаўся з астатняе сілы, мусіць, з ім сталася дужа кепскае, і Сушчэня жахнуўся, што не паспее, спазніцца. Па ўзмежку ён ірвануўся да падворка, і, як выскачыў на дрывоціню, цэлая варонья зграя ўзнялася над страхой варыўні, вароны ўсе закрычалі, няўлад і злосліва, замахалі крыльцямі, ашчэрыўшы чорныя дзюбы з вострымі чырванаватымі языкамі,—здаецца, яны гатовы былі задзіўбіць чалавека. Баранчыся, Сушчэня ўскінуў рукі, утуліў галаву ў плечы, памкнуўся бегчы адсюль, як ад разлётаванага пчалінага рою. А Грышачкаў плач між тым усё распачна лунаў у прасторы, памалу сціхаючы ці аддалючыся. Пасля неяк усё памалу заглухла, засцілася невыразным напльвам сну...

Спакваля, аднак, ён прагнуўся ад пакутнай трывогі, якая так і не мінула ні ў сне, ні наяве, і адразу пачуў знаёмую варонью валтузную побач. Лежачы пад хвайнай, ён трохі паслухаў; не, чалавечага голасу або плачу нідзе не было чуваць, толькі блізка, над самай прагалінай, абурана каркалі вароны, чуваць было, мітусіліся, варушыліся, пераляталі з хвой на хвою, нібы чагось абурана патрабуючы ад чалавека, і Сушчэня са злоснай рашучасцю вылез з-пад хвой. На прагаліне ўсё было воглым і стылым ад начнога дажджу і туману, які цяжкім нізім покрывам спрэс сунуўся ў хвойніку, затуляў неба і далыняе вяршалле дрэў. Было, аднак, ціха. Калючае голле нізка звисала долу, абяжаранае безліччу дробных празрыстых кропель, і ён добра намок, пакуль выбраўся з-пад хвойкі. Праклятае варанне не адступалася. На гэты раз ён не стаў махаць на іх рукамі—выбраўшыся на шырокую зацягненую туманам прадеку: ён знайшоў там здатную палку, абламаў на ёй сучча і вярнуўся на прагаліну.

— Прэч, праклятыя! Прэч!..
Ён замакнуўся палкай, выцяў ёю па хвойцы, другой—груган неахвотна зваліўся з вяршаліны, узмахнуў крыламі і пераліцеў далей.
— Прэч, сволачы!!

Глядзець на тутэйшых сыценькім
лычам?
Мовы звысоку не пазнаваць?..

Не будзе танаго, панове,—не будзе!..
Злосна ківаюць у бок дзівака:
Бароніць прыслыжы павераны ў брудзе
Хама апошняга—мужыка.

Калегі у франках, гладкія пыскі,
Не ўразумець вам за жабін свой век;
Пад шэраю святкаю: самы найблізкі,
Брат на няволі і—Чалавек!..

7. Сяброў засталася нямнога

Сяброў засталася нямнога,
Па многіх напцы стаяць.
Амаль у самоце дарога,
Звіняць кайданы, звіняць...

Аблוגаю клопат «іх» царскі:
У клетцы адной трымаць;
Лягчэй бізунамі ляскаць,
Звіняць кайданы, звіняць...

Вялікага краю мільёны
Прымусліць аб родным маўчаць?!.
Нянавісьць штурхае свядомы,—
Звіняць кайданы, звіняць...

Мінуўшына слаўная сочыць;
Курганы й напцы глядзяць;
Няўжо так бяспаслуна сномчым?!.
Звіняць кайданы, звіняць...

8. Галасы на вадзе

Месяц золатам водбліск на рэку
кладзе;
Вільня лепшую долю сніць.

Галасы на вадзе... галасы на вадзе...
Хтосьці вяка размовы йіць:

— Я народу свайму інгу першую даў.
Мова ж наша—цудоўна, брат,
Ты каб новыя кнігі на ёй напісаў
Для святых беларускіх хат...

А вось голас другі, так знаёмы да слёз:
— Помніш, братка, і верш любіў,
Вось бы ім ты мужыцкую праўду
узнёс,

З думаў цяжар кайданы збіў.
Назвацца паэтам святое зямлі,—
Гонар большы ці можна мець!
Колькі талентаў нашых цяжкіцы зьялі!..
Ды ўсё роўна мы будзем пець!!!

9. Гэй, братцы зямліцы маёй!

«Эх, скручы у дудку!
Такое зайграю.
Што ўсім будзе чутка
Ад краю да краю!»

Гэй, братцы і дзеці зямліцы маёй!
Паслухайце праўду на мове сваёй.
Ніхто нас не хоча па імя назваць,
За роўных не хочучь у свеце прыняць.

Як доўга і жорстна арлы нас дзяруць;
Сляпіцаю лезуць, сваімі завуць.
Цяпер двухгаловы пануе паўсюль;
Ён сам вырашае, чыя мы, адкуль...

На целах, на душах, на межах звініць
Няволя, у сладчыню дзетак спавіць?!.
Дануль жа нам нову, як злодзей, хаваць?
Дануль жа нам, сціснуўшы зубы,
спяваць?..

Ці правільна так распараджаў бог,
Што праўдзе адзіны прытулак—астрогі?..
...Падумаў калі над сахой, мужычым,
Ці вартае піша Мацей Бурачок...

10. Свая хатка

«Дагарае рэшта вецця
У пячурцы ў хаце,
І гаворыць нешта ў сэрцы:
Ці не так і з табой, браце...»

У судзе, ў талмудах,
Меншае жыццё,
Творчыя панкты—
І ланцуг быцця...

Лютая варажасць
Сытых лычаў-пыск,
Лёс на дол варожыць,
Скону вунь абрыс.

Можа, адагрэе
Хатка спрод ніў?..
Ды вярбу-надзею
Вецер пахіліў...

«Хатку» збілі цеслі,—
У світах шэрых людцы,
Для якіх ён песні
Граў на слаўнай дудцы...

11. Грае дудка, грае...

Тан доўга быць не можа,—
Павінна быць іначай;

Паўнее крыўды ложа;
Мужык спрабуе бачыць.

Глядзіць па-над сахою,
Над праўдай размажае;
Перад касцёл-царкваю
Не ўсё адспавідае;

Таемяна—затоіць.
Не біце больш у знона...
Яшчэ ён свет пакароіць;
Мужык вам—не варона!..

Пара вось толькі ўгледзіць
Танім, як ёсць, «праўдзівым»..
А ўжо тады ўмільдзедзіць
Па тронных дзюбах-крылах!..

12. Суд над паэтам

Шкада, ўжо нічога, паэце, не чуеш,—
Крышталіць вадзіцу жывыры пысок,—
Як вяршам іравольным ты цара
муштруеш;

На суд цябе клічуць, Мацей Бурачок!..

Няма там паэта, а судзіць зацята:
За ініжні мужыцкія—вон у Сібір,
Ты чуеш, паэце,—удзяччал плата,
Крышталіць вадзіцу бясконцаю жывір...

Ужо будуць і судзіць асуджаны скоро,
Ідуць званары пазваніць на мячак,
Цяпер-то гатовы і стрэльбы, і порах,
І гней набалелы у ясных вачах!..

І гримнецца долу, каб болей не ўзняцца,
Пракляты двухдзюбы і «процак» гнюсь.
І ўпіша імёны ўцалелае брацтва
На удзячнае дбанне у Белую Русь!..

тэкст, павінен адрознівацца ад такога «кожнага». Перш за ўсё логікай і дакладнасцю думкі. Страснасцю думкі, энергіяй думкі. Як іграць такі «мысліцельны працэс»? Спосаб толькі адзін — мысліць на вачах у глядача.

На пошуках гэтай формы акцёрскага існавання і забуксаваў спектакль. Шматгадовы акцёрскі вопыт сведчыць з бялітаснай пэўнасцю — без жывых вачэй партнёра, без актыўнага водгуку залы, без сілавога поля адзінага парывання да мэты доўга не ўтрымаешся. Талент акцёрскай асобы зачаруе, вядома, на кароткі час, прымуціць слухача, але што потым, калі адназначнае знешняе існавання будзе вычарпана? Цудоўныя моманты надараюцца ў Я. Дашкова (Хемінгуэй), Ю. Шэфера (Карбышаў). Есць імгненні арганічнага пражывання характару ў В. Чаплява, цікавыя маўклівыя ацэнкі ў Г. Анчышкінай. Вось, бадай, і спектаклі...

На жаль, многія выканаўцы зачытваюць тэкст, прагаворваюць, вясчаюць, выкрыкаваюць, часта бытаючы яго, пагарджаючы сэнсавымі націскамі. На мой погляд, гэта сведчанне таго, што матэрыял не стаў сваім, абжытым. Калі акцёр валодае сэнсам, ён не блытае тэкст. Калі роля перажыта, любая перашкода абуджае імпрывізацыйнасць.

Рэжысёр Г. Прымак памагае акцёрам выпрабаванымі пастановачнымі прыёмамі — раптоўнымі выбухамі музыкі, выхадам выканаўцы з люка, «вырубкай» святла, праэктарам, нацэльным у глядзельную залу. Асобны доўгі маналогі акцёры гавораць, спускаючыся са сцэны ў залу, абыходзячы глядачоў па праходах. Большасць выканаўцаў увес спэктанль яна бяздзейнічаюць на сцэне, чакаючы сваёй чаргі.

Дзейныя асобы падзелены на стары і новы свет. Гэта нават пазначана адпаведнымі таблічкамі. Але галоўнае — у пазіцыі, у довадах, у абароне пэўных каштоўнасцей. Сумна, што слабая аказалася ў спектаклі перадавая частка, якая патрабуе перабудовы свядомасці. Гэтыя персанажы аморфныя і малапераканаўчыя. Так хацелася б замест рэзанёрства больш грамадзянскага тэмпераменту і асабістага стаўлення. Бо гэта ж яны распачынаюць дыспут. Яны патрабуюць лямкі стэрэатыпаў. І менавіта яны ў выніку перамагаюць.

Важная для п'есы д'ябальская фігура Пятра Верхавенскага ўзнікае то ў адным, то ў другім абліччы, бо занадта многа ў яго сучасных паслядоўнікаў. На жаль, гэтая тэма выпала са спектакля. Эфектны выхад Верхавенскага (П. Бойка) толькі абзначыў яго. Акцёр не данёс сэнс вельмі важнага маналага, і гэтая сцэна аказалася ўстаўным нумарам.

Амаль у ханалагічным парадку ідзе расследаванне сумленнага і несумленнага ў тых гістарычных асобах, якія па-свойму праславілі ХХ стагоддзе. Дайшла чарга і да самага маладога пакалення. Ад яго імя гаворыць з глядачамі Наташа Давыдава. І вось перад намі чачэўка яе двахаблінных аднакласнікаў. Наташа звяртаецца да глядачоў з заклікам аддаць іх сапраўдны твар. А гадаць, аказваецца, няма чаго. Кляймо «адмоўных» загады пастаўлена. Няўжо яны кагосьці могуць заблытаць ці ашукаць?

Гэткіх недакладнасцей і невыразнасцей, лўных паддаўноў нямае ў спектаклі. Прычыны, як мне здаецца, хаваюцца ў рэжысёрскай паспешлівасці і абіякаванні да прафесійнай апрацоўкі драматургічнага матэрыялу. Лічыцца, што надзённа тэма можа спаіцца ўсё. Тама, вядома, прыносіць поспех, але многія ле дыялектычныя павароты аказваюцца незаўважанымі, нераздадзенымі. Рэжысёр Г. Прымак у сваіх вусных выступленнях абяцае стварэнне

зусім новага тэатра. Справядліва робячы націск на вострую сучасную драматургію, ён, тым не менш, грэбуе назіраным вопытам і прафесійнымі законамі тэатра. Калі «Дыктатура сумлення» — спроба палітычнага тэатра, дык павінна быць і нешта іншае, каб расло выканаўчае майстэрства.

«ІНШАЕ» давялося ўбачыць у пастаўленым той жа самай творчай групай спектаклі «Вечар» А. Дударова.

Глядзіш на сцэну, назіраеш за манерай і стылем ігры, — і адкрываеш, што галоўным тут аказваецца «глусты побыт». Ён перапаўняе прастору шматлікімі і бессэнсоўнымі дэталюмі. Рэаліі «беларускага побыту», якія навязвае мастак Ф. Розаў, — гэта вязанкі салодкага перцу і кукурузы, гарбузы і колы ад старых вазоў, гарматныя гільзы і гнілое калодзежнае вядро, прасніца і пень замест зэдліка, кавалкі абгарэлага дрэва, мёртвыя галінкі, сноп, захутаны ў вышыты ручнік, абцягнуты фальгой дыск сонца, каларовыя шматкі, якія замяняюць восенскую лістоту, лізічыя фотаздымкі, уманціраваныя ў могілнікавыя нішы, і многае іншае.

Мульцік жыве ў нязграбным і нязручным пакоі з... драўлянай грубкай. Зусім забыта тая падрабязнасць, што ён добры працавіты гаспадар. Усё ў яго дыктоўна, трывала, прадумана, прыгожа па вясковых нормах. Ён усё ўмее рабіць сам, і на натуре сваёй проста не можа існаваць на сметніку старых і непатрэбных рэчаў.

Рэжысёр прымае такое афармленне і пасяляе ў ім сваіх старых. У награвушчванні выпадковасцей, у нявыстраенасці і неапраўданасці іх сцэнічных паводзін нека губляецца галоўны сэнс п'есы. Чаму яны сварацца і, разам з тым, цягнуцца адно да аднаго? Чаму працягваюць высмейваць і абвінавачваць адно аднаго? Навошта Мульцік размаўляе з сонцам? Пытанні без адказаў. Раз-пораз сцэна заліваецца сусцэльным крывавым святлом. Аб чым гэты напамін? Аб смерці, крывава-рых ранах, здрадзе? Зразумець цяжка.

Паспрабуем пашукаць тлумачэнне задумы пастаноўшчыка ў вытрымках з праграмы.

«Адрознівацца казачны пачатак: жылі-былі...»

«Раслі на гэтай зямлі, кармілі ёю, а прадаць у спадчыну няма наму...»

«Пішучы вам ветэраны працы з далёкай вёскі, суды ніякай дарогі, акрамя лясной сцяжыні, няма... Слупы ў вёсцы ад старасці паваліліся, дрот абарваўся. Так і сядзім — без святла, без радыё. Нават паштальён да нас не ходзіць...»

«...у народным успрыманні смерці ёсць дзіўнае на першы погляд спалучэнне: павага да тайны і будзённы спакой».

Журбой павявае ад гэтых вытрымак. Але ўсе яны, за выключэннем апошняй (з прозы Васіля Бялова), да п'есы Дударова адносілі не маюць.

У эклектычнай эстэтыцы спектакля згубіўся сапраўдны дух п'есы.

Мне давялося бачыць яшчэ адзін твор пастаноўшчыка Г. Прымака і мастака Ф. Розава — «Апошні наведвальнік» В. Дазорцава. Праўда, у тэлевізійным варыянце. Памылкова аддзяляць працу мастака ад працы рэжысёра, бо ўвасабленне сцэнографам ідэі п'есы цалкам прынята рэжысёрам. Калі відавочна бессэнсоўнасць і непісьменнасць пануе ў аднаго, то адказнасць нясе і другі. Саюз Г. Прымака і Ф. Розава надзвычай моцны — трэці спектакль на гомельскай сцэне. На гэты раз замест чырвонага пераважае белы колер. Менавіта так разумеюць творцы спектакля гутарку пра ўрачэбную этыку. Бялая мэбля, нават белы гадзіннік на падлозе. Кабінет намесніка міністра аховы здароўя нагадвае раённую бальні-

цу... Але ж п'еса зусім не пра медыкаў, яна зноў — пра сумленне, як і дзве папярэднія. А калі так, дык весці гэтую тэму павінны перш за ўсё артысты, якім мусіць падпарадкоўвацца і рэжысёр, і мастак. І не дошка аб'яў, а сцэна павінна нагадваць пра сапраўдную «структурную падпарадкаванасць работнікаў тэатра».

Паўтару яшчэ раз, што няблага ведаю гомельскую трупку. Таму бяруся сцвярджаць, што ва ўсіх трох спектаклях няма ніводнага прынцыповага акцёрскага адкрыцця. Я маю на ўвазе адкрыцці, якія павінны, абавязан зрабіць рэжысёр, калі ён дбайны і руплівы гаспадар тэатральнай справы...

Наступныя з убачаных у Гомелі спектакляў — «Мачаха» А. Балызака (рэжысёр В. Бартосік) і «Ён і яна» А. Штэйна (рэжысёр П. Бойка) зроблены па законах меладрамы. Жыццё мінулае і жыццё сучаснае ўбачана ў гэтых пастаноўках праз сямейныя страсці.

Спэктанль В. Бартосіка — як выклік публіцы, як спроба жанру. Я памятаю розныя работы гэтага рэжысёра. Ён свабодна валодае сваёй прафесіяй, схільны хутчэй да жорсткіх тэатральных форм. У прынцыпе, чаму б аднойчы не паспрабаваць здзівіць класічнай меладрамай? Шкада, праўда, што для гэтага выкарыстаны матэрыял Балызака. Але, зноў жа, чаму так не па-гаспадарску ставіцца кіраўніцтва тэатра да таленту досыць моцнага чарговага рэжысёра? Ён прастойвае без працы ў той час, калі акцёр П. Бойка ставіць адну за адной тры п'есы.

Дарэчы, з'яўленне п'есы «Ён і яна» ў рэпертуары тэатра, відавочна, факт выпадковы. Нервовы стасункі мужа і жонкі, якія святкуюць сярэбрае вяселле, вылучаны ў пастаноўцы на першы план, а сціплыя, ды усё ж наяўныя ў драматургіі А. Штэйна спробы гаварыць аб мудрасцях любові — так і не рэалізаваны. Вельмі сціплыя тут таксама рэжысёр і мастак. Нават непрыкметныя — здаецца, можна было б абысціся без іх...

ДА ПСИХАЛАГІЧНАГА мастацтва тэатра вяртае спектакль «Масье Амількар...» пастаўлены Я. Натанавам. Ён не робіць спробы, як папярэднія рэжысёры, падагнаць драматургічны матэрыял пад свой лад, а сумленна і прафесійна пісьменна чытае п'есу.

Твор І. Жаміяка шырока вядомы ў нашай краіне, драматургічна моцна зроблены, дае багатую прастору рэжысёру і акцёрам. Аўтар назваў яго камедыяй пачуццяў. Менавіта так і паставіў яе рэжысёр Я. Натанаў. Але гэта не самаігральны матэрыял. Аголеная прырода дэяйнага існавання патрабуе ад выканаўцаў гнуткасці, паўтанноў, тонкасці і псіхалагічнага малюнка. Тут не прыкрасяцца пастановачнымі эфектамі і буйняствам рэжысёрскай фантазіі. Таму асноўныя намаганні рэжысёра накіраваны на акцёраў.

На працягу спектакля напружаная ўвага засяроджана на пераходах ісціны ў гульню, гульні ў ісціну, на пераўтварэннях чалавеча разбэшчанага ў шчырага і наадварот. Хлусня і праўда побач, без выразных падкрэсліванняў і павучанняў. Лірычную танальнасць змяняе выбух смеху, напружаная шішыня суседнічае з бурнай рэакцыяй, к фіналу вымалёўваюцца контуры трагікамедыі.

Відавочна, Амількар выбіраў на ролю сваёй жонкі таленавітую актрысу, «зорку». Аб глыбіні чалавечых пачуццяў ён меркаваць не мог. Душэўнае багацце Элеаноры аказалася для яго раптоўнасцю. Але менавіта высокую чалавечую годнасць і духоўную напоўненасць перадае актрыса Л. Корхава. Яе Элеанора вельмі прыгожая, разумная, але наўрад ці здольная зрабіць акцёрскую кар'еру. Па прыродзе сваёй яна створана не для сцэнічнага

«Дыктатура сумлення» М. ШАТРОВА. Сцэна са спектакля.

«Вечар» А. ДУДАРАВА. М. ПАЛО (Гастрыт) і Ю. ШЭФЕР (Мульцік).

«Масье Амількар, альбо Чалавек, які плаціць» І ЖАМІЯКА. Сцэна са спектакля.

Фота В. ТКАЧЭНкі.

бляску, а для спакойнага сямейнага жыцця. Яе чалавечнасць не наіграная. Яна такая і ёсць.

Экстравагантная і простая Віржынія (С. Гаркуша). Вострая гратэскавая форма і адзначнасць унутранага свету. Душэўныя прывязанасці, якія яна ў сабе знаходзіць, новыя для яе. Значна зручней існаваць у звычайнай масцы дзяўчынкі з вуліцы. Да новага ў сабе Віржынія прыглядаецца з гумарам і недаверам.

Цікавая заяўка на вобраз Машу, на жаль, не атрымала яркага развіцця. Думаецца, што рашучы выхад Машу з гульні тлумачыцца доўгачаканай магчымасцю заняцца творчасцю, набытым пачуццём упэўненасці ў сабе. У спектаклі з'явіўся іншы матыў. Машу па-сапраўдному пакахаў Элеанору і адыходзіць, каб не рабіць балюча Амількару. Добра зроблена сцэна, дзе Машу (Ю. Фейгін) паказвае партрэт Элеаноры. Гэта жывы партрэт. На ўзвышэнні ў рамцы з'яўляецца натуральная і цудоўная жывая Элеанора. Такі партрэт з'явіцца яшчэ раз, калі спатрэбіцца нагадаць, што гульня ў пачуцці скончылася, у сілу ўступіла сапраўднае душэўнае цяпло.

Найбольшы прэтэнзіі выклікае вобраз Амількара ў выкананні В. Смірнова. Нельга забываць, што гэта цікава выпісаная роля, і магчымасці для пераўвасаблення тут рознастайныя. Акцёр добра разумее матэрыял, але, на мой погляд, злёгка злоўжывае сваім камедыйным талентам. Яго Амількару не хапае жорсткасці, выразных імгненняў, якія працягваюць трагедыю душы. Фінал з самазабойствам — гэта поўная драматызм наездальнасць паверыць у сапраўдныя пачу-

ці і сапраўдную дабрыву... У МАСТАЦТВЕ заўсёды ў пашане навізна, незвычайнае вырашэнне тэмы, эпізоду, дэталі, характару. Але здатны на такое толькі творца з адметным абліччам. Сённяшні дзень гомельскага тэатра, прадстаўлены названымі пляццю спэктанлямі, гаварыць пра нейкія прынцыпова новыя пошукі, цікавыя зрухі не дазваляе. Новая рэжысура — Г. Прымак і П. Бойка — працуе нецікава, «старая» — В. Бартосік і Я. Натанаў — выкарыстоўваецца далёка не лепшым чынам. На афішы тэатра яшчэ застаюцца паўмузычныя забаўляльныя творы, нанштат, «Мая прафесія» — сінёр з грамадства», «З наханнем не жартуюць», «Ян вярнуць мужа». Іх груз, набыты разам з імі вопыт істотна ўплываюць і на выканаўчы стыль, і на глядацкае ўспрыманне. Слаўная «структура падпарадкаванасці» перанесена на ўсё існаванне цяперашняга гомельскага тэатра.

Старое і новае? Заняпае і пампеае?.. Здаецца, што цяпер магу пэўна адказаць на гэтыя пытанні. Вычарны стыль апошніх спектакляў тэатра не дае прастору для аднаўлення тэатральнага мастацтва. На маю думку, трэба структурнае падраздзяленне «артысты» перамясціць на некалькі прыступак вышэй. Гэта можна зрабіць толькі праз глыбокую драматургію, вырашаную не спрытанымі, нішта публіцыстычнымі прыёмамі.

«Спрэчкамі і развагамі 1986 года» названы апошні спектакль тэатра. Вось бы хутчэй і больш рануча пераходзіць ад спрэчак і меркаванняў да сцвярджэння сур'ёзных мастацкіх каштоўнасцей, да глыбокай размовы з глядачом аб праблемах жыцця.

Таццяна АРЛОВА.

У гэты дзень горад над Прыпяццю прымае эстафету Рэспубліканскага агляду-конкурсу аркестравых і харавых калектываў музычных вучылішчаў. Вядома, справядачы творчых сіл на аналагічных аўтарытэтных конкурсах з'яўляюцца яркім паказчыкам не толькі, скажам так, узроўню іх вузкапрафесійнага станаўлення, але і ў шырокім сэнсе характарызаваюць ход вучэбна-выхаваўчага працэсу, здольнасць заўтрашніх выпускнікоў вырашаць адказныя задачы, настаўлення партыяй і часам перад работнікамі культуры і мастацтва.

ваў музычных вучылішчаў адбыўся 12 гадоў назад. З таго часу і стаў ён традыцыйным: праводзіцца кожныя тры гады. Найпершая ж мэта такіх мерапрыемстваў — у нялёгкіх конкурсных умовах актывізаваць творчую работу калектываў, іх дзейнасць у падборы сугучнага часу рэпертуару і мэтанакіраванай працы над ім.

Абавязковыя субседаванні, якія праводзім мы, члены журы, пасля конкурснага праслухоўвання, з'яўляюцца і своеасаблівай метадычнай дапамогай кіраўніцтву вучылішчаў. Зразумела, падрыхтоўка да агляду-

ду-конкурсу ў тым, што, апрача творчай, нясе ў сабе палітычную ідэю. Прысвечаны ён вялікаму святу — 70-годдзю Кастрычніка. Зразумела, што гэта адпаведным чынам паўплывала на падбор твораў пры складанні праграмы конкурсных канцэртаў. На першым плане — інструментальныя творы і песні пра нашу Радзіму, пра яе слаўнае баявое і працоўнае мінулае, пра сённяшні дзень. Не выключэнне і праграма выступленняў, сведкамі якіх мы сталі ў Мазыры: «Абеліскі» Д. Смольскага, сюіта з музыкі А. Аляксандрава да кінафільма «Ленін у Кастрычніку», «Крэпасць над Бугам» Э. Казачкова, песня А. Новікава на словы Л. Ашаніна «Радзіма мая» і іншыя.

У цэлым калектывы большасці музычных вучылішчаў зрабілі добрае ўражанне. Радуе прыкметны творчы рост і прафесійнае станаўленне аркестраў, а таксама камернага хору Мазырскага вучылішча. Высокая штрыхавая культура і ўважлівае стаўленне да зместу выконваемых твораў характэрны для аркестра беларускіх народных інструментаў (кіраўнік І. Бавялкоў), разнастайнай дынамічнай палітрай, акуратнасцю вызначыўся аркестр рускіх народных інструментаў (кіраўнік А. Шаханін). Не абышлося і без расчараванняў. Члены журы аднадушна адзначылі здачу раней заваяваных пазіцый творчымі калектывамі Гомельскага музычнага вучылішча. Відавочна, што кіраўніцтву і педагогічнаму калектыву вучылішча неабходна сур'ёзна прааналізаваць стан вучэбна-выхаваўчай работы і ўзровень падрыхтоўкі спецыялістаў у навукальнай установе.

— Міхаіл Антонавіч, якое ваша пажаданне музычным калектывам вобласці?
— Найпершае і самае галоў-

Гучаць цымбалы.

нас: не спыняцца на дасягнутым! А ў якасці спадзявання — думаю, што ў ліку лепшых з лепшых, хто прыме ўдзел у вялікім рэспубліканскім свяце народнай музыкі «Звіняць цымбалы» (яно будзе праводзіцца ў маі гэтага года ў Віцебску ў рамках II Усесаюзнага фестывалю народнай творчасці), а таксама ў свяце «Пеўчае поле» і вялікім харавым форуме, які адбудзецца ў Мінску ў 1989 годзе, будуць і прадстаўнікі музычных вучылішчаў і ўстаноў культуры Гомельшчыны.

...Чатыры творчыя калектывы — аркестры беларускіх, рускіх народных, духавых інструментаў, а таксама камерны хор прадстаўлялі Мазырскае музычнае вучылішча на аглядзе-конкурсе. У праграме гучалі творы рускіх, беларускіх і замежных кампазітараў, народныя мелодыі ў апрацоўцы беларускіх аўтараў. Выступленні мазыран уважліва праслухалі і абмеркавалі члены журы.

У час абмеркавання былі адзначаны, побач са станоўчым, і пэўныя недапрацоўкі, нявыкарыстання магчымасці ў пад-

Сярод слухачоў навучэнцы гарадскіх музычных школ.

Кіраўнік аркестра беларускіх народных інструментаў І. БАВЯЛКОЎ.

рыхтоўцы аркестраў і хору, выказаны парады.

М. ЖДАНОВІЧ.
Фота І. БАБРА.

г. Мазыр.

І агляд, і ўрок

...Займаюць свае месцы на сцэне ўдзельнікі аркестра беларускіх народных інструментаў, у зале — члены кампетэнтнага журы конкурсу. Сцішваюцца слухачы. Узмах рукі дырыжора — і вось ужо чароўныя гукі музыкі пануюць навокал, і ў зале не застаецца аб'явак. Конкурсны канцэрт пачынаецца.

Незадоўга да гэтага мы пагутарылі са старшынёй журы, заслужаным дзеячам мастацтваў рэспублікі, лаўрэатам Дзяржаўнай прэміі БССР, мастацкім кіраўніком Дзяржаўнага акадэмічнага народнага аркестра БССР імя І. Жыновіча, рэктарам Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі М. Казіном.

— Міхаіл Антонавіч, цікава даведацца пра асноўныя задачы такіх аглядаў-конкурсаў.

— Пачну з гісторыі. Упершыню Рэспубліканскі конкурс аркестравых і харавых калектываў

— справа нялёгкая. Яна вымагае немалых сіл і часу як выкладчыкаў, так і навучэнцаў. Але калі прасачыць ролю аглядаў у вызначэнні напрамкаў развіцця аркестравага і харавога мастацтваў, у выяўленні лепшага вопыту і распаўсюджванні яго ў іншых калектывах, то будзе зразумела, што такія мерапрыемствы проста неабходныя.

— У чым жа асаблівасць сёлетняга агляду-конкурсу? Якія найбольш агульныя ўражанні ад выступленняў, што ўжо адбыліся?

— Акрыццё агляду-конкурсу адбылося ў Наваполацку. Конкурсны праслухоўванні прайшлі затым у Віцебскім, Магілёўскім і Гомельскім музычных вучылішчах... На чарзе — Мінск, Маладзечна, Гродна, Ліда, Баранавічы, Брэст. Калі гэтыя радкі трапяць да чытача, конкурс, ужо будзе завершаны. Асаблівасць сёлетняга агля-

НА МУЗЫЧНАЙ СЦЭНЕ

З'яўленне Спакусніцы ў «Карміне Буране» нечаканае і каларытнае. На хвіліну сцэна пацмяняе. І раптам — быццам гарманічны, звыклы рух планет працягла ўспышка метэарыта. Яркая постаць у чырвоным на нейкі час стане цэнтрам сусвету. Кожны рух ба-

тасць і фанатызм у адносінах да справы. Верыла, што многія яшчэ прыйдзе да яе з часам. Як і кожнаму творчаму чалавеку, ёй патрэбны ўважлівы рэпетытар, які б ведаў усе яе недахопы і вартасці. У Тані ёсць будучыня. А яшчэ — у кожнага артыста павінна быць ампула. Шкада, што гэтае паняцце, як і паняцце школы, стылю, сцёрлася ў балеце. Зараз нож-

Быць неспадзяванай

Танцуе салістка Дзяржаўнага тэатра оперы і балета БССР Таццяна ШАМЕТАВЕЦ

лерыны Таццяны Шаметавец раскуты, выразны, лёгкі. Галавакружны танец яе Спакусніцы! У ім свабода квітнеючага бурлівага жыцця. Тут і бестурботная веселасць, стыхія вальнадуштва, гарэзлівасць. Інтанцыя рухаў артысткі асацыюецца з інтанацыяй паэзіі вандрунікаў-вагантаў.

Нечаканасць... Гэтак жа нечакана, перамагаючы песімістычныя прагнозы на яе артыстычную будучыню, Таццяна Шаметавец увайшла ў вялікае мастацтва. «Быць ці не быць?» — такое пытанне паўстала перад сціплай непрыкметнай дзяўчынкай, «брыдкім качанем» пры заканчэнні Беларускага харэаграфічнага вучылішча. Але сапраўдны талент не можа «не быць». На выпускным канцэрте Таццяна выконвала сольную партыю ў кракавяку з «Івана Сусаніна». І ў высакароднасці яе рухаў засвяцілася тонкая манера польскага танца. Пра яе загаварылі, адразу прынялі ў Дзяржаўны тэатр оперы і балета БССР.

Гэты поспех прадбачыла, бадай, толькі Раіса Ермалаеўна Красоўская, на той час педагог харэаграфічнага вучылішча:

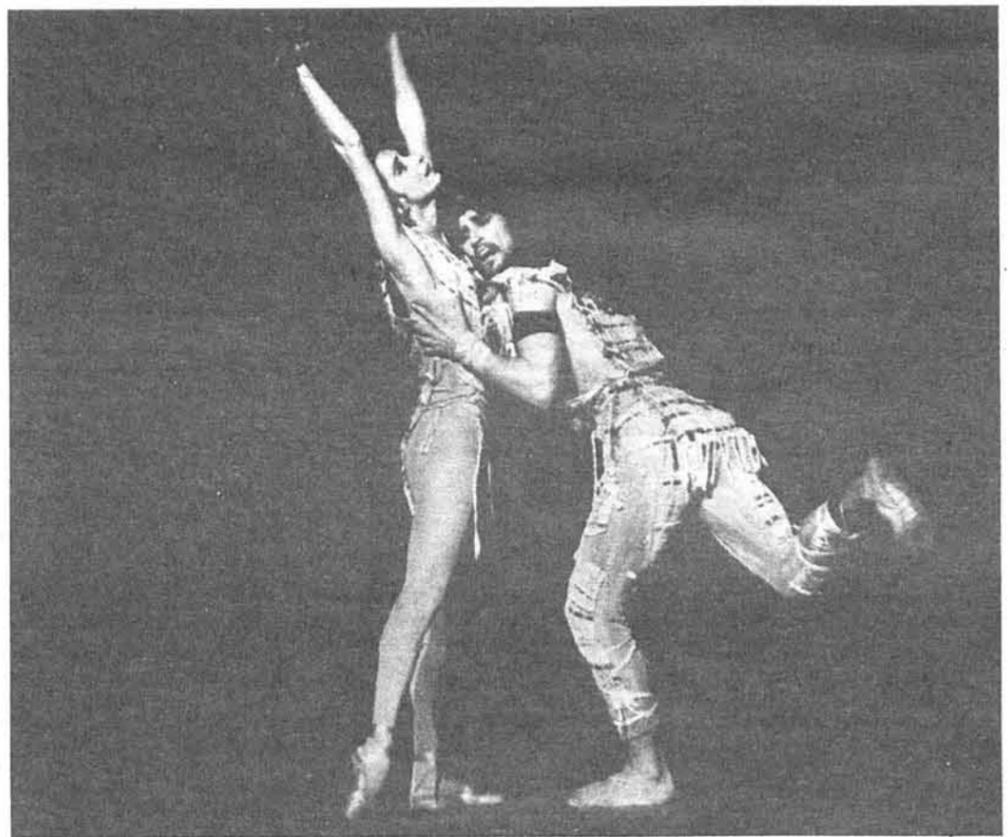
— Па вачах убачыла, што Тацяна станце іменна кракавяк. У худзенькай дзяўчыцы мне адкрыліся багаты ўнутраны свет, тэмперамент, працаві-

ны можа танцаваць усё. А ўся аднасць згубная для мастацтва. На мой погляд, Тані найбольш падыходзяць дэмікласічныя парты. Напрыклад, Мірта ў «Дон Кіхоце». На жаль, у нашым тэатры мала танцююць класіку.

А Таццяна Шаметавец пастаянна пераадоўвае староннюю думку, якая складваецца пра яе творчыя магчымасці. Можа, у гэтым пераадоленні і заключаецца сутнасць таленту? Быць заўсёды неспадзяванай, нязвычайнай, невычарпальнай...

— Люблю сучасныя балеты, — разважае Т. Шаметавец. — У іх можна бясноўца імправізаваць. Асабліва спектаклі В. Елізар'ева дапамагаюць паўней раскрыць індывідуальнасць артыста. Многія чамусьці ўпэўнены, што я характарная балерына. Здаецца, даназала, што магу танцаваць і «пальцавыя» парты, класіку. У бліжэйшы час планую пачаць работу над вобразам Адеты-Адыліі. Мне падабаецца музыка П. Чайкоўскага, а «Лебядзіна возера» ў якасці кожнай балерыны своеасаблівы экзамен. Прыяблявае Кітры ў «Дон Кіхоце», Любімы вобраз — Фрыгія ў «Спартак». Планы вялікія. Але не імкнусь станцаваць усё балеты, якія ёсць у рэпертуары тэатра. Анцёр павінен арыентавацца на свой унутраны свет, ведаць свае магчымасці.

Цыганскі танец Т. Шаметавец у «Дон Кіхоце», іспанскі — у «Лебядзіным возеры» нагадваюць радкі вершаў Г. Лоркі Тэмпераментны, маляўнічы, дзёрзкі. У «Балеро» за знеш-

Т. ШАМЕТАВЕЦ і заслужаны артыст БССР У. ІВАНОЎ у спектаклі «Вясна свяшчэнная».

няй стрыманасцю і суровасцю рухаў — узрушальны драматызм жанчыны на вайне, няўтольная прага свабоды.

— Галоўны эмацыянальны вылес павінен быць на сцэне, — лічыць Т. Шаметавец. — Рэпетыцыі — час назапашвання эмоцый. Зразумела, іх нельга адрэцэпіраваць, вобразы не прыходзяць самі па сабе. Але для мяне не існуе руху дзеля руху. Напрыклад, сначок можа прагучаць як крык. І пошукі гэтага «крыку» часам бываюць панутлівымі.

...Балет «Вясна свяшчэнная». Відовішча пачынаецца свяшчэнным абуджэннем вясны і жанчыны. У танцы Т. Шаметавец адчуваецца подых жыцця. Гарманічны дуэт Юнака і Дзе-

вы-выбранніцы (У. Іваноў і Т. Шаметавец) — гэта дыялог дзвюх яркіх артыстычных індывідуальнасцей.

Як стройнае тэатралізаванае дзейства ўспрымаецца рытуал вянчання. Юнакі і дзяўчаты суправаджаюць маладых, надзяваюць прыгожыя вінкі і кветак. Доўгія белыя лініі гірлянд — у сугучнасці з працяжымі, празрыстымі рухамі артыстаў. Лірычны дыялог Юнака і Дзевы.

Высакароднасцю, глыбінёй краане развіталы танец Дзевы-выбранніцы. Стрыманасць і рытуальны фанатызм змяняюцца драматычным расстан-

нем.

Нават самая невялікая партыя для балерыны — як адкрытая споведзь. Ёй важна перадаць думкі і пачуцці гледачам, убачыць неаб'якавае іх тварах. Яна не імкнецца да папулярнасці і цэніць шчырую думку самых блізкіх людзей. Яна імкнецца да таго, каб кожны выхад на сцэну нёс новае адкрыццё і вёў да новай вяршыні.

Таня і Танец — мне здаецца, рыфмуецца гэтыя словы. У іх адчуваецца выклік. У іх — сугучнасць душы і прызначы. Аляксандр ДАШЧЫНСКІ.

Фота В. ДРАЧОВА.

Книги видавецтва «Юнацтва» добра ведаюць у нашай рэспубліцы. Яны не залежаюцца на паліцах кнігарань і бібліятэк. У гэтым, вядома, ёсць заслуга і мастакоў-ілюстратараў, такіх, як Валерый Славук — адзін з вядучых мастакоў дзіцячай кнігі. Ён супрацоўнічае з видавецтвам з дня яго заснавання. Уздзельнічаў у рэспубліканскіх, усесаюзных і замежных выставах, дыпламант рэспубліканскіх, міжрэспубліканскіх і усесаюзных конкурсаў «Мастацтва кнігі», удзельнік выстаўкі-біенале дзіцячай ілюстрацыі ў Браціславе (БІБ-83), дыпламант VI Талінскага трыенале графікі (1983 г.) — такі далёка не поўны «паслужны спіс» мастака.

— Валерый Пятровіч, вас добра ведаюць як мастака-казачніка. Раскажыце, з чаго пачалося захапленне казкай?

— Казка з самага дзяцінства заўсёды была часцінкай майго жыцця. Згадваю доўгія зімовыя вечары: цёплая печ, а на дварэ завіруха. Начытаўшыся

нага свой творчы почырк, свой стыль ілюстравання. Мая тэхніка выканання з'явілася не адразу, яна выпрацоўвалася гадамі. Гэта адбітак майго вобраза мыслення, і таму яна для мяне натуральная. Мне прыемна, што мае малюнкі падабаюцца дзецям. Здарэцца,

ЯГО ТЭМА—КАЗКА...

Гоголя, прыслухоўваюся, як вые загадкавым голасам у коміне вешер. І адразу ва ўяўленні ўзнікаюць неверагодныя, фантастычныя вобразы... Як мастак, захапіўся беларускай народнай казкай у час вучобы ў Беларускай дзяржаўнай тэатральна-мастацкай інстытуце. Неаднойчы на тэмы казак рабіў курсавыя работы, а дыпломная работа — ілюстрацыя да беларускай народнай казкі «Удовін сын» — была выдатна

што з гадамі і вопытам мастак мяняе манеру выканання сваіх работ. Можна, так будзе і ў мяне. Жыццё пакажа...

— Не так даўно вы скончылі работу над ілюстрацыямі да кнігі беларускіх народных казак «Людзей слухай, а свой розум май». Больш за 60 ілюстрацый уражваюць дакладна знойдзенымі дэталю, і, разам з тым, гэта надзвычай цэльныя мастацкія аркушы. Чым адрозніваецца ваш новы зборнік казак ад тых, што вы ілюстравалі раней?

— Яго асаблівасць у тым, што ў ім сабраны беларускія народныя бытавыя казкі, у якіх раскрываюцца адносіны паміж людзьмі, раскрываюцца іх характары. Мне патрэбна было стварыць шмат разнастайных вобразаў і тыпаў. Кожная казка зборніка мае сваю індывідуальнасць і сваіх герояў, і разам з тым уся кніга павінна быць цэльнай, мець адзіны стыль. Раней я ў асноўным працаваў над асобнымі народнымі казкамі. Такага вялікага аб'ёму ілюстрацый, як зараз, я яшчэ не выконваў. Я лічу гэту работу своеасаблівым этапам у сваёй творчасці. Яна дала мне як мастаку вельмі многа. Я змог праверыць сябе — на што здольны.

— Дарэчы, пра вобразы герояў... У складаных кампазіцыйных усюды розныя твары людзей. Нават двух падобных тыпаў няма... Зрабіць гэта было не так проста?

— Персанажаў у зборніку казак каля двухсот. Вядома, цяжка было акрэсліць індывідуальнасць кожнага героя. Тым больш, што ў тэксце часцей за ўсё даюцца характарыстыкі чалавека толькі ў агульных рысах, толькі некалькі слоў. Але навакольнае свет, само жыццё дорыць сустрэчы з рознымі людзьмі, рознымі вобразамі. Толькі запамінай!

— Чытачы заўважаюць вашу працаздольнасць. Вось і зараз бачу на Вашым рабочым сталце ілюстрацыі...

— Калі тэма падабаецца і яна мяне закрунула, то няма пытання пра час, пра нагрукі і стому. Ёсць адно жаданне — працаваць. Тэкст заўсёды дае мне штуршок, абуджае фантазію. І пакуль з патхненнем працы, не думаю пра фізічную стомленасць.

— Не хочацца быць банальным, але ўсё ж спытаю пра планы.

— Я неахвотна гавару пра творчыя планы. Можна, таму, што яны не заўсёды здзяйсняюцца. Лічу, што мастак пастаянна павінен працаваць, быць заўсёды ў пошуку і заставацца самабытным у сваёй творчасці. А планы? Яны ёсць і будуць. Хацеў бы праілюстраваць казкі А. С. Пушкіна.

Гутарку вёў І. БОКІЯ.

Ілюстрацыя В. Славука да зборніка беларускіх народных казак «Людзей слухай, а свой розум май».

абаронена і рэкамендавана да друку.

— Многія заўважаюць вашу прыхільнасць да незвычайных, фантастычных сюжэтаў і вобразаў, да імпрэвізацый...

— Усё гэта выходзіць з самой тэмы. У ёй заўсёды ёсць магчымасць і месца для фантазіі і палёту творчай думкі. Я спалучаю строгаю прадуманасцю малюнка з сюжэтам, стараюся знайсці такія дакладныя дэталі, каб мне паверылі маленькі чытач. І ў гэтым мне вельмі дапамагае само жыццё. Трэба толькі ўважліва ўгледзецца ў яго. А імпрэвізацыя... Я жыву ёй. Без гэтага няма мастака.

— Хачу спыніцца на ваших словах «...каб мне паверылі маленькі чытач». Напэўна, не так проста заваяваць гэты давер?

— Так, не проста. Я размаўляю з дзецьмі мовай графікі, мовай вобразаў і сюжэтаў. Я імкнуса ўзвысіцца да дзіцячага разумення свету, да яго першаадкрыцця і прыгажосці. Калі ілюструю казку, я ўяўляю сябе на месці дзіцяці, імкнуса, каб малюнкі мне падабаліся ў першую чаргу, як чытачу. І гэта, звычайна, апраўдваецца. Мне падабаецца, што казка заўсёды заканчваецца перамогай добра. У жыцці, на жаль, не заўсёды так.

— Кнігі, ілюстраваныя вамі, пазнаюцца адразу. Ваш творчы почырк ні з кім не зблытаеш. Але, мабыць, вам даводзіцца чуць словы пра паўтарэнне аднаго і таго ж тэхнічнага прыёму?

— У Беларусі працуе шмат мастакоў-ілюстратараў. У кож-

«ЗАТАПЛЕННЕ»

«ЛіМ» № 1 за 2 студзеня 1987 г.

Артыкул «Затапленне», у якім ішла гаворка аб немэтазгоднасці будаўніцтва Даўгаўпільскай ГЭС (вадасховішча нанясе непараўнальную шкоду эканоміцы і прыроднаму асяроддзю некаторых паўночных раёнаў Беларусі), выклікаў аднаддушную падтрымку чытачоў. Частку водгукнаў мы ўжо публікавалі (гл. «ЛіМ» за 20 лютага і

13 сакавіка). Сёння друкуем яшчэ адзін ліст у рэдакцыю і афіцыйныя адказы на нашу публікацыю Дзяржплана БССР і Дзяржкампрыроды рэспублікі. Антраж гэтага, прапануем увазе чытачоў два матэрыялы, дасламыя нам латышскімі калегамі з газеты «Літаратура ун максла» («Літаратура і мастацтва»).

РЫЗЫКОЎНАЯ «ГУЛЬНЯ» З ПРЫРОДАЙ

У наш час цяжка здзівіць каго-небудзь стварэннем магутных электрастанцый, заводаў-гігантаў, тунелямі, што прайшлі праз недаступныя горы. Мы такія магутныя, што можам прымусяць любую рэчку павярнуць свае воды, можам нават спыніць яе. Нам вельмі проста было асушыць палескія балоты, а потым іх... абвадняць. Ці яшчэ прасцей — выкарчаваць алейнікі ці хмызняк у такіх месцах, дзе потым нічога расці не хоча, хіба што вятрыска пагуляе з вывернутым плугам пясочкам.

Здавалася б, хапала ўжо розных рызыкаўных «гульняў» з прыродай, каб зразумець, што трэба абачліва, асцярожна да яе ставіцца. Ды, на вялікі жаль,

аматары такіх «гульняў» усё яшчэ не зводзяцца.

Прачытаўшы артыкул «Затапленне» («ЛіМ» № 1 за 1987 г.), мы адразу ўявілі, чым адгукнецца нам будаўніцтва Даўгаўпільскай ГЭС і вадасховішча. Знікне само паняцце «Прыдзвінне», знікне гістарычны ландшафт, знікне помнікі архітэктуры і археалогіі, адным словам, — нашы родныя мясціны могуць ператварыцца ў гнілое балота. Калі так абыходзіцца з зямлёю-маці, дык можна хутка застацца зусім без яе.

Аўтары праекта, не надта ўпэўненыя ў сваіх разліках, спадзяюцца на «а вось атрымаецца». Але хутчэй за ўсё — не

атрымаецца. Страты ж не кампенсуюцца ніякімі грашамі.

Полаччына, Браслаўшчына — любімыя мясціны мастакоў, яны прыносяць радасць кожнаму, хто там пабываў, і вось яны могуць знікнуць. Такага дапусціць нельга, тым больш, што вучоныя прыйшлі да высновы — Даўгаўпільская ГЭС не вырашыць праблемы энергетыкі, яна будзе не эканамічнай і экалагічна небяспечнай для Беларусі, Латвіі і Балтыйскага мора.

Мы — супраць затаплення. Край блакітных азёр павінен быць краем запаведным.

С. Цімохаў, Я. Панамарэнка, Д. Сцяпук, В. Дзіўніч, У. Шапо, С. Прывада, У. Цішчанка, К. Карынец, В. Гавазюк, В. Ландо — супрацоўнікі Полацкіх мастацка-вытворчых майстэрняў.

АФІЦЫЙНЫЯ АДКАЗЫ

Намеснік старшыні Дзяржплана БССР М. Ф. Карніевіч паведаміў рэдакцыі: «Дзяржплан БССР разгледзеў артыкул «Затапленне» і падзяляе занепакоенасць аўтара тым, што будаўніцтва Даўгаўпільскай ГЭС адмоўна паўплывае на прыроднае асяроддзе, патрабуе дадатковых выдаткаў для кампенсацыі шкоды, нанесенай затапленнем і падтапленнем зямель, населеных пунктаў і народна-гаспадарчых аб'ектаў у Віцебскай вобласці.

Сапраўды, на тэрыторыі Беларускай ССР у зону затаплення і падтаплення трапляе 1820 гектараў зямель, 62 населеныя пункты, 84 кіламетры аўтамабільных дарог і 6 кіламетраў чыгункі, 30 маставых пераходаў, шэраг іншых аб'ектаў. Зыходзячы з гэтага і разглядалася ў рэспубліцы тэхнічная дакументацыя па асваенні прыродных рэсурсаў ракі Заходняга Дзвіна і, у прыватнасці, праект Даўгаўпільскага гідравузла.

Трэба адзначыць, што яшчэ ў 1949 годзе была распрацавана Схема комплекснага выкарыстання гідравыскасці Заходняга Дзвіны, у якой прадугледжвалася будаўніцтва каскаду гідравузлаў (Рыжскага, Кегумскага, Плявінскага, Екабілскага, Даўгаўпільскага, Полацкага і Віцебскага). Затым, у 1969 годзе, інстытутам «Гідрапраект» Міністэрства СССР гэтая схема была ўдакладнена, а ў 1973 годзе распрацавана тэхні-

ка-эканамічнае абгрунтаванне на будаўніцтва Даўгаўпільскай ГЭС. У 1977 годзе інстытутам «Белгідраводгас» Мінводгаса БССР распрацавана Схема комплекснага выкарыстання і аховы водных і зямельных рэсурсаў басейна Заходняга Дзвіны. На падставе ўказаных схем і ТЭА ў 1983 годзе інстытутам «Гідрапраект» з удзелам 26 іншых навукова-даследчых і праектных арганізацый, у тым ліку і 6 беларускіх, быў распрацаваны тэхнічны праект Даўгаўпільскай ГЭС, у якім прадугледжаны комплекс мерапрыемстваў па падрыхтоўцы зоны затаплення вадасховішча і аховы навакольнага прыроднага асяроддзя.

Усе праектныя матэрыялы, пачынаючы са схем 1949 года і канчаючы тэхнічным праектам Даўгаўпільскай ГЭС, разглядаліся кампетэнтнымі органамі рэспублікі з прыцягненнем зацікаўленых міністэрстваў і ведамстваў, а таксама буйных спецыялістаў, і па гэтых матэрыялах даваліся адпаведныя заключэнні і ўзгадненні. На іх падставе Міністэрства СССР зацверджаны праект будаўніцтва ўказанай ГЭС. Патрабаванні рэспублікі ў ім улічаны цалкам.

Што датычыць пытання аб мэтазгоднасці прадаўжэння будаўніцтва Даўгаўпільскай ГЭС, узнятага аўтарам артыкула, то яно ўваходзіць у кампетэнцыю адпаведных саюзных органаў, якія і павінны прыняць такое рашэнне».

ССР і інтэрв'ю з акадэмікам АН ЛССР Р. Нукайне.

Друкуем мы гэтыя матэрыялы і са спадзяваннем на тое, што, можа, нарэшце, па прыкладзе латышскіх вучоных, адгукнецца на праблемы, звязаныя з будаўніцтвам Даўгаўпільскай ГЭС, і наша Акадэмія навук. Дарэчы, хутка тры месяцы міне, як «ЛіМ» даслаў у АН БССР на рэагаванне артыкул «Затапленне». Аднаму мы так і не атрымалі. Што гэта — ігнараванне вядомых пастановаў партыі аб рэагаванні на газетнае выступленне? Ці ў Акадэміі навук не ведаюць, ШТО адказаць? Не можа быць. Прадстаўнікі ж навуковага савета АН БССР па праблемах біясферы па запрашэнні Латвійскай Акадэміі навук прымалі ўдзел у пасяджэнні ўрадавай камісіі па дадатковай экалагічнай і эканамічнай экспертызе праекта Даўгаўпільскай ГЭС.

У НАШЫХ ЛАТЫШСКИХ СУСЕДЗЯЎ

У паведамленні Савета Міністраў Латвійскай ССР гаворыцца, што, улічваючы думку грамадскасці рэспублікі, выказаную на старонках друку адносна недастатковага абгрунтавання праекта будаўніцтва Даўгаўпільскай ГЭС, урад рэспублікі

стварыў камісію са спецыялістаў Акадэміі навук, Дзяржгарапрама і Дзяржбуда рэспублікі для правядзення дадатковай экалагічнай і эканамічнай экспертызы праекта гідравыскасці. Заключэнне гэтай камісіі аб немэтазгоднасці будаў-

ніцтва Даўгаўпільскай ГЭС, падтрыманае Саветам Міністраў рэспублікі, перададзена для разгляду Дзяржплану СССР, Міністэрству энергетыкі і электрыфікацыі СССР і Дзяржаўнаму камітэту СССР па гідраметэаралогіі і кантролю прыроднага асяроддзя.

(Заканчэнне на стар. 14—15).

ЧУРЛЕНІС...
Аднойчы пачулае
эта імя ўжо назаўсё-
ды застаецца, як дзіў-
ны акорд, у вашай
свядомасці.

Назаўсёды застаюцца ў ва-
шай свядомасці аднойчы ўба-
чаныя творы Мікалоюса Кан-
станцінаса Чурлэниса, яго «Іс-
ціна» і «Спакой», яго «Друж-
ба», «Смутак» і «Рэкс». Запа-
мінаюцца, застаюцца назаўсё-
ды—як пачуцця ў дзяцінстве
казкі ці як убачаныя аднойчы
незвычайныя з'явы прыроды:
шаравая маланка, паўночнае
ззянне, сонечнае зацьменне.

Аднойчы, будучы на поўдні, я
назіраў адвечоркам, пад ціхі
плёскач мора, як у выніку ўза-
мадзеяння промяняў заходзяча-
га сонца і аблок на небасхіле
ўзнікла цэлая казачная краіна
— з гарамі і далінамі, з дамамі і
вежамі, з шырокай звілістай
дарогай і адыходзячым ад яе
ва ўсе бакі сцяжынамі-атожыла-
камі. Зачараваны, захоплены, я
не мог адарваць вачэй ад відо-
вішча. Было такое адчуванне,
быццам я падарожнічаю ў ней-
кай незямной, шматмернай
прасторы і адкрываю для сябе
антысвет, двойніка нашай зям-
ной цывілізацыі.

Я потым доўга знаходзіўся
пад уражаннем ад свайго незвы-
чайнага «падарожжа». Яно за-
помнілася мне назаўсёды.

Нешта падобнае зведзаш і
пры знаёмстве з Чурлэнисам.
Яго карціны—своасаблівае за-
прашэнне да падарожжа ў ней-
кі іншы, нетутэйшы, зхутаны
вялікай тайнай свет, на іншы,
супрацьлеглы бераг. У гэтым
перш за ўсё іх незвычайнасць,
гэтым перш за ўсё, мабыць,
вытлумачаецца сіла іх уздзе-
яння.

Ды вось што—неабходна ад-
разу агаварыцца—характэрна,
як бы высока ні ўзлятала муза
Чурлэниса, як бы ні лунала яна,
яна, — сведчыць пераважная
большасць яго карцін,—не па-
рывае з родным гняздоўем, з
зямной глебай. Свет Чурлэниса,
пры ўсёй яго незвычайнасці і
непараўнанасці, не халодны, не
чужы для нас, а, наадварот, ён
дыхае жыццём, прываблівае,
абнадзейвае. Яно і зразумела.
Яго вялікі дар чуйны і жыва-
творчы.

С прыродаю адно
он жыццё дышал:

Ручьё разумел лепетаньне,
И говор древесных листов
понимал,
И чувствовал трав прозябанье.
Была ему звездная книга ясна...

Гэта радкі з вядомага верша
Баратынскага «На смерць Гё-
тэ». Але іх можна цалкам ад-
несці і да Чурлэниса, у якім
імяніне чытаць «зорную кні-
гу», слушаць зоры («Чуеш? Як

падабенстве. Вывяраючы свой
іdeal, яны звяртаюць позірк да
новых вымярэнняў, да зорак,
да космасу. Да апошніх трэба
аднесці і Чурлэниса. У гэтым
сэнсе сімптаматычная яго
іздзейсненая да канца задума
стварыць са ста карцін цыкл на
тэму «Стварэнне свету». Па-
казальная ў гэтым сэнсе ўся
яго творчасць. Як і належыць

сябры падарылі мне альбом з
яго «Знакамі задзяка». Двана-
ццаць знакаў, дванаццаць карцін.
«Сонца ўступае ў знак Бліз-
нят... Сонца ўступае ў знак
Дзевы... Сонца ўступае ў знак
Вагаў...» Не вельмі ўспры-
мальны, прызнацца, да жывапі-
су, тут я быў заінтрыгаваны,
зацікавіўся. І не столькі знеш-
нім, астралагічным характарам

Анатоль ВЯРЦІНСКІ

Сонечны гараскоп Чурлэниса

Як паведамлялася ўжо ў «ЛіМе», наша выда-
вецтва «Мастацкая літаратура» і літоўскае вы-
давцтва «Вага» рыхтуюць да 70-годдзя Каст-
рычкіна паралельнае, на двух мовах, выданне
зборніка пад назваю «Наш Нёман», прысвеча-

нага гістарычным і культурным сувязям двух
народаў-суседзяў. У якасці аўтараў выступаюць
беларускія і літоўскія пісьменнікі. Ніжэй дру-
куюцца адзін з нарысаў гэтага зборніка.

ціха перагаворваюцца зоркі») гарманічна спалучалася з над-
звычайнай абстрактнасцю ўспрыман-
нем акаляючай прыроды («Жы-
та не шамаціць, а звініць як
звон»).

У роздуме над «загадкай»
Чурлэниса прыходзіш і да на-
ступнай высновы. Есць нямаля
вызначэнняў генія і геніяльнасці.
Зыходным крытэрыем
тут можа быць і мера задаво-
ленасці светам, адпаведна з
якой геніяў можна падзяліць
умоўна на два тыпы. Адны з
іх, накіталі таго ж Гётэ, у ас-
ноўным задавалены светам і
бачаць сваю задачу, сваё пры-
значэнне ў тым, каб яго далей
абжываць, удасканальваць,
рабіць лепшым. Другія, на-
прыклад, Леанарда да Вінчы,
Ван Гог, Леў Талстой, больш
крытычныя ў сваім стаўленні да
свету і па-максіmalісцку пары-
ваюцца пераўтварыць яго на
свой лад, па сваім вобразе і

дэміургу. Чурлэнис творыць
смела і мэтанакіравана, крута
«замешвае», сінтэзуе ў якасці
«будаўнічага матэрыялу» ўсё—
ніз і верх, фарбу і гук, колер і
шрых, рэальнасць і фантазма-
горыю, мікракосм і макракосм.
Універсальнасць — вызначаль-
ная асаблівасць творчага генія
Чурлэниса.

Натуральна, што яго маста-
цтва вытрымала і працягвае
годна вытрымліваць выпраба-
ванне часам, што яго прарочыя
касмичныя фантазіі захоўваюць
сваю мастацкую каштоўнасць,
гэтак жа як колішнія «мроі аб
зямлі і небе» Цыялкоўскага за-
хоўваюць на сённяшні дзень
сваю каштоўнасць тэарэтыч-
ную.

Прыгадваю—для мяне само-
га гэта павучальна—як я па-
ступова, прыступка за пры-
ступкай, адкрываю для сябе
Чурлэниса.
Прыступка першая. Літоўскія

цыкла, не столькі каларытам і
кампазіцыйнымі асаблівасцямі
твораў, колькі іх агульнай за-
думай, сапраўды наватарскім
імянінем аўтара пераасэнса-
ваць па-свойму векавы міф, па-
казаць сродкамі жывапісу ва
ўзаемазвязі зямны лёс чалаве-
ка і векавечны рух сузор'яў.
Прыгадваецца, што «Знакі за-
дзяка» Чурлэниса асацыяваліся
не столькі з містычнымі таб-
ліцамі старажытных зоркага-
далнікаў, колькі з «воляй су-
свету» Цыялкоўскага і «ноосфе-
ра» Вернадскага.

Прыступка другая. Наведан-
не мастацкай галерэі М. К.
Чурлэниса ў Каўнасе. Другая су-
стрэча—ужо як са старымі зна-
мымі—са «Знакамі задзяка».
Але тут, у кантэксце ўсёй жы-
вапіснай спадчыны мастака,
яны ўжо ўспрымаюцца крыху
інакш. Тым больш, што ас-
тральныя матывы складаюць
змест і іншых карцін. І яшчэ

адзначаеш, што ў «гараскопе»
Чурлэниса, у яго алегорыях
пераважае светлы, сонечны
тон, за якім выразна прачыт-
ваецца вера аўтара ў добры,
разумны пачатак жыцця, яго
імяніне «быць патрэбным лю-
дзям і адчуваць святло ў сваіх
далонях». Гэты жыццесвярд-
жальны, сонечны пачатак асаб-
ліва моцна дае знаць у так
званым «музычным жывапісе»
у прыватнасці, у «Санаце вя-
снь» і «Санаце сонца».

У каўнаскай музеі я яшчэ па-
думаў, помню, аб тым, што калі
асобныя цыклы Чурлэниса
ізваваюць музычнымі (для та-
кой назвы ёсць падстава), то
ўсё яго карціны ў сукупнасці
можна смела называць жывапі-
сам паэтычным. За гэта гаво-
рыць ужо той факт, што нека-
торыя з іх можна смела ін-
тэрпрэтаваць асобнымі вершамі
ранняга Купалы («Крыжы»,
«Чорны бог», «К зорам» і інш.),
што ў другіх выпадках, у
якасці тлумачальнага тэксту,
прыходзілі на памяць вершы
Блока, у прыватнасці, вось
гэтыя радкі, што ўразлілі некалі
ў далёкім юнацтве:

Ветер принес издалёка
Песни весенней намёк.
Где-то светло и глубоко
Неба открылся лючок.
В этой бездонной лазури,
В сумерках дальней весны
Плакали зимние бури,
Реяли звездные сны.

Сны зямныя пераходзілі ў
карцінах Чурлэниса ў «сны зор-
ныя», карціны многа гаварылі
на сваёй нялёгкай мове розуму
і сэрцу.

Прыступка трэцяя. Знаёмст-
ва з яшчэ адной музай Чурлэ-
ниса—з яго літаратурнымі тва-
рамі, перакладзенымі на бела-
рускую мову А. Разанавым да
110-годдзя мастака. Твораў
гэтых нямнога, некаторыя з іх
падобна, незавершаны, але яны
цікавыя і значныя ў тым сэнсе,
што адкрываюць яшчэ адну
грэнь творчай асобы вялікага
літоўца, праліваюць у нейкай
меры святло на прыроду яго
маральных і эстэтычных шука-
нняў, на яго сімвал веры. У ад-
ным з гэтых паэтычных інша-
сказанняў як бы расшыфроў-
ваюцца сонечная сімволіка ма-
стака, яго метафара «сонца ў
далонях». «Святло трэба мець з
сабою, у сабе,—піша Чурлэнис,
—каб свяціць у цемры ўсім,
хто стаіць на дарозе, каб, азо-
раныя святлом, яны змаглі ад-

«ЗАТАПЛЕННЕ»

ШТО ГАВОРАЦЬ ЭКСПЕРТЫ

(Заканчэнне.
Пачатак на стар. 13).

На пытанні карэспандэнта
«Літаратуры ун максла» адказ-
вае дэпутат Вярхоўнага Савета
СССР, акадэмік АН ЛССР
Рыта Аляксандраўна Кукайне.

— Якія былі прычыны ства-
рэння экспертнай камісіі?

— Адмоўныя вынікі будаў-
ніцтва ДГЭС найбольш востра
маглі праявіцца ў трох накі-
рунках — эканамічным, экала-
гічным і сацыяльным. У гэтых
накірунках мы і павінны былі
правесці навукова-аргументаваны
прагноз і аналіз. У рабоце
камісіі прымалі ўдзел высока-
кваліфікаваныя спецыялісты з
інстытутаў эканомікі, біялогіі,
філасофіі і права пры АН
ЛССР, іншых інстытутаў, вы-
кладчыкі вышэйшых навучаль-
ных устаноў, спецыялісты з
навукова-даследчых і практ-
ных арганізацый, камітэтаў, мі-
ністэрстваў, прадстаўнікі ўсёх
галін народнай гаспадаркі, чые
інтарэсы можа закрануць будаў-
ніцтва. Тут былі гідргеолагі,
гідрэнергетыкі, геолагі,
батанікі, таксіколагі, глебазнаў-
цы, метэаролагі, медыкі, будаў-
нікі, многія з якіх ужо некаль-
кі гадоў вывучалі экалагічную
сітуацыю на Плявінскім, Кегум-

скім і Рыжскім вадасховішчах.
На базе шматгадовых даследа-
ванняў яны былі ў стане зма-
дэляваць сітуацыю, якая ўт-
раецца пасля пабудовы ДГЭС.
Спецыялісты грамадскіх навук,
у сваю чаргу, аналізавалі са-
цыяльныя аспекты будаўніцтва,
вывучалі грамадскую думку,
якая поўна выявілася ў той вя-
лізнай колькасці пісем, атры-
маных рэдакцыяй «Літаратуры
ун максла», а таксама камісі-
яй.

— На партыйным сходзе Саю-
за пісьменнікаў Латвіі, які ад-
быўся за дзень да таго, як было
прынята рашэнне аб утварэнні
камісіі па праекце ДГЭС, рускі
пісьменнік Р. Дабравенскі ска-
заў: «Нельга абірадаць сваіх
нашчадкаў з-за мэты, якая
ўзнікла ў гэтую мінуў. Пытан-
не Даўгавы не з'яўляецца ні
лакальным, ні нацыянальным,
а інтэрнацыянальным, усеася-
нага значэння. Даліна Даўгавы
— унікальны твор прыроды,
адзіны ў сваім родзе. На бану
прастаўных не толькі эмо-
цыяў, а і абгрунтаваныя аргумен-
ты, навуковыя разлікі».

— Ужо сам склад нашай ка-
місіі быў інтэрнацыянальным. У
нашай рабоце прымалі ўдзел
эксперты розных нацыянальна-
сцей з розных гарадоў нашай
краіны. Да таго ж Даўгава
працякае не толькі па Латвіі.
У нашай рабоце прымалі ўдзел

і беларускія спецыялісты, бра-
лася пад увагу грамадская дум-
ка Беларусі. Нашы беларускія
суседзі ў выніку пабудовы
ДГЭС таксама панясуць велі-
зарныя народнагаспадарчыя
страты. Пагоршэнне экалагіч-
най сітуацыі ў басейне Даўгавы
пагоршыць экалагічны стан і
суседніх рэгіёнаў. Не кажучы
ужо пра тое, што Рыжскі мар-
скі заліў, заключнае з'яно ба-
сейна Даўгавы — састаўная
частка Балтыйскага мора.

Аналіз прыгаданых пісем да-
казаў, што ўзровень экалагіч-
ных, біялагічных і эканамічных
ведаў у розных пластах грамад-
ства даволі высокі. Аўтары пі-
сем дэманструюць высокую гра-
мадзянскасць, зацікаўленасць у
эканоміцы прыродных і энерге-
тычных рэсурсаў, умацавання
нашай гаспадарчай сістэмы. І
калі мы ўжо прывыклі, напрык-
лад, напакраці нашу моладзь
у абыякавасці, пасіўнасці, то ў
дадзеным выпадку іх пісьмы
выявілі адваротнае: грамадскую
актыўнасць, глыбокую ціка-
васць да таго, што адбываецца
ў рэспубліцы. Прачытаўшы кар-
рэспандэнцый, якая прыйшла з
розных раёнаў рэспублікі, я, як
і іншыя члены камісіі, па-сап-
раўднана зразумела, якая ка-
ласальная адказнасць кладзецца
на нас, якое велізарнае па-
літычнае значэнне будзе мець
наша рашэнне.

— Як праходзіла работа ка-
місіі, з якімі цяжкасцямі вам
давялося сутыкнуцца?

— Найцяжэй у нас праходзі-
лі дыялогі з аўтарамі праекта,

прадстаўнікамі інстытута «Гід-
рапраект». Яны занялі ярка вы-
яўленую фармальную пазіцыю
і думалі не столькі аб сутнасці
справы, колькі аб гонары мун-
дзіра. Камісіі давялося выслу-
хаць мноства застарэлых і про-
ста дэмагагічных аргументаў,
мэтаў якіх было ўвесці камісію
ў зман і адцягнуць увагу ад
недахопаў праекта. Мы мелі
справу з сапраўднымі сучасны-
мі тэхнакратамі, якія панясе
навукова-тэхнічнага прагрэсу
трактавалі абмежавана, як «чы-
сты прагрэс тэхнікі», не лічы-
ся ні з чым іншым. Аўтары пра-
екта былі «пакрыўджаны» ў
сваіх лепшых пачуццях. Яны,
маўляў, уклалі ў праект усё
самае прагрэсіўнае, што прапа-
ноўвае тэхніка, а мы не ў ста-
не гэтага ацаніць. У той жа час
яны ніяк не маглі, ды і не хаце-
лі зразумець, што гаворка ідзе
не толькі аб турбінах, механіч-
ным абсталеванні і плаціне, а
аб тым, што праект састарэў,
яго экалагічная частка зусім
непісьменная, а эканамічная —
тэндэнцыйная і раздзьмутая. У
свой час, прадбачачы, што да-
дзеныя нашага інстытута біяло-
гіі не пойдучы на карысць пра-
екта, яны ад іх проста адмові-
ліся. Ці не сведчыць гэта пра
несумленнасць? У «эканамічным
абгрунтаванні» праекта выка-
рыстаны толькі тыя нарматывы,
лічбы і разлікі, якія гавораць
аб «хуткай акупальнасці» і
іншых выгодах. Наша экалагіч-
ная экспертыза даказала суп-
рацьлеглае. Пры падліку кошту
ворных зямель, напрыклад, не
браліся пад увагу нават новыя,

больш высокія цэны. Але пра
якія цэны ўвогуле можа быць
гаворка, калі мы гэтыя землі
губляем назаўсёды, і гэтыя
страты хутка абвернуцца не ў
мільёны, а ў мільярды? Аб не-
сумленнасці праекціроўшчыкаў
сведчаць і іншыя факты. Самым
неверагодным з'яўляецца тое,
што праект ДГЭС ажыццяўляў-
ся без неабходнай у такіх вы-
падках экспертызы Дзяржбуда
СССР. Праекціроўшчыкі проста
арганізавалі сваю экспертызу ў
рамках Міністэрства энергетыкі
і электрыфікацыі. Іншым было
стаўленне будаўнікоў, прад-
стаўнікоў Дзяржбуда ЛССР.
Яны былі дастаткова прыпы-
новымі, каб прызнаць памылку,
якую трэба выправіць. Нам,
неспецыялістам у будаўніцтве,
яны вельмі памаглі ў прыняцці
дзелавога і аргументаванага ра-
шэння. Памаглі і гідргеолагі,
якім хапіла смеласці перагле-
дзець свае ранейшыя погляды.

— Якія ж асноўныя вывады
экспертызы?

— Па-першае, наш экспер-
тыза даказала, што з эканаміч-
нага пункту погляду будаўніцтва
ДГЭС неапраўдана. ГЭС не
змога вырашыць праблему
энергетычнага дэфіцыту ні ўво-
гуле, ні ў гадзіны пік. Аналіз
гідралагічных асаблівасцей
Даўгавы пацвердзіў, што Даў-
гаўпільскае вадасховішча не
змога выконваць функцыі рэ-
гулятара гідрарэсурсаў. Гідра-
станцыя ўвогуле не акупіцца.

Па-другое, будаўніцтва ДГЭС
прынесе незваротныя экалагіч-
ныя страты. Я ўжо гаварыла,

Камандзір корпуса імя БССР

Да 100-годдзя
з дня нараджэння Г. Д. ГАЯ

Кастрычніцкая рэвалюцыя і грамадзянская вайна вылучылі плеяду таленавітых палкаводцаў. У ліку іх па праву называецца імя Г. Гая.

Гай (Гайк Дзмітрыевіч Бжышкіяц) нарадзіўся ў лютым 1887 года ў сям'і армянскага настаўніка. У шаснаццаць гадоў ён уступае ў рады сацыял-дэмакратычнай партыі.

Кастрычніцкая рэвалюцыя застала Гаю ў Самаркандзе. У 1918 годзе па ўказанні Самаркандскага рэўкома ён сфарміраваў атрад, які змагаўся супраць войск бухарскага эміра. Вясной таго ж года чырвонаярмія рушылі ў арэнбургскія стэпы. Часці генерала Дутава акружылі Арэнбург, контррэвалюцыя імкнулася адрэзаць маладую Савецкую рэспубліку ад Туркестанскага краю. Атрад Гая здолеў адаркаваць «арэнбургскі корак».

Арганізатарскі талент Гаю, яго асабістую мужнасць заўважыў і камандуючы Першай рэвалюцыйнай арміі Усходняга фронту М. Тухачэўскі. Па яго ініцыятыве Гай быў прызначаны начдывам зводнай Самар-Ульянаўскай дывізіі, якая заваявала сабе славу пераможнай «жалезнай» дывізіі.

У канцы лістапада 1918 года Г. Гай камандуе 1-й рэвалюцыйнай арміяй Усходняга фронту, якая вызваляла Бугуруслан, Бузулук, Арэнбург, Уфу. Калі дзянікіны рваліся да Масквы, Рэўваенсавет рэспублікі даручыў Г. Гаю сфарміраваць 1-ю Каўказскую кавалерыйскую дывізію, якая пад яго камандаваннем прайшла пераможным шляхам ад Саранска да Паўночнага Каўказа.

3 чэрвеня 1920 года Гай ваюе на Заходнім фронце. М. Тухачэўскі ставіць перад ім задачу ў кароткі тэрмін сфарміраваць з часцей 10-й і 15-й кавалерыйскіх дывізіі трэці кавалерыйскі корпус.

19 ліпеня 1920 года 3-ці конны корпус, імкліва праследуючы адступаючы часці інтэрвентаў, выйшаў да Гродна і вяртаўся дзёрзкай атакай узяў горад.

Пасля грамадзянскай вайны Гай з'яўляўся народным камісарам па ваенных справах Арменіі. 3 мая 1923 года ён зноў у Беларусі — камандзір 7-й Самарскай імя Англійскага пралетарыята кавалерыйскай дывізіі. Па яго ініцыятыве і пры асабістым удзеле быў адроджаны 3-ці конны корпус, названы па просьбе працоўных рэспублікі іменем БССР.

Вясной 1925 года Г. Гай паехаў вучыцца ў Акадэмію Генеральнага штаба РККА. Пасля паспяховага заканчэння акадэміі і ад'юнктуры ён прызначаецца выкладчыкам, а потым начальнікам кафедры гісторыі войнаў і ваеннага майстэрства ВВенна — павятравай акадэміі Жукоўскага.

На працягу 15 гадоў жыцця Г. Гая было цесна звязана з нашай рэспублікай.

Ён быў не толькі храбрым і таленавітым военачальнікам, але і ўсебакова развітым чалавекам: ведаў некалькі замежных моў, любіў літаратуру, жывапіс, музыку, з'яўляўся аўтарам як ваенна — навуковых прац, так і літаратурных твораў, часта выступаў у друку.

У. ЯГОРЫЧАУ,
кандыдат гістарычных навук.

шукаць яго і ў сабе таксама і пайсці сваёй дарогай».

Прыступка чацвёртая. Чытаю набытую некалі ў вільнюскай кнігарні кнігу «Успаміны пра М. К. Чурлёніса», напісаную яго роднай сястрой Ядвігай Чурлёніце. Раскіданыя па старонках кнігі згадкі і сведчанні вывясляюць яшчэ адзін, асобна — чалавечы, аспект творчасці Чурлёніса. «Калі Чурлёніс быў з намі, усе былі лепшыя. Побач з ім не магло быць ні дрэннага чалавека, ні злых пачуццяў. Ён разліваў вакол сябе нейкае святло... Чурлёнісу быў зусім чужы сыты глад жыцця «забяспечанага грамадзяніна», ён ніколі не змог бы ім задаволіцца і адчуваць сябе шчаслівым... Брат не адносіўся да тых практычных людзей, якія проста і «паспяхова» вырашаюць бытавыя пытанні. Ён жыў у іншым свеце. У свеце, у якім панавалі любоў і дружба і яшчэ нешта вельмі важнае, без чаго нельга жыць...» І гэтак далей.

Словам, старонкі кнігі пераканаўча сведчаць аб тым, што Чурлёніс-мастак, Чурлёніс-творца неаддзельны ад Чурлёніса-чалавека, ад Чурлёніса-асобы. Яшчэ адзін доказ — ад зваротнага, — што геній і ліхадзей не могуць суіснаваць, быць сумяшчальнымі.

«Зорнае неба над намі, а маральны закон унутры нас». Гэтыя крылатыя кантаўскія словы ў дачыненні да Чурлёніса можна вытлумачыць так: на тая высокія вежы, з якіх ён бачыў зорнае неба, ён узнімаўся па загаду свайго вялікага, поўнага любові, чалавечнасці і тургі на лепшым жыцці, сэрца.

Прыступка пятая. Заклучная. Пасля кнігі Я. Чурлёніце я ўжо не мог адкладваць на

далей здзяйсненне сваёй даўняй мары — наведзець Друскінін-кай і пакланіцца родным мясцінам Чурлёніса, той хаціне, дзе ён жыў і пачынаў тварыць, з якой выйшаў у свет. І вось я тут у адзін з апошніх дзён залатой восені (гарадок быў літаральна залаты барнамі лістапада). Невялікі, прысадысты домік, ашаляваны пафарбаванай дошкай і запенены сада. Пры ўваходзе — лавы кош, кудэрак, вялікая бляшанка з надчаю з імем купца Высоцкага, на сцяне — гадзіннік, застылыя стрэлкі якога паказваюць... пачатак стагоддзя. У галоўным пакоі, злева, музычныя інструменты — старое рудавае піяніна фірмы «Арнольд Фібігер», якое некалі юны музыкант Кастука атрымаў у падарунак ад свайго мецэната, князя Агінскага, побач з піяніна — ззяючы чорным лакам новы раяль, на якім кожнае лета выконваюцца творы Чурлёніса. У правым кутку пакоя — невялікая шафа, запоўненая старымі кнігамі ў пачынальных пераплётах. У суседнім, праз некалькі крокаў, доміку (у адным жылі самі, другі дзеля грошай здавалі летам дачнікам) знаходжу той самы — малюсенькі, з адным акенцам — пакойчык, дзе Чурлёніс маляваў і дзе знаходзіцца самы каштоўны, відаць, экспанат мемарыяльнага музея — мальберт.

Аглядаю экспазіцыю музея. Гутару з яго загадчыкам, мастаком па прафесіі Адэльбертам Нядзельскісам. Частуюся яблыкамі з саду Чурлёніса (даведваюся, што першыя саджанцы яблынь і груш для свайго саду бацька Чурлёніса, мясцовы арганіст, прывёз з Гродна). Потым блукаю па вуліцах гарадка і яго ваколіцах, каля

Нёмана, вакол возера Друскініс, па лесе, які пачынаецца адразу за возерам. У гэтым маляўнічым, «райскім» кутку Літвы міжволі думаеш аб той ролі, якую, пэўна, адыграла — не магла не адыграць — прырода ў выспяванні шматбаковага таленту Чурлёніса, у станаўленні яго як асобы. Уяўляючы, як Мікалоюс Чурлёніс вяртаўся з лесу ці з возера дадому, узнікаюць на высокі бераг і зноў падыходжу да доміка-музея. Здаецца, яшчэ адзін крок, яшчэ адзін пантам заўважаны след, яшчэ адна падмечаная дэталі, яшчэ адно, нарэшце, намаганне — і разгадаецца феномен Чурлёніса, тайна з'яўлення вялікага мастака і музыканта, адкрывальніка новых кантэнентаў і створыў у сусвеце, імя якога Мастацтва. Калі б...

У Друскінін-кай я прыехаў поездам з Вільнюса, праз літоўска-беларускую станцыю Парэчча. Вяртаўся дамоў аўтобусам Друскінін-кай — Мінск. Той самай гродзенскай дарогай, якую Чурлёніс, бацька і сын, ездзілі ў Беларусь, у прыватнасці, на суседнюю Гродзеншчыну. У думках я развітваўся і вітаўся зноў з Чурлёнісам, які стаў мне цяпер яшчэ бліжэйшым (хоць і не менш загадкавым). І яшчэ мне чуліся, здавалася, як пажаданне на дарогу, словы героя прытчы Чурлёніса (ці, можа, самога аўтара) пра тое, што чалавек павінен быць заўсёды ў нястомным пошуку, у дарозе і што, каб ведаць дарогу, ён павінен «глядзець з высокіх вежаў» і верыць у гадзіну знямогі ў чужадзейную «лаўку для паланцоў». На радзіме Чурлёніса мне адкрыўся глыбінны сэнс яго мудрай прытчы — аб «хрэсным шляху» чалавецтва, аб духоўнай сувязі часоў і вечнай эстафеце людскіх пакаленняў.

бальніца, будзеца школа. Ды рэшткі мошнінага двара захаваліся: старыя ліпы, алея глогу... Знайшлася яшчэ канчына, якая працавала ў Чарноціх пакаёўкай. В. Скалабан паведмамі мне яшчэ, што чытаў пісьмы жонкі Чурлёніса Соф'і Кімантайце (Ядвіга Чурлёніце называе яе Зосяй — А. В.), якія та пісала з Пятроўшчыны. У адным з пісьмаў С. Кімантайце паведмляла, у прыватнасці, свайму адрасату, што Аўгустін Чарноці і яго сёстры, Ядвіга і Зося, «вельмі добрыя, мілыя, культурныя, дэмакратычныя поглядаў» людзі. І яшчэ адну цікавую рэч сказаў мне В. Скалабан: увесну 1911 года, літаральна за некалькі дзён да смерці Чурлёніса, у Мінску адбылася мастацкая выстаўка, дзе сярод іншых работ экспанаваліся і творы Мікалоюса Канстанцінаса Чурлёніса, першая і адзіная дачка якога нарадзілася на беларускай зямлі... Друскінін-кай — Мінск.

Р. С. Чытаючы ўспаміны сястры Чурлёніса, я не мог, нажаль, не звярнуць увагу на наступнае сведчанне: «Вясной дом у Друскінін-кай апусцеў. Зосе паехала да сваіх сяброў у маёнтак Петраўшчызна (Мінская губ.), дзе 30 мая нарадзілася дачка Кастука Данута... І вось літаральна на другі дзень пасля майго вяртання з Друскінін-кай я раптам даведваюся ў час тэлефоннай размовы ад літаратуразнаўцы Валентыны Гапалавай, што яе знаёмцы, навуковы супрацоўнік Віталь Скалабан і рэдактар тэлебачання Уладзімір Содаль гэтымі днямі якраз — бываюць жа таіні супадзенні! — шукалі на адной з ускраін Мінска, у гэтай самай Пятроўшчыне («Петраўшчызна» — на польскі лад) следы былога маёнтка Чарноціх, сяброў жонкі Чурлёніса. Я пазваніў Віталю Скалабану ў выдавецтва «БелСЭ», дзе ён працуе. Так, пацвердзіў ён, пахадзілі, палазілі мы па былой Пятроўшчыне. Вёска зліваецца з горадам. Пабудавана вялікая

што мы заўсёды губляем тысячы гектараў ворных зямель. А іх дэфіцыт адчуваецца не толькі ў нашай маленкай рэспубліцы і ў Беларусі, але і па ўсёй краіне. Трэба помніць і тое, што вялікія плошчы ворных зямель ужо затоплены водамі Плявінскай і Рыжскай ГЭС. Нават калі б ДГЭС была выгадна з энергетычнага пункту гледжання, страта ворных зямель была б дастаткова моцным аргументам супраць будаўніцтва. Тое самае можна сказаць і пра масівы затопляемага лесу. Страта лесу можа прывесці да небяспечнага парушэння экалагічнай раўнавагі. Да таго ж эксперты з Агранпрама ЛССР падлічылі, што страты гэтых лесаў у грашовым вызначэнні штогод будуць дасягаць амаль 4 мільёнаў рублёў.

Даліна Даўгавы з'яўляецца своеасаблівай кантактнай зонай распаўсюджвання ўсходняй і заходняй флоры Еўропы, якая надзвычай багатая на рэдкасці. З больш як тысячы відаў раслін, якія тут існуюць, 38 занесены ў Чырвоную кнігу Латвіі. Для многіх з іх гэта апошні прыстанак. Будаўніцтва ДГЭС нагарае гібельлю многім рэдкім і каштоўным жывёлам. Нашы біёлагі ў 1977 годзе нават прапанавалі арганізаваць тут ахоўны прыродны парк. У сувязі з праектаваннем ДГЭС прапанова была адхілена. Аднавіць з паграбаваннямі экалагічнай экспертызы мы ўключылі ў экалагічныя страты і знішчэнне ўнікальнага пейзажу даліны Даў-

гавы. Гэта незваротныя каштоўнасці, неабходны кампанент здароўя і магчымасць паўнацэннай рэкрэацыі працоўных. Не трэба забываць і пра тое, што другі па велічыню горад рэспублікі — Даўгаўпілс — цалкам страціць раку як месца адпачынку. Рэкрэацыя, у процілегласці сцвярджаюцца аўтараў праекта, з-за берагоў, якія абвальваюцца, з-за забалочвання, забруджвання, на ўчастку Даўгаўпілс — Навалок будзе ўвогуле немагчыма. Затоплены будзе больш за 200 помнікаў архітэктуры, гісторыі і культуры, у тым ліку 9 помнікаў рэспубліканскага значэння. Фактычна будзе страчаны своеасаблівы архітэктурны ансамбль горада Краславы. Можна толькі дадаць, што праект не ўзгоднены з Міністэрствам культуры ЛССР.

З медыцынскага пункту гледжання будаўніцтва недапушчальна па санітарна-гігіенічных меркаваннях. Грунтоўчыня на ўзроўнях забруджвання ва ўжо пабудаваных вада-сховішчах, эксперты лічаць, што пасля будаўніцтва ДГЭС здольнасць да самаачышчэння ракі знізіцца яшчэ на 25 — 30 працэнтаў. Ужо праз некалькі гадоў таксікацыя вады перавысіць дапушчальную норму. Узмоцніцца працэсы цвіцення і гніення вады. У выніку рэспубліка, і ў першую чаргу Рыга, сутыкнецца з праблемай дэфіцыту пітной вады. Да таго ж забруджаная вада трапіць у Рыжскі заліў, на берагах якога знаходзіцца курорт усесаюзнага

значэння — Юрмала. Нельга забываць і пра Хельсінскую канвенцыю па ахове Балтыйскага мора.

Сама ідэя пабудавання яшчэ адну ГЭС на Даўгаве, ператварыць раку ў сістэму рэгулюемых азёраў з нестабільным водным рэжымам і слабай здольнасцю самаачышчэння наогул не абгрунтавана і не павінна быць прынята да рэалізацыі.

— Але як жа такі праект мог з'явіцца? Каму ён быў патрэбны?

— На гэтае пытанне мне цяжка адказаць. Элементарная логіка сведчыць, што пры сур'ёзным і комплексным падыходзе да гэтага пытання ідэя ДГЭС не магла з'явіцца. Відаць, быў праігнараваны той факт, што будоўля закране ўсе аспекты нашага жыцця. Праект распрацаваны па састарэйлай метадыцы, нарматывах і інструкцыях, працэдура ўзгоднення была фармальнай і валонтарыскай. Сваю ролю адыграла інерцыя. Энергетыкі выбралі шлях найменшага супрацьлення, сур'ёзна не думалі аб нетрадыцыйных, больш эфектыўных крыніцах атрымання энергіі, аб пераарыентацыі гэтых галін з экстенсіўнага на інтэнсіўнае шлях развіцця. Больш за ўсё мяне ўразіў авантурызм праекціроўшчыкаў. Яны ж ведалі, на што ідуць, ведалі, што ператворыць Даўгаву ў клааку, і ўсё ж ішлі, усё ж праектавалі яшчэ адну станцыю, маўляў, потым паглядзім, што з гэтага атрымаецца!

— Мы ведаем, што без электраэнергіі не абыйсця, патрэбнасці ў ёй узрастаюць. Ці думае камісія аб перспектыве развіцця энергетыкі?

— Калі прадстаўнікі «Гідрапраекта» і Латэнрга на ўсе нашы аргументы адказалі, што другой альтэрнатывы для атрымання энергіі ў рэспубліцы няма, мы падключылі да работ спецыялістаў Усесаюзнага інстытута «Цеплаэлектрапраект». Пазнаёміўшыся з праектам, яны прапанавалі на працягу некалькіх месяцаў распрацаваць даволі канкрэтыя альтэрнатывыныя варыянты. Адна з прапаноў, напрыклад, тычылася пераабсталявання Плявінскай і Рыжскай ГЭС для работы ў гідраакумулюючым рэжыме. Гэта мерапрыемства павялічыла б эфектыўнасць выкарыстання Ігналінскай АЭС і забяспечыла б энергасістэму ў гадзіны сутачных пікаў.

— Што трэба рабіць, каб такія, да канца непрадуманыя, праекты не былі санкцыяніраваны?

— Я лічу, што праект ДГЭС, як і праект навароту сібірскай рэк, як і іншыя непрадуманыя мерапрыемствы па пераўтварэнню прыроды, дайшлі да рэалізацыі толькі таму, што ў нас не было спецыяльнай арганізацыі, дастаткова кампетэнтнай у такіх пытаннях і незалежнай ад ведамстваў. Цяпер такая арганізацыя ствараецца пры Акадэ-

міі навук СССР. Аналагічную арганізацыю, кампетэнтную ў пытаннях аховы прыроднага асяроддзя, неабходна стварыць і ў нашай рэспубліцы. Існуючая камісія пра Савецкі Міністраў ЛССР, як паказала практыка, недастаткова эфектыўная.

— Што вам, вучоным і спецыялістам, дала работа ў камісіі?

— Для сучаснай навукі характэрна вузкая спецыялізацыя. Тая работа ў камісіі мне асабіста дала магчымасць шыроў зірнуць на многія праблемы, лепш убачыць пункты сударканання розных навук. Мы атрымалі вялікае задавальненне ад асабістага знаёмства, ад магчымасці памагчы адзін аднаму ў рабоце, ад усведамлення агульнай справы, выніку якой чакала так многа людзей. Гэта дазволіла нам іншымі вачамі паглядзець на місію вучонага. Мы канкрэтна сутыкнуліся з тым, што навука і навукова-тэхнічны прагрэс могуць служыць і чыста тэхнакратычным мэтам. Мы змаглі больш крытычна зірнуць на сваю штодзённую працу — ці служыць нашы дасягненні чалавечу і яго дабрабыту?

— Ужо сёння, хоць пытанне аб будаўніцтве ДГЭС яшчэ канчаткова не вырашана, можна ўпэўнена сказаць — народ не хоча стаць убану ад вырашэння істотных пытанняў, якія датычаць прыроды і эканоміі.

(Літаратура ун маісла, № 3 за 1987 г.).

Рэдакцыя часопіса «Полымя» выказвае глыбокае спачуванне адзнамаму сакратару Віктару Апанасавічу Ранава з прычыны напаткаўшага яго гора — смерці МАЦІ.

Аляксандр ТВАРДОУСКІ

ЧАС МОЙ, СПРАВУ СВАЮ ВЯРШЫ...

Бязрокі белыя кружлялі,
Гармонік, хусткі, светлякі.
Дзяўчаткі-падлеткі спявалі
На беразе сваёй ракі.

І толькі я тут быў не дома,
Я ў іншым краі гасцяваў.
Хоць словы ўсе былі знаёмы,
А песню ледзьве пазнаваў.

Іграў гармонік з пераборама,
Хадзіў па крузе карагод,
А па рацэ ў святле, як горад,
Плыў самавіта паражод.

Вясёлай радасцю крылата,
Па ўсёй савецкай старане
Каціла велічнае свята,
І песня ўскрыльвала ўва мне.

Пра шыр ад краю і да краю,
Ва ўсе канцы, дзе ёсць зямля,
Што ўся мая ты, не чужая,
Радзіма родная мая.

1936

Зайшоў я ў дом, дзе жыў герой,
Дзе засталася маці ў горы
Ды меншы хлопчык-сын — пры ёй,
Што стаў пад старасць ёй апорай.

Няўцеху-гору хутка год,
А маці звестку зноў таропка
Чытае, ўсё хоць напяргод
З паперы ведама кароткай.

Ей з кожным разам у пісьме
Дарожай літара любая.
Сядзіць матуля, нібы ў сне,
І хустку з рук не выпускае.

Хіба маглі аддаць каму
З пялёнак сына твая рукі?
Страчылі куртачку яму,
Абняць спяшалі ў час разлукі.

І вось вядомасць скрозь пайшла,
Яго як трэба ўшанавалі.
Па-бацьку з роднага сяла
Яго дасюль не называлі —

Такі быў юны. І згадаць ці,
Што славаю за ўсіх багачай
Ен стане раптам. Толькі маці
І думаць не магла іначай.

Што ў самы кінецца агонь,
Не струсіць, знала без праверкі...
Гармонік сцішыўся яго
Ля стосу кніжак з этажэркі.

І маці веку векаваць
Пры меншым, гэтакім жа родным.
Яму іграць, яму чытаць
І быць на большага падобным.
1940

Нашто раскаваць, што было
Салдату на вайне,
Які быў сад, які быў дом
У роднай старане?
Нашто? Гавораць акурат,
Што на вайне суздром
Даўно забыў, як ёсць, салдат
Сям'ю і родны дом;
Ен да ўсяго даўно прывык:
Вайна — не абы-што.

І ў тое ён, што ён жывы,
Не верыць ні за што.
Не знае іншы ён, баец,
Другі і трэці год,—
Жанаты ён або ўдавец
Сярод крутых нягод...
Салдат хіба ў тым вінават,
Што схлусіць абы-дзе:
Нашто глядзець, маўляў, назад,
Наперад калі ідзеш?

Нашто раскаваць, што было,
Нашто вярэдзіць нас,
Які быў сад, які быў дом,
Нашто?

Затым якраз,
Што чалавеку на вайне
Памогучь стаць дужэй
Той дом і сад, як спамяне,—
Няма іх даражэй.

І чым бяздомней на зямлі
Салдата трудны плён,
Мацней тым памяць аб сям'і
І доме носіць ён.

Калі бацькоў не ўспамінаць,
І жонку, і дзяцей,
Яму тады і ваяваць
І паміраць цяжэй.
Жывём, не з торбай ідзём,
Ёсць што навек любіць,
Ёсць недзе, ёсць ці быў наш дом,
А не — павінен быць.

1943

Два радкі

Ен у Фінляндыі на лёдзе
ў саракавым забіты годзе,
Баец-хлопчук. Пра лёс такі
ў пацёртай кніжцы два радкі.

Ненатуральна і няўмела
Дзяціннае ляжала цела.
Шынель з ільдом мароз звязаў,
Далёка шапка адляцела.

Хлопчук, нібыта, не ляжаў,
А бег яшчэ, абсяг звужаў,
Ды лёд за крыссе прыдзяржаў...

Сярод цяжкой вайны шырокай,
Чаму — і сам не адкажу,—
Шкада мне долі той далёкай,
Нібыта мёртвы, адзінокі,
Нібыта гэта я ляжу,
Прыверзлы, скурчаны, забіты
На той вайне незнакамітай,
Забіты, скурчаны, ляжу.

1943

На дне майго жыцця,
на самым краёчку

Захоцацца мне
пасядзець не ў цянічку —
на цёплым пянічку.

І каб лістота
зырчэла апалая
У промнях касых
недалёкага вечара.

І хай яно так,
што турбота няўдалая —
Твой век адышоў,
ды пра гэта ўжо нечага.

Я думаю
без старонніх падслухаў
І рысу пазначу
старэчаю палачкай:
А ўсё ж недарма,
што з любоўю і скрухаю
Я тут пабываў
і адзначыўся галачкай.

1967

У чым захошаш, белы свет віні
І сам сябе ва ўсім, слуга народа,
Ды ні пры чым прырода і пагода:
Напоўненыя ў падрахунку года
Дабром, нібы антонаўкамі, дні.

Бязветраныя, цёплыя да ўпаркі,
Дні-падарункі ў пазалоце яркай
Звіняць ледзь чутна блізка сінявы
У самой Маскве, ў ваколіцах Масквы
І недзе, пэўна, так і ў пражскім парку.

Перад якой нязгаданай зімой
Якіх яшчэ трывог і патрасенняў
Такі празрысты гэты лес асенні,
Такі салодкі ўдых і выдых мой?

1968

Дапусцім, ты сваё адтупаў. Клопат
І твой рубаж наводдаль ззаду стаў.
Ды пры табе і розум твой і вопыт
І нейкі час яшчэ для здачы спраў
Адпушчан — для пагрузкі і адпраўкі.
Ты можаш на лістах і зім і лет
Унесці яшчэ нейкія папраўкі,
Раўнівай рысай свой абвесці след;

Сучэшнышы сябе, што ўсё ў парадку,
Міжволі б вынік прыхарашыць змог...
І тут падумаць:
Дзякаваць у шапку,
Ад гэтай славы барані нас бог.

Не, лепей рухнуць нам на паўдарозе,
Калі маршрут быў выбраны не ў час.
Без нас рахункі падвядуць знямозе
І мо нахлусяць трохи менш за нас.

1968

Час мой ранішні, час кантрольны,—
Непарушная мудрасць дзён,—
Свет уласны мой і вакольны
Гэтым часам найлепш відзён.

Час адкрыццяў, як свет трывожных,
І надзейнай яго падсеч
Да таго, як пустапарожніх
Ні спадзевак, ні слоў, ні стрэч
Не хавае той час кантрольны,—
Балазе, табе ўзрост — сваяк,—
Усё, што вольна або міжвольна
Так было, што было не так.

Ды яшчэ не бяссільны клопат
Засмучонай тваёй душы.
Прылучаючы к вопыту вопыт,
Час мой, справу сваю вяршы.

1970

Пераклаў Уладзімір ПАЎЛАЎ.

3 13 ПА 19 КРАСАВІКА
13 красавіка, 18.15
ЗАПРАШАЮЦЬ ЧАСОПІСЫ БЕЛАРУСІ.

Да выхаду 4-га нумара часопіса «Беларусь».
Галоўны рэдактар А. Шабалін расказвае пра пошту, якая прыходзіць на матэрыялы, надрукаваныя ў мінулым нумары, знаёміць са зместам наступнага нумара.

13 красавіка, 20.10
II УСЕСАЮЗНЫ ФЕСТИВАЛЬ НАРОДНАЙ ТВОРЧАСЦІ, ПРЫСВЕЧАНЫ 70-ГОДДЗЮ ВЯЛІКАГА КАСТРЫЧНІКА.
Выступаюць удзельнікі III Гродзенскага абласнога фестывалю фальклору.

14 красавіка, 18.30
«АД ПРАДЗЕДАЎ СПАКОН ВЯКОУ...»
Казацкі Павел Шырко з вёскі Чурылава Уздзенскага раёна.

15 красавіка, 17.35
ЗАПРАШАЮЦЬ ЧАСОПІСЫ БЕЛАРУСІ.

Да выхаду чацвёртага нумара часопіса «Малодосць».
У перадачы прымаюць удзел — намеснік галоўнага рэдактара Г. Далідовіч, мастак Р. Сітніца, паэт У. Сцепаненка.

15 красавіка, 19.50
«ПРА МУЗЫКУ І МУЗЫКАНТАЎ»
Перадача прысвечана творчасці Франца Шуберта.

16 красавіка, 17.25
«У СЯМ'І АДЗІНАЯ».
«Спраба асэнсавання». Вы знаёміцца з творами сучасных эстонскіх паэтаў.

Вершы чытаюць артысты мінскага тэатра.

16 красавіка, 23.25
«МІНСК. ПРЫБАЛТЫЙСКАЯ ТЭАТРАЛЬНАЯ ВЯСНА».

17 красавіка, 18.15
ЗАПРАШАЮЦЬ ЧАСОПІСЫ БЕЛАРУСІ.

Да выхаду 4-га нумара часопіса «Полымя».
3 планами выдання знаёміць галоўны рэдактар С. Законнікаў.

17 красавіка, 23.40
«НАКЦЮРН».
Габаіст А. Прыходзька выконвае творы Гарціні, Шумана, Рэгера.

18 красавіка, 13.15
«СЛОВА — ПАЗЫІ».

Гучаць вершы, прысвечаныя Леніну.

18 красавіка, 19.55
ТЭЛЕВІЗІЙНЫ ВЕРНІСАЖ.
«КНИГАНОШЫ».

Прэм'ера спектакля паводле навелы У. Караткевіча.

18 красавіка, 23.50
«СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ».

Музычная праграма з удзелам савецкіх і замежных спявакоў.

19 красавіка, 13.45
«СТАРАДАУНІ БЕЛАРУСКІ ВАЛЬС».

Вечар у ДOME літаратара.
Адбудзецца знаёмства з музычнай культурай Беларусі дзевятнацатага стагоддзя.

19 красавіка, 20.25
«У НЯДЗЕЛЮ ВЕЧАРАМ».

Народная артыстка БССР І. Шыкунова спявае творы А. Багатырова.

19 красавіка, 23.45
«НАКЦЮРН».

Гучаць творы Тураніова, Понсе.

А Б'Я В Ы

Беларуская ордэна
Дружбы народаў
дзяржаўная кансерваторыя
імя А. В. Луначарскага

АБ'ЯЎЛЯЕ КОНКУРС
НА ЗАМЯШЧЭННЕ
ВАКАНТНЫХ ПАСАД
ПРАФЕСАРСКА-
ВЫКЛАДЧЫЦКАГА СКЛАДУ
(ДЛЯ ТЫХ, ХТО МАЕ
МІНСКУЮ ПРАПІСКУ):

1. Кафедра намернага ансамбля дацэнт — 1.

2. Кафедра духоўных інструментаў дацэнт (клас фагот) — 1.

Тэрмін падачы заяў адзін месяц з дня апублікавання. Заявы і дакументы, згодна палажэнню аб конкурсе, накіроўваць на імя рэктара на адрас: 220030, г. Мінск, вул. Інтэрнацыянальная, 30. Даведкі па тэл.: 22-49-42, 22-91-71.

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісателёў БССР, Мінск. На беларускім мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 02116 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адзнака санктара — 33-19-85, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела культуры і выўленчага мастацтва — 33-24-62, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела пісьмаў — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фоталіюстрацыі — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэры — 23-73-37.

Матэрыялы прымаюцца надрукаваныя на машыцы (праз два інтэрвалы). Рукпісаў рэдакцыя не вяртае.

Галоўны рэдактар Анатолий ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСІПЕНКА, Анатолий БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ [нам. галоўнага рэдактара], Уладзімір ГНІЛАМЕДАЎ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Пятро СУШКО.